

Nr. 25

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

Proprietar și Director:

VIRGIL ȘOTROPA

Inscrisă sub N. XX C. — 2

Trib.

1

CUPRINSUL:

	Pag
Virgil Șotropa: <i>Inființarea graniței militare năsăudene 1762</i>	261
Ioan Maiorescu către Epp. Șuluțiu	376
Gheorghe Matei: <i>Un profesor grănicer în Iași</i> . .	386
Iuliu Morariu: <i>Contribuțiuni la studiul unor asociații de plante ruderaie</i>	397

COMUNICĂRI

Iuliu Morariu: <i>Iulian Marțian, o figură culturală și educativă</i>	422
Teodor Ghițan: <i>Contribuțiuni la istoricul Văii Bâr- găului</i>	426
E. Păunel: <i>Câteva date bibliografice</i>	434
Iosif E. Naghiu: <i>O relatare din sec. XVIII</i>	435
Onisim Filipoiu: <i>Două documente</i>	438
<i>Muzeul năsăudean</i>	444
<i>Publicație</i>	446
Iuliu Moisil: <i>Biografia lui Anton Cosimelli</i> . . .	447

Inv. 375/1955

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Octombrie 1938 — Martie 1939

Redacția, administrația și direcția revistei:

»ARHIVA SOMEȘANĂ« Năsăud, Str. Vasile Nașcu, 29
Năsăud 1939

Inființarea graniței militare năsăudene

Virgil Șotropa

1765

Diverse construcții grănicerești — Pâri și certuri — Delegații sași la Sibiu — Reambulări și delimitări — Pretențiile Bistrițenilor — Ordinele generalului Siskovici și ale guvernului — O chestie a lui Cute din Feldru

Cu toate promisiunile făcute în anii precedenți, națiunea (universitatea) săsească îi scrie în 3 Ianuarie magistratului bistrițan că nu mai vrea să știe despre despăgubirea orașului Bistrița »pro futuro«, deoarece ea »nici n'a luat asuprași o asemenea îndatorire«. Totodată înaintează curții din Viena o rugare »pro avertendo clementer illocatione militiae limitrofae in fundo regio saxonico«.

Locotenent-colonelul *Enzenberg* cere în 9 Ian. dela districtul săsesc lemn de clădit pentru *cvarțirele ofițerilor grăniceri*, așa cum i se promisese de către magistrat. La acestea magistratul răspunde: Nu știm nimic despre o promisiune făcută. Este adevărat că »aus Gefälligkeit, sine consecventia« contribuabilii sași fuseseră înduplecați să ducă lemne la cvarțirul loc.-colonelului, dar și cu acea ocazie se tăiaseră mai multe lemne decât au fost »cedate«. Contribuabilii sași și-au păstrat neatinse pădurile ca un »domeniu« intangibil (ungeschmälert), ceea ce Mai. Sa a aprobat; tot aceia au trebuit să plătească din greu impozite (hart verzinsen). Cu toate acestea vor presta bucuros și-și vor oferi serviciile, dacă nu li se va cere preamult (nicht so consecventiose Zumuthung).

Im. B75/1955

Contele Vass îi scrie magistratului că a trebuit să expedieze guberniului exemplarul său despre »reambularea metală« din Septembrie a. tr. fiindcă Mich. Hannenheim nu înaintase atunci procesul verbal, cum promisese. Senatorul Bedeus raportează în chestie, că actul de reambulare îl luase atunci secretarul gubernial Ștefan Hannenheim dela fratele său Michael, și fiind chiar culesul viilor, l-a așezat în arhiva gubernială și l-a uitat acolo.

Magyarosi Mihály din Jeica cere 16 stâlpi de câte 3 stânjeni și 8 grinzi de 2 stânjeni pe seama *morii din Nușfalău*. Totodată comisarul Gottschick informează că grănicerii din Nușfalău căraseră încă mai înainte o mare cantitate de trunchi de stejar din pădurea Ferihăzenilor până la hotarul lor. Magistratul roagă acum pe căpitanul Riccord ca acele lemne să fie întrebuințate la repararea amintitei mori, iar căpitanul să împiedece comiterea astorfel de atrocități și să interzică grănicerilor tăierea răchitelor (sălciilor) de lângă moara din Nușfalău.

Loc.col. Enzenberg promite în 16 Ianuarie că la plânsoarea Sașilor Dumitrești va cerceta chestia clădirei unei mori din partea Rebrîșorenilor »pe hotarul Dumitrenilor«. Mai apoi moara s'a construit pe malul stâng al Someșului.

În 19 Ian. raportează senatorul Bedeus că nu departe de moara din Nușfalău (Grossendorf) doi grăniceri valahi voesc să construească o altă moară, chiar pe locul unde înainte cu doi ani deasemenea încercase să clădească un Valah, dar fusese împiedecat de către căpitanul Riccord.

Din 15 Ianuarie avem următoarea propunere (Gutachten) a generalului *Siskovici* și delegatului național săsesc Michael v. Bruckenthal adresată prezidentului consiliului aulic de războiu:

Terenul situat la *țermurele stâng al Someșului* și aparținător comunelor săsești Iad, Pintic și Dumitra, până la piciorul pădurei mari (bis auf den Fusz der grossen Waldung) este a se deslipi, pelângă o bonificare, dela amintitele sate săsești și a se preda necondiționat (ohne allen Umstandt) satelor valahe militare pentru întreținere absolut necesară (unentbehrlichen Unterhalt); însă cu rezerva ca după ce vitele locuitorilor sași din acele sate în anume timp al verii pășunează în acele păduri, și ele ar putea să cauzeze pagube în semănăturile (Fruchtfeldern) grănicerilor, la picioarele

pădurilor mari, dealungul acestor, ori să se facă priseacă (Verhau) ori să se construească îngrăditură. Apoi satelor săsești, pentru a-și mâna vitele la adăpat la Someș, în câteva locuri necesare să li-se lase o ieșire de tot liberă (Zugang) la Someș, care să fie nelucrată (nesămănată, umbebaut).

Pe o filă aflăm următoarele cereri de adresat generalului Siskovici: 1. ca grănicerii încă să dea păzitori de noapte, ordonați de guberniu; 2. ca ordonanțele pentru scrisori să fie încartiruite la grăniceri; 3. să nu mai fie permis niciunui grănicer să vină din locuri streine în districtul săsesc; 4. să se înlăture crucile ridicate pe hotarul ladului.

Dela guberniul din Sibiu i se trimite magistratului în 21 Ian. ordinul curții din Viena privitor la formalitățile de observat la redi-jarea actului de cedare și renunțarea la Valea Rodnei.

În 28 Ian. căpitanul Sburlati îi scrie magistratului că comanda regimentului a interzis căpitanului Riccord să încartireze pe un stegar în Dipșa. Totodată împărtășește că acea comandă a pedepsit pe Rebrîșoreni, pentru purtarea arbitrară de arme.

Sășii din Vermiş se plâng în 4 Februarie că păstorii lor valahi iarăș sunt înrolați ca grăniceri; iar Șășii din Crainimăt roagă să fie scoși din locuințele lor păstorii valahi deveniți grăniceri.

Un ordin gubernial d. d. 4 Febr. somează magistratul să caute documentele privitoare la certele de hotar dintre grăniceri și Șășii din Pintic, Iad și Dumitra, spre a putea fi prezentate comisiei care va veni la vară, în alt ordin din 9 Febr. guberniul cere să se raporteze imediat, că oare n'ar fi mai bine pentru țară (dem Land zuträglicher) dacă clădirile de »contumață« (vamă și carantină) n'ar sta nici în Bârgău și nici în Rodna, ci s'ar construi numai o casă de pază pe Perșa, iar celelalte *plaiuri ar fi înehise cu palance ori priseci* (verhackt). Tot atunci e somat magistratul ca »în materia cessionis« să fie trimiși delegați la Sibiu, ca această chestie să fie în sfârșit »totaliter« terminată.

În 20 Februarie s'a publicat un statut grăniceresc, care însă într-o câțva modificat s'a stabilit și introdus în mod definitiv în 13 Nov. 1766¹⁾.

¹⁾ V. »Arhiva Som.« Nr. 8 p. 76 și Nr. 9 p. 109.

La 24 Febr. curtea din Viena a aprobat demarcația hotarelor districtului valah (Valea Rodnei).

În 19 Martie magistratul complet merge la comandantul trupelor străine aflătoare în garnizoana orașului, loc.-colonelul Szuhányi, spre a-i exprima felicitări de ziua onomastică a domnitoarei. Tot în acea zi magistratul primește scrisoarea generalului Siskovici, în care acesta cere să fie prezenți delegați ai orașului la »Einrichtung der Grenz-Miliz«.

În delegația la Sibiu, cerută de guberniu, este ales primarul Klein. Iar după ce Klein ezită, spunând că i s'ar face reproșuri dacă lucrurile n'ar reuși pe plac, sunt aleși: senatorul Teckelt și notarul Saal.

Un ordin gubernial statorește ca grănicerii să nu mai fie numiți »milites provinciales« și »limitrofi«, ci »limitanei« și »confiniari«.

În 26 Mart. bar. Eenzenberg comunică magistratului că a dat ordin să se edifice în districtul militar două cvartire pentru ofițeri din statul major; roagă ca magistratul să dea lemnul necesar din pădurile Dumitrei mărginașe cu Someșul, și adică lemn de fag. Bistrițenii promiseseră s'o facă aceasta încă în timpul când trăia generalul Buccov, despre ce există document. Dumitrenilor li se va plăti ceva pentru lemne, însă numai benevole, iar comanda regimentului va griji ca la transportul lemnului să nu se întâmple înșelăciuni (Unterschleife). După ce magistratul »diese Zumutung in eine Überlegung genommen hat«, delegă pe senatorul Teckelt și pe notarul Saal să-l întrebe pe bar. Enzenberg că de câte lemne are nevoie și cât voește să plătească de tulpină. Delegații întorc cu răspunsul loc.-colonelului că el nu poate fixa de acum precis numărul lemnului de clădit, ci repetă că să fie de fag, și la alt acord nu se demite; Dumitrenii vor primi un prezent (Discretion) și nu se vor întâmpla înșelătorii. Magistratul e de părere să fie ascultați mai întâi Dumitrenii, apoi hotărește »săsește«, că din nou să fie întrebat Enzenberg despre modul cum vor putea fi evitate înșelătoriile, spre a nu se cauza prea mari pagube în pădurile Dumitrenilor.

Urmează memoriul magistratului bistrițan de data 29 Martie, — adresat guberniului — în care justifică întârzierea prezentării

delegaţilor săi în Sibiu în chestiunea cesionării districtului rodnean cu următoarele motive:

1. Magistratul bistriţan a renunţat la Valahii din 21 comune din Valea Rodnei, precum şi la cei din Nuşfalău şi Sântioana, în urmare la peste 4000 contribuabili cu condiţia, ca aceştia să fie separaţi de comunele săseşti, pentru a se evita conflictele inevitabile, şi să fie transferaţi în Valea Rodnei. Aceasta însă nu s'a făcut, dimpotrivă numărul grănicerilor din districtul săsesc a crescut prin venirea altor locuitori din judeţele învecinate.

2. Magistratul bistriţan acum e nevoit să suporte greutăţile, pe care le-au suportat ambele districte înainte de cesionare. Dacă strămutarea grănicerilor valahi nu se va face în scurt timp, magistratul va suferi mari pierderi, mai ales, că mulţi Saşi sunt gata să-şi părăsească locuinţele, decât ca — pelângă mulţimea noilor greutăţi — să mai fie şi expuşi vexaţiunilor continue ale grănicerilor.

3. Se şopteşte în taină, că se intenţionează şi cesionarea câtorva din puţinele comune săseşti aflătoare pe moşia regească. În urmare nunumai că nu s'au împlinit condiţiunile stabilite cu ocaziunea cesionării prime, şi anume că se vor revizui prin o comisiune hotarele dintre cele două districte, ci e în pregătire şi o defalcare a unei părţi din districtul săsesc. Şi aceasta din motivul că locuitorii din Valea Rodnei nu sunt mulţumiţi cu hotarele fixate până în râul Someş, Ilva şi Strâmba, ci cer întinderea lor peste aceste râuri. Cu ocaziunea reambulării grănicerii au şi pus *mejde pe vârfurile munţilor aflători lângă Someş.*

4. Nu se ştie nimic privitor la despăgubirea ce i se vine acestui magistrat pentru renunţarea la Valea Rodnei.

În şedinţa din 30 Martie a magistratului, primarul Klein constată că a sosit ceasul ca delegaţii bistriţeni să plece la Sibiu în chestia importantă. Cauza că n'au plecat încă Joi a fost faptul, că se aştepta sosirea din Sibiu a loc.-colonelului Enzenberg, dela care toţi aşteptau să audă ceva »pro directione«. S'au şi auzit diverse lucruri bune, dar şi rele ca acele că se vor cere dela Bistriţeni şi câteva sate săseşti. Altfel magistratul e convins că delegaţii săi niciodată n'ar fi semnat o renunţare definitivă, fără de a fi consultat mai întâi pe magistrat în orice privinţă. Delegaţii Teckelt şi Saal pleacă în acea zi la Sibiu, dar nu singuri ci însoţiţi şi de primarul Klein, care se vede că totuşi s'a hotărît să ia parte în delegaţie.

În 3 Aprilie sosește ordinul gubernial d. d. 18 Martie ca magistratul să expedieze la Sibiu toate scrisorile referitoare la certele de hotar dintre Ardeal și Moldova.

La repeșitele cereri ale părintelui superior Apostol din Oșorhei ca Bistriștii să-i plătească datoria de 1000 fl. și dobânzile cuvenite, căci dimpotrivă e silit să se plângă la directorul cauzelor fiscale, magistratul răspunde în 10 Apr. că creditorul să aibă răbdare, deoarece chestia cedării districtului valah, în urmare și chestia datoriilor orașului, chiar acum este »în frangenti«.

Tot în 10 Apr. îi sosesc magistratului două ordine guberniale: unul din 18 Mart. ca nimeni să nu îndrăznească să cumpere puști dela grăniceri; iar al doilea din 28 Martie în care se interzice să se scrie epistoale în Moldova și Muntenia fără permisiunea comandai generale, cărei trebuie să i se împărtășească și materia în care voește cineva să scrie.

Baronul Enzenberg scrie în 11 Apr. magistratului ca să se fixeze în pădurea Dumitrenilor locul, de unde să fie tăiate lemnurile necesare pentru clădirea locuințelor ofițerilor de stat major din districtul militar.

În 11 Apr. întoarce la Bistrița trăsura, care transportase pe delegați la Sibiu, și aduce copia scrisorii alăturată de aceștia la apelul înaintat »în re cessionis«.

Primarul Klein a Straussenburg îi adresează din Sibiu în 12 Aprilie loc.-colonelului Enzenberg această scrisoare: Sosind cam târziu aci cu condeputații, totuși în două rânduri am vizitat pe generalul Siscovici înainte de plecarea sa la Hațeg. Dupăce privitor la cedarea Văiei Rodnei avem să facem diverse apeluri cari privesc condițiile neîmplinite ale cesiunei, dar n'am atinge chestii cari ușor ar putea fi rezolvate prin bunăvoința D-Vstre; Vă rog să mijlociți ca să i se dea magistratului mână liberă de a se îngriji de moara orașului din Nușfalău așa cum o cere dreptul său incontestabil de proprietate. Noi am urgentat chestia aceasta atât la D-Vstre cât și la Ex. Sa Siskovici înainte de plecarea sa din Bistrița, deoarece am voi bucuros să înlăturăm pe actualul morar dela moară. Am produs și »deliberatul« comisiei Bethleniane din 1761 din care reiesă limpede »jus dominale et proprietarium« al orașului asupra morii. Ex. Sa ne promise să ni se facă dreptate,

Nu știm de atunci ce s'a întâmplat în Nușfalău, afară de știrea primită dela căpitanul Sburlati, că morarul nu poate fi înlăturat. Fie oricum, un drept constatat de o comisie înaltă nu poate fi atacat, mai ales că Nușfalăul și Sântioana vor rămânea nesmintit orașului și districtului sășesc. Căci e greu ca un om să servească la doi stăpâni, iar morarul hotărît m'a înșelat tăinuindu-mi, că atunci când l-am năimit, era grănicer. Deci sper că nu veți împiedeca ca magistratul să pună alt morar negrănicer. Vom fi mulțumitori etc.

În 13 Apr. magistratul adresează guberniului o scrisoare în care-i raportează că actele cerute, cu privire la certele de hotar dintre Moldoveni și district, au fost înaintate »in copiis vidimatis« încă în 1761.

Primarul Klein îi scrie în 16 Apr. din Sibiu magistratului, că comandantul general a primit grațios pe delegații bistrițeni veniți »în materia cessionis districtus Rodnensis«.

La scrisoarea din 12 Apr. a primarului Klein, loc-colonelul Enzenberg răspunde în 19 Apr. din Feldru următoarele: Privitor la moara din Nușfalău cred că ea a fost totdeauna servită conf. dorinței magistratului și nu voi fi contra sprijinului dat în interesul orașului. Dar trebuie să observ ca întru cât Nușfalăul și Sântioana sunt militarizate, moara de acolo *are să stea exclusiv în folosul grănicerilor* cari au primul drept, pe lângă plățirea vămii obișnuite. Deoarece mă asigurați că în curând Nușfalăul și Sântioana au să fie predate jurisdicției sășești bistrițene și au să fie evacuate de grăniceri, magistratului îi este egal dacă lasă chestia »in statu quo«, căci un nou morar ar încerca să macine satelor streine, înaintea celor două grănicere, ceea ce nu se poate admite, având acestea totdeauna întâietatea (Vorrecht). Când s'au dată aceste două sate însă nu mai au de măcinat, e echitabil să li se macine și altor sate învecinate. Știu că chiar D-Ta îmi vei da dreptate, deoarece se poate aplica și aci vorba »beati possidentes«. Mai amintești că nu se poate servi în același timp două domni; dar *la noi Valahii (bei uns Vallachen)* tocmai se adeverește aceasta, căci grănicerul trebuie să servească și ca soldat și totodată și ca contribuabil. Deci trebuie să fie tratat cu considerație (mit Reflection und Regard) acest soi de oameni, cari produc erarului folos

dublu, cu mult mai mult decât ceice procură numai folos simplu. Și pentru rezolvarea unei astfel de probleme chiar D-Vstre ați dat probe evidente.

În ședința din 20 Apr. magistratul cetește scrisoarea primarului Klein d. d. Sibiu 17 Apr., la care acesta alătură și o ciornă a rugării de adresat lui Enzenberg în chestia crucilor ridicate de grăniceri pe hotarul Sașilor din Iad. În rugarea imediat atunci redactată magistratul apelează la Enzenberg să dea ordin ca să fie *distruse crucile* pe cari grănicerii le-au construit pe hotar săsesc, și adică pe una Ilvenii, din jos dela Ilva spre Feldru lângă drum, iar alta Feldrihanii, la trecerea pe Budin, în fine a treia tot Feldrihanii, »dincoace de Someș în Valea Târgului.«

Sașii din Dumitra se plâng în 22 Apr. că în 19 c. grănicerii au fost cu 40 care în »Times« după lemne de clădit.

În ședința din 23 Apr. magistratul cetește scrisoare primarului Klein d. d. Sibiu 20 c. în care acesta împărtășește că națiunea (universitatea) săsească se întrunește în 24 c. în chestia Făgărașului, iar atunci și delegații bistrițeni vor avea de a face mult în materia cesiunii. E nevoie ca magistratul să »secc... (ajută)« cât numai poate pe delegații săi și să trimită neam... sorile despre cari crede că vor avea trebuință. Încă... li se expediază delegaților unele acte însoțite de o... care magistratul între altele îi roagă pe aceia să intervină la guvernii în chestia *muntei Bârlea*, a lemnului cărat din pădurea Dumitrenilor, a crucilor de pe hotarul ledenilor, a morii din Nușfalău și în fine a morii pe care câțiva Rebrîșoreni o clădiseră »pe teritoriul Dumitrenilor«, lângă Someș, nu departe de »Piatra Vânăta«, apoi au dărâmat-o, iar acum probabil din nou ar intenționa s'o reclădească. În sfârșit magistratul autorizează pe delegați să-i mulțamească lui Bruckenthal pentru marele sprijin dat Bistrițenilor când vorbește în chestia cedării Văiei Rodnei.

În 24 Apr. senatorul Ioach. Bedeus le comunică delegaților la Sibiu următoarele: A sosit în Bistrița consilierul minier *Ignaz conte de Ybarra*. Loc-colonelul Enzenberg își va ocupa Duminecă cvartirul în Năsăud, iar maiorul Sburlatti pe al său în Feldru. În comunele Dumitra și Iad încă sunt încvartirați soldați grăniceri, cu căpitani. Translatorul Kereső este în prezent în Cătcău.

Magistratul le adresează în 29 Apr. delegaților la Sibiu următoarea scrisoare tânguioasă: În 26 am primit scrisorile trimise de D-Vstre prin argatul Kiss Márton și ne-am bucurat de cele auzite. Însă în 27 am fost iar nenorociți, căci am primit răspuns dela baronul Enzenberg în chestia înlăturării crucilor ridicate pe hotarul ledenilor de către unii grăniceri, precum și a unei rugări înaintate de Dumitrești, ceea ce iar ne-a deprimat cu totul. Conținutul ambelor răspunsuri este pentru noi dureros, suntem cu totul dezolați, și nu răspundem înainte de a primi dela D-V. sfat ce e de făcut în situația aceasta nenorocită. Suntem obosiți de multele apeluri zădărnice înaintate dela înființarea miliției grănicere încoace, și cu durere ne lăcrimează totdeauna ochii, când primim plânsori peste plânsori contra procedeului celui mai incalificabil al grănicerilor. Vă rugăm să prezentați pretutindeni marea noastră rugare, a celor aduși aproape la desperare, acolo de unde sperăm mângăere și mântuire. Din cauza zilnicilor și multiplelor plânsori trebuie să neglijăm lucrările cele mai importante, pentru ceea ce cândva putem fi trași la răspundere. Am putea da expresie sărăciei noastre extreme și stării deplorabile, deoarece nu s'a făcut nimic în favoarea noastră. Prin scrisoarea loc.-colonelului ni-s'a luat voia să protestăm la el, cum gândiam dinioară. Cu acest prilej trebuie să vă mai anunțăm și alt fapt: În 26 des de dimineața primarul din Dumitra a trimis trei bărbați să viziteze ca de obicei fântâna de saramură. Acolo ei au aflat mulți Rebrîșoreni cari avuseră intenția să ia saramură, căci aveau cu sine 8 cai și 16 berbințe. Observând pe Dumitrești, cari simulau că le urmează și mai mulți, grănicerii o apucară la fugă, așa că în mâinile Dumitrenilor căzură numai trei cai. Vom raporta cazul și oficiului de saline din Ocna Dejului. Primarului din Dumitra i s'a poruncit să grijească bine de cai și fără știrea și ordinul nostru să nu-i extrădea. În chestia păstorilor și caselor lor încă n'am primit răspuns dela loc.-colonelul.

Primarul Klein scrie în 30 Apr. din Sibiu că a înaintat generalului comandant petiția în materia cedării.

Tot cu data 30 Apr. avem răspunsul guvernului la memoriul din 29 Martie al magistratului bistrițan. Iată-l:

1. Incât privește despăgubirile cerute, se vor achita, dar nu deodată, ci în două rate: una de 6000 fl. în anul curent 1765,

cealaltă tot de 6000 fl. în anul viitor. Aceasta, fiindcă și erarul se găsește în nevoi.

2. Privitor la pretențiunile salariaților, nu se va achita niciunui funcționar salariul, până ce nu va da seamă despre veniturile și cheltuielile din moșia regească încredințate lui.

3. Privitor la cota datoriilor publice căzătoare pe Valea Rodnei, aceasta se va stabili și transpune în înțelegere cu generalul baron de Siskovici.

4. Încât pentru mutarea grănicerilor aflători în districtul săsesc, aceasta atârână de terminarea delimitării districtului valah și de executarea hărților topografice. Această delimitare se va face prin comisiunea numită de înaltul guvern, ținându-se seamă și de dezideratele magistratului.

5. S'a cerut comisariatului provincial să cante ca locuitorii din districtul săsesc să nu fie îngreuiți peste puterile lor. Totodată a fost rugat generalul baron Siskovici, ca să scutească pe locuitorii sași de o parte a îndatoririlor de a provedea cu lemne miliția grănicerească.

Delegații la Sibiu din nou cer în 3 Mai să li se trimită toate actele necesare privitoare la cesiune.

Bar. Enzenberg cere în 4 Mai ca pe răspunderea lui să li se restituie Rebrișorenilor cei trei cai prinși la fântâna de slatină (saramură) a Dumitrenilor. Magistratul hotărăște să i se trimită loc.-colonelului în copie scrisoarea funcționarului (Ober Salz-Einnehmers) v. Brounecz dela salinele din Dej, și să fie rugat să aibă paciență până va sosi decusul oficiului de saline, pe care e primejdios să-l nesocotească omul (gefährlich mit dem Camerali umzugehen). De cai se vor îngrijii Dumitrenii. În 8 Mai soșeste scrisoarea perceptorului din Ocna Dejului, conform cărei cei trei cai ai Rebrișorenilor au să fie proprii până la sosirea sentinței date în Sibiu de către consilierul bar. Fr. Diettrich.

*

La repețitele urgentări ale delegaților din Sibiu magistratul înfățișat la 7 Mai le expediează acelor un mare dosar de acte și scrisori, de utilizat în chestia cedării Văiei Rodnei. Spre a se vedea cu ce acte, și în ce mod migălos și cicălitor erau continuu săcăite dregătoriale țerii de către magistratul bistrițan, lăsăm să urmeze aci lunga listă a acelor »documente« :

Din anul 1763: 1. Punctele stabilite de loc.-colonelul Dambrowka, care vor fi de observat și urmat de către ofițerii și soldații corpului grăniceresc de aci. 2. Procesul verbal redijat cu ocazia când căpitanul Thluck în mod incorect a refuzat să extrădea confirmarea preluării celor 6 perechi de boi. 3. O scrisoare d. d. Năsăud 12 Febr. în care loc.-colonelul Dambrowka asigură că va trimite oameni cari vor avea să distrugă crucile construite de grăniceri. 4. O scrisoare a lo.-col. Dambrowka d. d. Năsăud 31 Martie, în care amenință că va forța pe tâmplarii din Bistrița să lucreze pe seama sa. 5. O scrisoare a lui Dambrowka, d. d. Năsăud 7 Iulie, în care cere furnisarea din pădurile districtului săsesc a lemnelor necesare pentru clădirea locuințelor ofițerilor din Nușfalău și Sântioana. 6. O scrisoare a lui loc.-col. Dambrowka, d. d. Năsăud 9 Iulie, în care permite ca Dumitrenii nunumai să repare drumul la Bârlea, ci încă să-și mîne neturburați vitele la pășune în acel munte. 7. Scrisoarea lui Dambrowka d. d. Năsăud 14 Iulie, în care împărtășește că Dumitrenii nu vreau să-i mai furnizeze lemne de clădit. Totodată cere să li se restituie Năsăudenilor zăloagele. 8. Loc.-col. Dambrowka constată într-o scrisoare că Dumitrenii nu vor să le restituie Năsăudenilor zăloagele și amenință cu represalii. 9. Deciziile colonelului Schröder la mai multe puncte ale procesului verbal redijat în ședința din 6 Aug. a magistratului. 10. Un apel în chestia dijmelor expediat în 10 Aug. universității săsești.

Din anul 1764: 1. Act despre atrocitatea comisă de căpitanul Sburlatti în casa femeii Susana Barth. 2. Chestia invalizilor din Petriș cari voesc să-și vândă casele, grănicerilor. 3. Plânsoarea comunei Dipșa, că grănicerii de acolo cer să aibă parte egală cu Sași la fânețele satului. 4. O scrisoare d. d. 13 Iulie, în care loc.-col. Dambrowka cere informație privitoare la cei 6 boi luați dela Filimon a lui Macavei din Mocod. 5. Plânsoarea Sașilor din Dumitrița pentru continuele prestații de căraușie extorcate de grăniceri. 6. Procesul verbal despre cele săvârșite de caporalul Johann Pfingstgräb cu ocazia când a pretins căruța în Dumitrița. 7. Apelul în chestia dijmii de cereale din Nușfalău și Sântioana, aparținătoare orașului. 8. Scrisoarea în care căpitanul Sburlatti e rugat să nu mai încvartireze grăniceri în lad. 9. Plânsoarea Dumitrenilor că grănicerii au deschis cu forța fântâna de slatină.

Din 1765: 1. Răspunsul dat loc.-colonelului Enzenberg în chestia lemnelor de clădit cerute din pădurea Dumitrenilor pentru construirea cvartirului loc.-colonelului. 2. Scrisoarea adresată căpitanului Riccord, ca acesta să permită să fie transportate la oraș lemnele, pe care grănicerii din Nușfalău le-au tăiat în pădurea satului Ferihaz și le-au cărat pe teritoriul comunei lor. 3. O scri-

soare în care căpitanul Sburlatti este rugat să interzică tăierea lemnului fără știrea magistratului, și să oprească orice acțiune arbitrară în pădurile Dumitrenilor. 4. O scrisoare adresată căpitanului Sburlatti, în care acesta e rugat să dea satisfacție pentru cele 92 bucăți de arini tăiați de către Vărăreni pe teritoriul delângă Someș al Dumitrenilor. 5. Scrisoarea privitoare la continua tăiere de lemne în pădurile Dumitrenilor. 6. Scrisoarea d. d. Năsăud 20 Martie, adresată de către căpitanul *Cosimelli* căpitanului Huff din regimentul Angerer ca acesta să determine pe Dumitreni să permită tăierea a 80 trunchi din pădurile lor pe seama cvartirului său. 7. Căpitanul Virazdi de Allersberg cere din pădurea Dumitrenilor lemnele necesare pentru clădirea cvartirului destinat pentru ofițerul din stat major, în Năsăud.

*

În 11 Mai magistratul primește scrisoarea delegaților la Sibiu, în care aceștia raportează privitor la chestia despăgubirii orașului Bistrița de către națiunea săsescă, pentru cedarea districtului valah.

La o scrisoare a delegaților magistratul răspunde în 17 Mai, că primarul Klein să mai stea în Sibiu, iar ceilalți doi delegați să întoarcă acasă.

Un ordin al guvernului d. d. 6 c. în care se interzice în modul cel mai sever cumpărarea sub orice pretext vr'unui imobil dela grăniceri, fără știrea ofițerilor acestor.

În 22 Mai primarul Klein scrie din Sibiu că comisia de reambulare a granițelor dintre districtul săsesc și cel militar va sosi la Bistrița în 15 Iunie.

La cererea căpitanului Sily ca Iedenii să-i îngrădească grădina cvartirului său, magistratul răspunde în 24 Mai, că Sașii n'au să repare cvartirele ofițerilor grăniceri, și chiar și dacă o fac, atunci o fac din condescendență (*Gefälligkeit*).

În 27 Mai sosește ordinul gubernial conform căruia comisarii desemnați în 1764 pentru stabilirea graniței dintre districtul valah și cel săsesc precum și comitatele învecinate, din nou să stea gata pentru 15 Iunie, când magistratul are să le predea toate documentele în această chestie. Magistratul hotărăște ca senatorul Bedeus să plece la Cluj și să roage pe contele Vass, care încă e membru în acea comisie, să comunice magistratului toate ordinele emenate dela guberniu în acea materie. Tot în 27 Mai ma-

gistratul cetește rezoluția guvernului la apelul în cauza despăgubirii pentru districtul valah.

Privitor la delegația orașului Bistrița la Sibiu în chestia cedării Văiei Rodnei, dintr'o specificare a cheltuielilor compusă de senatorul Teckelt, aflăm că senatorul Georg Teckelt și notarul Saal au petrecut pe drum și în Sibiu 57 zile, din 30 Martie—26 Mai, iar primarul Klein, care stătuse mai lung timp în Sibiu, 66 zile. Plecaseră din Bistrița în 30 Martie peste Dipșa, Teaca, Oșorheiu și Mediaș și atât în drumul spre Sibiu cât și în timpul petrecerii acolo și întoarcerii acasă, cu trăsura și caii, furaj la popasuri, cu întreținerea vizitiului apoi a servitorilor și curierilor orășenești Joh. Daichend, Némethi și Mich. Kirtsch, și cu alte mărunțișuri cheltuiseră suma de 31 fl. Rh. 28½ cr.; iar diurnele primarului Klein făcură 66 fl. Rh. și a celorlalți doi delegați 114 fl. Rh.

La plânsoarea ledenilor că sublocotenentul Farkas în 21 Mai dela Sașii Engler și Seidel, cari întorceau dela târgul Bistriței, a luat doi cai fără de ai plăti, loc.-colonelul Enzenberg delegea în 4 Iunie pe căpitanul Riccord și încă pe un locotenent, ca împreună cu delegații orașului: senatorul Teckelt și arhivarul Dan. Hennrich să cerceteze incidentul. Altfel magistratul în scrisoarea primită dela Enzenberg în această chestie descopere unele pasaje care pot avea »consecvențe deosebite«, de aceea hotărăște să fie copiate și expediate primarului Klein la Sibiu ca acesta să protesteze.

La altă plânsoare a Sașilor din Dumitrița că locotenentul Schmidt v. Eisenberg vrea să ocupe casa păstorului sătesc și a ordonat să fie reparată de Sași și Valahi spre a-i servi de cvartir, magistratul hotărăște în 7 Iunie ca Sașii nici pe păstor să nu-l scoată din casă și nici casa să n'o repare, ci să lase să li se aplice forță, după care, în senzul ordinului lui Siskovici, cauza va fi apelată.

În ședința din 7 Iunie magistratul cetește scrisoarea d. d. Feldru 5 Iunie a loc.-colonelului Enzenberg precum și un raport al maiorului Toussaint în cauza păstorului din Iad care a primit pedeapsa de 30 lovituri cu bastonul. Enzenberg aprobă pedeapsa dictată de maior și deneagă satisfacția cerută de magistrat.

Tot în 7 Iun. se cetește scrisoarea funcționarului Brouneck

dela salinele din Ocna Dejului, că la ordinul directorului resortului salinelor bar. Dietterich au să fie extrădați cei 3 cai sechestrați de către Dumitreni dela Vărăreni, la fântâna de slatină. Magistratul dispune să fie extrădați caii, dar grănicerii vărăreni să plătească pentru îngrijirea acelor.

În 14 Iunie sosește ordinul gubernial din 3 c. că ofițerilor grăniceri aflați pe teritoriul districtului săsesc, deocamdată până la mutarea lor să li se furnizeze lemne de foc »pretio regulamentali siculico«, ceea ce n'are să dureze lung timp.

Doi săteni din Jelna raportează în 15 Iun. magistratului că popa din Orhei le-a comunicat »sub roza« intenția Orheienilor »de a ciopli o cruce de piatră« spre a o așeza la hotarul satului.

*

Apropiindu-se termenul pentru începerea lucrărilor de reambulare și delimitare a granițelor dintre districte, în ședința din 8 Iun. a magistratului projudele accentuează că e necesar să se facă pregătirile pentru reambularea iminentă a granițelor dintre Valea Rodnei și districtul săsesc. Să se caute deamănuntul dacă în arhivele orașului se mai găsesc acte privitoare la această chestie, apoi secretarul Dan. Ziegler să fie trimis la Oșorhei pentru de a cere dela directorul cauzelor fiscale și dela avocatul Simenfalvi un »procurator« în chestia reambulării. Deoarece Ziegler n'aduce pe nimeni din Oșorhei, se hotărăște în 13 Iun. ca imediat să fie chemat la oraș translatorul Kereső, iar Ziegler să plece la Șieu și să angajeze pe procuratorul Teleki. Dacă acesta n'ar putea veni, atunci Kereső să aducă cu sine din Dej pe procuratorul Miklosi din Ocna Dejului. Ca delegați ai orașului la reambulare sunt desemnați projudele Bedeus și arhivarul Dan. Hennrich.

Fiindcă secret. Ziegler nici din Șieu nu poate aduce pe Teleki, argatul orașenesc Marton e trimis după Kereső la Cătcău și acesta sosește în 17 Iun. în Bistrița cu doi procuratori, dintre cari unul e demis, după ce i se plătesc 3 fl. Rh., iar celalt, Miklosi primește un avans de doi galbeni și e rugat să plece acasă și să întoarcă la oraș numai după ce va fi întrunită comisia de reambulare.

Fiind numit prezident al comisiei de delimitare maiorul baron *Mayersheim*, acesta în 15 Iun. rugă magistratul să se îngrijească

de cvartire pentru sine, 2 căpitani, 1 locotenent și pentru adiu-
tantul său, apoi să fie îngrăit de fân pentru cai și de alte lucruri
necesare. Iar în 17 Iun. contele Vass Adam și fișpanul Iosif Beldi
scrieau că probabil vor sosi »mâne« la reambulare. În 21 senatorii
Schankebank și Teckelt fură trimiși să întâmpine și bineveneteze
pe al treilea comisar civil pe Joh. Wolff, »villicus« al orașului
Sighișoara, — numit în locul lui Hannenheim comisarul din anul
trecut — și să-l predisună în favoarea orașului.

În 24 Iun. contele Vass împărtăși magistratului scrisoarea
birăului de curte Pálffy Albert din Bârgău, în care acesta spune
că stăpânii săi conții Bethlen, ca proprietari ai Bârgaelor, n'au
trimis încă nici un document necesar la delimitare, deci roagă că
până la sosirea hrizoavelor comisiile să-și înceapă lucrările în altă
parte, și nu spre teritoriul Bârgaelor.

Despre lucrările de reambulare săvârșite, ambele comisii
redactară la 29 Iunie în Dumitra rapoarte separate. Iată-le:

I. Raportul d. d. Dumitra, 29 Iunie 1765 al comisiei com-
puse din persoanele: Adam Vass de Czege, Iosif de Beldi și
Ioan Wolff, privitor la delimitarea districtului militar al Rodnei
dinspre județele vecine și districtul săsesc al Bistriței. Cu această
ocaziune s'au fixat și hotarele rămase pendente în comunele din
Valea Bârgăului, apoi din satele Pintic și Dumitra. A fost contro-
versă adevărată între Bârgăuani și locuitorii din Leșu privitor la
mejda dintre ei. Fiindcă la somarea autorităților nu s'a prezentat
nici un reprezentant al celor interesați, ca să-și apere cauza, nici
n'au adus documente, cu care să-și poată susține drepturile,
astfel între cele două părți se stabilește ca limită mejda de până
acum: culmea muntelui Părăngul. Între comunele din Valea Bâr-
găului, Ilva și Iad hotarele se stabilesc, cu consimțământul dele-
gaților trimiși de ele și de magistratul bistrițan, conform actelor
existente, unul din anul 1412 din Bistrița și al doilea dat din
porunca Regelui Sigismund în anul 1414.

Locuitorii din Feldru pretind, dar fără acte, numai pe baza
spuselor bătrânilor, să li se dea locul de peste Someș numit
Săpătura, de unde Valea Frâii se varsă în Someș până la Valea
Corbilor, fiindcă acesta a fost al lor și numai ulterior li s'a luat de
Pinticani. Pinticanii la rândul lor susțin, cu documente emenate

dela Voivodul Stiboriu, că râul Someș este hotarul între districtul rodnean și cel bistrițan. În urmare acest râu desparte posesiunile celor din Iad, Pintic și Dumitra de cele ale Ilvenilor, Feldrihanilor și Rebrîșorenilor. În temeiul acestora și al decretului tripartit part. I tit. 85 art. 2 magistratul bistrițan cere să se revină la vechile hotare și locuitorii din Feldru să restituie teritoriul numit săpătura. Comisiunea hotărește în sensul pretențiunilor Pinticanilor, cari își bazează afirmațiunile pe documente în regulă.

Tot astfel Rebrîșorenii cer un teritoriu de circa 30 jughere de peste Someș. Acest teritoriu deoparte este spălat de râul Someș, din altă parte e în legătură cu teritoriul Dumitrenilor. Rebrîșorenii numesc acest teritoriu: »*Zăvoiul cel mic al Rebrîșorii*« des-părțit de teritoriul Dumitrenilor prin un șanț, făcut înainte de aceasta cu patru ani de locuitorii din Rebrîșoara cu învoirea Dumitrenilor. Rebrîșorenii pretind acest loc ca al lor, fiindcă tot ei l-au întrebuințat de când își aduc aminte. Cei doi reprezentanți ai Dumitrei și-au dat învoirea la aceasta. Dar a intervenit primarul comunei acesteia împreună cu mai mulți locuitori și au revocat cele spuse de delegați, zicând că nu-i recunosc ca reprezentanți ai lor. Aceștia susțin, că locul amintit a făcut todeauna parte din moșia Dumitrenilor, hotarul a fost mereu Someșul și s'a dat numai în arândă locuitorilor din Rebrîșoara. Șanțul săpat înainte de aceea cu patru ani a fost făcut cu învoirea Dumitrenilor nu ca să fie hotar între moșiile celor două sate, ci ca — în caz că se revarsă Someșul — Satul Rebrîșoara să fie apărat de inundații.

Comisiunea, având în vedere documentele produse de districtul săsesc bistrițan, apoi conformându-se dorinței exprese a Majestății Sale, ca hotarele între districtul militar, județele învecinate și districtul bistrițan să fie naturale și astfel oarecum neschimbate, fixează ca hotar între Dumitrea și Rebrîșoara râul Someș, cu condiția, ca — dacă Rebrîșorenii vor afla cu cale pentru asigurarea comunei lor să directiveze Someșul în alvia săpătură înainte de aceasta cu patru ani, să o poată face în cursul de o jumătate de an. După trecerea acestui termen, rămâne Someșul graniță între pământurile celor două comune.

Deci în toată întinderea Văiei Someșului rămâne ca graniță și mejdină râul Someș.

II. Conform ordinului primit pentru delimitarea graniței, din instrucțiunile primite de comisarii provinciali reiese, că au să se facă constatări asupra unor teritorii grănicerești privite ca litigioase din partea comitatului Dobâca; deci se face reambularea și unanim se hotărăsc următoarele:

Se începe reambularea ca în anul precedent pentru constatarea granițelor începând dela Măgura și Dealul Calului peste toate dealurile, tanrnițela (Rücken), poenila (Wiesen), văile și apele fixate în planul și raportul din 29 Sept. 1764, până la pârau Izvorul Prislopașului, unde stă movila 4 și unde nu s'au ivit certe și pretenții nici din partea comitatului Dobâca nici a districtului militar, iar din partea locuitorilor ambelor părți nunumai s'au recunoscut punctele stabilite, ci comisia de atunci a și statorit granița aceasta ca cea mai dreaptă (rechtmässigste). Deci s'a continuat reambularea, și cu consensul ambelor partide s'a statorit, în continuare dela movila 4, granița între Distr. militar și comit. Dobâca: Piciorul dealului Vârful Tarniții Bârgăului, peste vârful și peste spatele dealurilor Vârful Porcosului, Porcosul cel mic, Poiana Tali și Taluții, dealul Muncel dealungul Poienii Muncelului, Vârful Muncelului lăsându-l la stânga, în tarnița dintre Muncele și vârful Scoarții, peste piscul acestuia, peste spatele și Vârful *Paringului*, *Heniul*, Vârful Prelucii Heniului, Vârful Heniului în jos la piciorul muntei, Vârful Heniului și Svorții (Scorții), apoi în sus la vârful acestuia, apoi peste Dialu Strâmbii la Vârful Șincu (Ciungu) (cf. documentului din 1579 a lui Vass György, aclus la raportul din 1764). Aceasta linie are să se observe pentru totdeauna.

Pentru evitarea tuturor certelor în viitor și tuturor pretențiilor, între Dealul Svorții și Șincu (Ciungu) în tarniță s'a ridicat o movilă conf. datinei în țară (landesüblich) așa că valea numită a Svorții sau Tăuri situat spre Sud să aparțină Bârgăuanilor iar valea spre Nord unde izvorește apa Strimba rece să fie a Ilvenilor, deci a Districtului militar și movila spre Est să fie granița pe dealu Husului, iar spre Vest granița către Șincu (Ciungu).

Se continuă apoi pe terenul de ceartă la Valea Frâului la gura pâraului Gura Văiei Friu, până la Valea Corbului unde izvorește un pârau cu același nume și curge în Someș la Balta

Doamnei între terenul Pinticanilor din Distr. săsesc și al Feldrihanilor. Ajungând la Feldru se constată că Feldrihanii încă din *timpuri imemoriale* au posedat în pace (in Ruhe besessen) o parte de șes numit Săpătura, ruptă de Someș, pe care ei nu numai o știu așa încă dela părinți și o pot jura, ci se mărturisește și din partea Sașilor bătrâni că o știu în »possessorio pacifico« a Feldrihanilor.

Acest teren îl pretind acum Pinticanii susținând că posedarea pacifică nu valorează, și că bucata aceea de pământ li s'a lăsat numai benevol din partea Sașilor, Valahilor acum grăniceri, și niciodată nu li s'a cedat sau recunoscut de posesiune legală Feldrihanilor. Apoi ar fi de dovedit, dacă apa a rupt acest teren prin violență și deodată, ori succesive, căci numai în cazul prim ar aparține Feldrihanilor.

După ce din nicio parte nu se pot produce documente scrise, așa rămân ca dovadă:

1. Posedarea pacifică din timpuri imemoriale, pe care o confirmă înșiși locuitorii sași din Pintic.

2. Locul unde se vede ruptura, ceea ce mărturisește ca inginer căpitanul v. Schnieder, împreună încă cu alții, iar comisia s'a convins unde a fost patul vechiu al apei.

3. Dacă Pinticanii ori magistratul, în scopul armoniei de vecin, după cum susțin, ar fi lăsat acel teren spre folosință Feldrihanilor, cu ori fără condiții; trebuia să se fixeze aceasta pentru viitor într'un contract ori o convenție, ceea ce însă nu s'a făcut. Deci nu se poate presupune că o Comunitate ori un Magistrat, care în lucruri mai mici a întrebuințat foarte multă precauție, în cazul acesta să se fi lipsit de ea (blossgestellt).

Mai departe între Rebrișoreni și Dumitreni este terenul numit de Rebrișoreni Zăvoiul morii, iar de Dumitreni »Times«, pe care îl pretind acești din urmă. Ambele sate dau următoarele informații: Când odinioară apa (Someșul) deodată a luat o altă direcție neprevăzută, așa a rămas rupt acest teren. Înainte cu patru ani, spre a încunjura inconveniente, s'au învoit amândouă satele, că terenul rupt să aparțină Rebrișorenilor, dacă Rebrișoreni vor aduce apa în patul ei vechiu. Ei au și lucrat asiduu și mult în scopul acesta, însă munca lor a fost nimicită de către Dumitreni.

Bistrițenii și Dumitrenii pretind acum terenul, dar sunt învoiți să-l cedeze, dacă apa va fi readusă în alvia sa veche. Cât de nedreaptă e această pretenție reiese din următoarele:

1. Faptul că se poate vedea bine unde a curs odinioară apa, conf. constatării căpitanului Schnieder.

2. Dreptul Rebrîșorenilor cari posedaseră până acum acel teren.

3. Dacă Sașii ar avea drept legal la acest teren, atunci nu l-ar ceda în nici un chip, și cu atât mai puțin ar fi încheiat un acord atât de păgubitor pentru ei, de a da apei un alt curs.

Dumitra (Mettersdorf), 29 Iunie 1765. Semnați: Freiherr von Mayersheim, Obrist-Wachtmeister; v. Stefanni Hauptmann; Schnieder, Hauptmann; Baron v. Blowitz, Unter-Leutnant.

După cum amintisem și la alt loc, lucrările comisiilor de delimitare remaseră și de astă dată fără rezultat.

*

Cu data 30 Iunie districtul săsesc adresă generalului de divizie bar. Siskovici, »în cauze grănicerești«, o scrisoare insolentă semnată de către primarul Joh. Friedr. Klein a Straussenburg, al cărei conținut în rezumat este următorul:

Privitor la morarul din Nușfalău, loc.-col. baronul Enzenberg nu contestă cu nici o vorbă dreptul publicului (orașului) și totuși își arogă dispoziția asupra morii și morarului cașicând orașul ar fi cedat Sântioana și Nușfalăul împreună cu moara, cu tot dreptul real și teritorial, în scopul serviciului grăniceresc cel puțin pe timpul cât grănicerii vor sta aci. Cedarea s'a făcut expres cu condiția ca toți Valahii din Distr. săsesc, la care aparțin și Sântionenii și Nușfălenii, să fie mutați, ceea ce trebuia să se facă la prima conscripție. După ce însă aceasta nu li sa spus la timp Valahilor, *probabil cu scopul ca ei cu atât mai ușor să se lase să fie conscriși*, iar ei se află încă tot în Distr. săsesc; acum urmează ca orașul să fie atacat în dreptul său la moară, care nu stă în nicio legătură cu cesiunea; și să se dispună în ea miliția grăniceră, și să se pună la întrebare cauza morarului, pe care orașul nu l-a mai putut tolera spre paguba publicului.

Faptul că nu i se îngăduie orașului să destitue și alunge pe morarul cu totul necuviincios față de oraș, îl motivează loc.-colonelul cu aceea că:

1. Militia la oricare cerere a magistratului a apărât moara.

Însă orașul e asaltat de către inspectorul morii că morarul nu vrea să asculte de loc.

2. Până când Nușfalăul și Sântioana sunt militarizate, grănicerii au întâietatea de a folosi moara, plătind vama obișnuită.

Din partea orașului, cu toată cesiunea făcută cu condiția mutării, comunele Sântioana și Nușfalăul cu terenurile sale și în specie cu moara ca avere privată, *niciodată n'au fost considerate ca militarizate.*

3. Loc.-colonelul zice că eu primarul m'ași fi exprimat despre cele două sate, că și așa acele în curând vor fi predate jurisdicției sășești bistrțene și vor fi evacuate de grăniceri.

Eu am zis numai atât, că satele negreșit vor rămânea orașului și districtului sășesc, și nimic altceva.

4. Loc.-colonelul zice că până la evacuare cauza să rămână în »status quo«.

Însă pentru magistrat nu e indiferent, să i se ia drepturi.

5. Loc.-colonelul zice că alt morar va măcina mai întâi altora, și numai după aceea grănicerilor.

Se vede că puțin crezământ i se dă magistratului.

6. Se statuează principiul: »beati possidentes«.

Moara s'a ocupat în mod ilegal de către grăniceri.

Apoi și orașul ar putea zice că a fost ilegală conscripția păstorilor, după care a urmat și cea a familiilor acelor, cari comit excese, nu ascultă, nu ies din casele avizate pe cât timp servesc în satele sășești, și lasă părăsite turmele, în paguba proprietarilor sași, cari trebuie să piardă procesele cu grănicerii, fiind judecători ofițerii acestor.

Cu toată cedarea, orașenii nu sunt ascultați și apărați, ci lăsați ruinei, și sunt cei mai nenorociți dintre toate comunitățile sășești.

Deci orașul și districtul sășesc roagă pe general, ca pelângă mutare: 1. să permită ca orașul să dispună de morar în Nușfalău, care să nu depindă de miliția grăniceră; 2. păstorii și fii acestora din distr. sășesc să nu mai fie primiți la miliția grăniceră, ci să fie ori păstori ori grăniceri; așa că păstorii să nu poarte pușcă, iar cei militarizați să nu mai poată sta în casa păstorilor; 3. dacă grănicerii le fac pagube Sașilor, comandantul din Bistrița să trimită soldați cari pe aceia să-i prindă, zălogească și aresteze; 4. grănicerilor să li se interzică să poarte arma mai ales la lucrul câmpului; arma s'o poarte numai în serviciu; 5. grănicerii să nu cufteze a se opune păzitorilor orașenești și sași, ci să admită să fie pedepsiți. S'a întâmplat că ei au alungat pe păzitor amenințându-l, și au negat faptele.

În cursul lunii August continuă hărțuелile pentru arături, fânețe și pășuni, precum și pentru alte diverse chestii litigioase dintre comunele săsești și grăniceri. De frica ciumei care se lățește în principatele vecine, se dispun posturi de carantină în munți, la Ilva Mare și Leșu. Primarul Klein, — care iarăși e în Sibiu în chestia berăriei orașului — neîncetat asaltează cu pâri și rugări guvernul, pe generalul comandant *Haddik* și pe generalii *Siskovici* și *Mediansky*, iar la 30 August înaintează în numele orașului și magistratului următoarele observări (*Vorstellungen*) la actul de garanție (*Allerhöchste Gewährleistung*) emis de împărăteasă în 8 Dec. 1764:

Înainte de a renunța în mod definitiv, orașul face încă aceste observări (*Vorstellungen*), căci e îngrijorat ca nu cumva prin împrejurări neprevăzute: ciumă revolte etc., chestia să rămână nererezolvată (în *Stocken*).

În rezoluția preanaltă și în actul de garanție (*Gewährleistung*) se ia ca fapt că națiunea săsească a luat asuprași despăgubirea orașului pentru pierderea foloaselor din districtul militar, pro futuro. Națiunea însă până azi n'a încunoștiințat orașul Bistrița nici despre modul despăgubirii, nici cât ar fi cvantul anual al despăgubirii, și nici nu i-a dat asigurare că o va face aceasta. Ceea ce dă mai mult de gândit orașului e faptul că cei mai mulți din sinul națiunii nu vreau să știe nimic despre această convenție obligatoare, și nici nu cunosc căile și mijloacele cu cari și prin cari s'ar face. Deci Bistrița niciodată nu va ajunge să guste despăgubirea dacă aceasta nu e fixată înainte. Orașul prevăzuse acel fapt și rugase în 24 Aug. 1764 pe Ex. Sa gen. Siscovici să mijlocească la Mai. Sa ca despăgubirea să fi precisată conf. foloaselor avute și orașul să fie asigurat de primirea ei, pe cât timp va fi lipsită de foloasele avute.

1. În chestia plătirii celor 12.000 fl. (în loc de 38.481 fl. 43³/₄ cr.) până acum nici nu s'a făcut vorbă, cu atât mai puțin s'a plătit vr'un ban. Orașul fără acest ajutor nu poate exista, neavând alodii, și nu poate satisface necesităților »domestice«.

a) Resturile de salarii, începând din 1755 cu renitența Valahilor, s'au îngrămădit, și funcționarii ar avea soarta cea mai tristă dacă acum, după ce am trăit din datorii, n'ar primi salariile.

b) Mulți sârmani meseriași au pretenții la oraș pentru lucrări făcute, deși pentru impozite au fost executați și arestați. Zilnic lamentează.

c) Casele orașului, hanurile și cvartirele ofițerești pretind reparații, căci orășenilor nu li se dă despăgubire pentru acele cvartire.

Zidurile oraşului sunt descoperite, turnurile şi porţile ameninţă cu surpare, aşa că acest oraş de graniţă ameninţă să devină sat. Reparaţiile cer multe mii de fiorini.

d) Canalele subpământene cari curg sub oraş trebuie reparate, săpate şi curăţate, căci multe case orăşeneşti stau în apă. De pildă negustorul Schuster a scos deunăzi peste 7000 vedre (Eimer) apă din pivniţă şi totuşi apa le inundă iarăş şi lui şi altora pivniţele.

e) Casa oraşului aflătoare în Sibiu asemenea e pe cale să se surpe.

f) Pentru rechizite de cancelarie oraşul e dator în Sibiu şi Bistriţa peste 200 fl.

Apoi mai sunt alte chestii cari reclamă cheltueli cum a fost în 1762 frica de Tătari (Tartar-Lärmän), când oraşul pentru repararea porţilor şi parapetelor a cheltuit 698 fl. Rh. 27 $\frac{1}{4}$ cr., cu cari a rămas dator, cu toată comanda generală din Sibiu asigurate că acele fiind făcute în folosul ţerii, vor fi bonificate.

2. S'a zis în rezoluţia preanaltă, că datoriile districtelor valah şi săsesc au să fie separat fixate. Ele până în 1762 fac:

a) ale celor 21 sate din Valea Rodnei:

capitaluri cu dobânzi	fl. Rh. 22.086 $\cdot$ 54
capitaluri fără dobândă	» 17.460 $\cdot$ 02

b) ale district. săsesc şi satelor Nuşfalău şi Sântioana:

capitaluri cu dobânzi	» 1.663 $\cdot$ 12
capitaluri fără dobânzi	» 1.533 $\cdot$ 07

c) ale grănicerilor împrăştiaţi prin diverse sate ale districtului săsesc:

capitaluri cu dobânzi	» 2.776 $\cdot$ 58 $\frac{2}{8}$
capitaluri fără dobânzi	» 1.542 $\cdot$ 11 $\frac{4}{5}$

Suma . . fl. Rh. 47.062 $\cdot$ 24 $\frac{1}{3}$

Cu toate că comisia Bethleniană pentru fiecare comunitate a statorit ratele cu cari să concurgă la răfuirea capitalurilor şi intereselor datorite, ele n'au plătit nimic, aşa că din 1762 acele au crescut:

1. la Valea Rodnei până Apr. 1765 adică pe

2 $\frac{1}{2}$ ani interese	fl. Rh. 3.313 $\cdot$ 02 $\frac{4}{8}$
--	--

2. la satele Nuşfalău şi Sântioana « 249 $\cdot$ 29 $\frac{3}{8}$

3. la ceilalţi grăniceri din satele distr. săsesc « 439 $\cdot$ 33 $\frac{1}{8}$

Suma totală a capitalurilor cu dobânzi . fl. Rh. 51.064 $\cdot$ 29 $\frac{1}{3}$

Fiindcă datoria Valahilor e de scăzut din datoria generală a oraşului şi a ambelor districte şi de preluat de către statul militar grănicer, trebuie cerute dela creditori obligaţiile; apoi — cum oraşul rugase pe gen. Siskovici pentru încunjurarea consecvenţelor —

ar trebui să fie avizat fiecare la anume creditori (repartizarea datoritorilor). Până la cesiune toate datoriile zac pe oraș, care trebuie să le răfuească creditorilor și alte pretenții; ba dacă nu le poate plăti interese etc. fiind sărac, are de suferit dela ei supărări (indignationes) sau căutând protecții la instanțele înalte, prin reclamări cauzează peirea Bistrițenilor (offenbaren Untergang der Bistritzer).

Sunt și datorii dubii cari dacă s'ar judeca în defavoarea orașului, acesta după cesiune ar trebui singur să le plătească. Deci e just ca privitor la datoria de 4.459 fl. Rh. către națiunea săsască, orașul să fie absolvat cu totul de ea.

Deoarece M. Sa a hotărît ca resturile vechilor contribuții până la 1754, de fl. Rh. 11.322·39¹⁵/₁₆ cr., cari privesc atât pe Valahii districtului militar cât și pe grănicerii din districtul săsesc, să fie radiate și în consecință li se radiază și Bistrițenilor suma de Rh. fl. 7861 36 cr. cu care datoresc cassei de războiu; iar resturile mai nouă de contribuții în suma de 2.766 fl. Rh. 17 cr. sunt de platit de grăniceri acolo, unde aparțin; orașul roagă pe guberniu să aranjeze chestia aceasta definitiv, cu extrădarea documentelor.

3. S'a asigurat că grănicerii cari mai trăesc amestecați prin satele săsești, îndată ce li se vor aviza pământuri, vor fi mutați în Valea Rodnei. Mutarea ar fi bine să se facă încă înainte de renunțarea finală, ca să se încunjure orice coliziuni între locuitori. Dacă însă mutarea grănicerilor din Nușfalău, Sântioana și celelalte sate săsești totuș nu s'ar efectua, din motive neprevăzute, atunci orașul e mulțămît și așa dacă acele persoane se dimit din statul militar și se redau orașului, și se primesc ori rețin în statul militar numai ceice de fapt se și mută în Valea Rodnei.

4. Mai. Sa a instituit o comisie care are misiunea să stabilească granițele între districtul militar rodnean și cel săsesc bistrițan, pentru evitarea certelor viitoare. Deoarece conform privilegiilor și documentelor »metale« (de mejde), cu mulți secolî mai înainte și încă înainte de a fi încorporat districtul rodnean la orașul Bistrița — când adică stetea sub jurisdicția comitatensă — totdeauna pâraele Strîmba, Ilva și râul Someș au fost stabilite, recunoscute și posedate de ambele părți ca adevărată și naturală graniță, și tot această graniță a fost recunoscută ca adevărată și corectă (richtig) și de comisia de reambulare, care a fost la fața locului în 1764; Bistrițenii roagă guberniul să efectueze ca această chestie așa veche și limpede să fie lăsată cum a fost, deci Bistrița și pe mai departe să rămână în posesiune nestingherită, iar »fundus saabinico-regius« să nu fie scurtat cu ocupări extinse și eventuale schimbări.

9. Privitor la deținerea privilegiului berăriei, pe care M. Sa a promis că ni-l va face cunoscut, guvernul să efectueze la M. Sa ca sârmanul oraș Bistrița să fie consolată cu conferirea acelui privilegiu.

Urmează acum și alte fapte cari trag greu în cumpănă și agravează situația orașului:

1. Căraușiile s'au înmulțit foarte mult, căci nunumai avem garnizoana completă, care odinioară — când cele 21 comune din Valea Rodnei aparțineau încă la oraș — era dislocată și acolo, ci și miliția grăniceră număroasă aflătoare în Valea Rodnei în continuu trebuie să fie servită de către districtul bistrițan săsesc, așa că oricine vine ori pleacă de acolo, cutoatecă drumul duce prin com. Solnoc spre Cluj, cere trăsură dela noi Bistrițenii, deși com. Solnoc mai mult decât districtul Bistrițan, se mărginește, chiar privitor la șosea, cu districtul militar. Toți cari pleacă la Sibiu ori vin de acolo, își iau asemenea calea peste Bistrița. Toate liniile de marș privesc pe Bistrițeni. Dacă vine vr'o comisie, vr'un domn mare, ori altcineva, atunci cât timp aceștia petrec în districtul militar, districtul bistrițan — care doar cedase districtul militar — trebuie să poarte singur toate sarcinile căraușiilor și câteodată și diferite aprovizionări, cutoatecă și Dobâca și Solnocul ar putea să ajute a presta și furniza (bestreiten) asemenea ca și Bistrița. Contribuabilii lamentează foarte tare, deși li-se asigură că vor fi plătiți și răfuiți cu monedă. Sarcinile sunt insuportabile, multe chitanțe li se resping; deci căraușiile formează o atât de mare povară, încât roagă să fie scutiți măcar în parte de acest serviciu.

2. Contribuabilii sași se plâng amarnic că ofițerii grăniceri încartiruiți în satele săsești îi silesc să furnizeze stânjinul de lemne cu 22 cr., deși când Ex. Sa gener. Siskovici a fost în Bistrița și s'a cerut câteva cvartire pentru ofițeri, magistratul a primit asigurarea, împărtășită și contribuabililor sași, că încartiruirile aceste nu vor avea ca urmare nici o altă prestație. Acum se zice că nu e cu cale ca ofițerul, care pentru serviciul preanalt și pentru grănicerii aflători în districtul săsesc trebuie să locuiască aci, având încă și o leafă mică, să plătească lemnele de foc conf. prețului stabilit pentru miliția regulată, deci cu mult mai scump, decât plătesc ofițerii încartiruiți în sate pur grănicere. Argumentarea aceasta poate fi considerată. Dar atunci sârmanul contribuabil saș, — care și așa, împotriva condițiilor cesiunii, are de suferit toate necazurile (Drangsaale) din partea grănicerilor locuitori în mijlocul lui, din cauza că grănicerul ori nu are loc în Valea Rodnei ori nu voește să plece acolo din pricina modului său de trai necuviincios (unanständig) de aci — să mai fie pedepsit și cu astfel de poveri? N'ar fi mai echitabil ca Valahii să furnizeze

ofițerilor grăniceri, pentru cari ei stau aci până la mutarea acelor? Așa, cum o fac și grănicerii din Valea Rodnei. Prestarea lemnului este o povară care conf. condițiilor cesiunei n'ar privi de loc pe contribuabilii sași bistrițeni. Grănicerii cu atât mai puțin ar putea să protesteze împotriva acestei sarcini, cu cât făr'de a purta sarcini sătești, se folosesc încă de pământ săsesc și duc la târg la Bistrița câte lemne voesc. Deoarece altfel aci e vorba mai ales de satul lad, și i s'a zis magistratului că acolo nu sunt atâți grăniceri proprietari de vite ca să poată căra lemne ofițerilor, se poate obiecționa că în alte sate există supranumerari (überflüssig), cari până la lad pe deoparte n'ar avea cale atât de lungă câtă trebuie să facă câte un sat săsesc cu lemne de prestat orașului.

3. Din unele păduri ale districtului săsesc aflătoare în apropierea districtului militar s'au dat multe lemne de căldit pentru cvartirele ofițerilor, cu care ocazie grănicerii, sub pretext că duc lemne la cartierele ofițerilor, au cărat multe lemne pentru casele proprii ori pentru focărit. Sașii au răbdat și această mare pagubă pentru armonia vecinătății. Fiindcă acum e vorbă să se clădească în distr. militar mai multe cvartire, loc-colonelul Enzenberg cere iarăș multe lemne din amintitele păduri. El altfel a declarat că va plăti ceva pentru ele, dar nu mult. Ca argumente se invoacă: Distr. militar are nevoie neîncunjurată de aceste lemne pentru promovarea serviciului preanalt. Lemnul cerut e pe partea districtului militar, de unde Sașii nu-l pot căra peste deal și folosi; pentru districtul militar însă, care n'are de acest fel de lemn, zace aproape și la îndemână. Contra-argumentele orașului însă sunt aceste: Orașul încă are nevoie de foarte mult lemn pentru promovarea serviciului preanalt și întreținerea cvartirelor ofițerești, pe care lemn, neavându-l însuși, trebuie să-l cumpere dela Bărgăuanii din comitatul Dobâcii. M. Sa a încuviințat districtului militar un fond de clădiri pentru construcția cvartirelor necesare; deci ceace lipsește în cercul propriu, se va putea cu atât mai ușor comanda mai ieftin pe bani gata. Apoi satele săsești, dela cari se cere lemnul, susțin că trebuie cu atât mai tare să folosească și conserve pădurile, chiar acele ce zac departe, — pentru îngrășare, pășune de vite și oi, iarna tăind spre acest scop crengi, precum și pentru ardere de cărbuni, — cu cât pădurile mai apropiate se epuizează și cu cât au mai puține surse pentru propriile comune. Dar districtul militar — deși cam depărtate de unele localități în cari are să se clădească, — are tot felul de lemne de clădit într-o astfel de abundență, încât parte s'a îndatinat și până acum să facă cu ele negoț, parte are de gând să-l facă pe viitor cu plutărit, vărărit etc. Singur numai aceea observare ar avea rezon, că în cercul militar nu prea există ori există puțin lemn de esență

tare (stejar). Dar și la aceasta se poate replica cu faptul că sunt multe localități unde se clădește absolut fără lemn tare; apoi în districtul militar nu există numai lemn de brad și molift în cantitate mare, ci sunt și păduri de frasin și alte soiuri după dorință, care se potrivesc pentru orice construcții. Deci guberniul să dispună ca, dacă nu se poate încheia acord, lemne de aceste să nu se scoată cu forța (abgedrungen) de pe Bistrițeni, ceea ce este contrar sensului cesiunei și contrar tuturor rezoluțiilor cari au urmat până acum. Ar lovi greu pe oraș dacă districtul militar cedat prin asemenea demers și-ar stabili un »jus quaesitum« pe pământ săsesc. Consecințele acestui fapt ar nimici cu totul orașul Bistrița.

*

În 31 August primi magistratul ordinul guberniului, d. d. 22 Aug., în care e somat să trimită la Sibiu delegații orașului »ad terminandum cessionis negotium«. În zilele următoare se tot țineau sfătuiri și se redijeau concepte »pentru ca comunitatea să nu fie astrânsă la cesiune, până ce se vor împlini toate condițiile, iar guberniul să nu devină din această cauză disgrățios (ungnädig)«. Totodată se expediară tuturor patronilor și sprijinitorilor orașului scrisori cu rugăminți ca să stea în ajutorul Bistrițenilor în această cauză importantă. În același timp judele regesc Michael v. Bruckenthal din Nocric — atașat generalului Siskovici, cu care împreună luni dearândul sau stetea în Năsăud sau călătoria prin teritorul regimentului — informa continuu pe Bistrițeni despre toți pașii făcuți de general în chestiile grănicerești și maicuseamă în cauza cedării Văiei Rodnei precum și a comunelor Nușfalău și Sântioana.

Cu data 17 Sept. i se trimise magistratului următorul ordin gubernial:

I s'a adus la cunoștință acestui guberniu regesc prin Domnul mareșal campestru locotenent Baron Siskovici următoarea plângere a mai multor soldați de graniță strămutați în terenul militar din diferite locuri ale județelor, scaunelor și districtelor: că sunt mereu opriți, ba chiar împiedecați prin ordin public, să-și vândă și să-și înstrăineze casele, morile, viile și alte bunuri imobile, pe care le-au lăsat în locurile, unde au stat mai înainte. În urmare se roagă să li se îngăduie să-și poată vinde orice moșie imobilă de acest fel orcu ar vrea, după bunul lor plac și cu preț con-

venabil, ca astfel cu banii, ce-i vor câștiga din vânzare, să-și poată organiza o nouă gospodărie în noile lor locuințe militare.

Luând în considerare motivele aduse în plângerea și petiția suscitată, guvernul a aflat cu cale să hotărască următoarele:

Toti soldații grăniceri strămutați pe teritoriul graniței, fie că au fost nobili sau liberti sau răzeși, nu pot fi opriți dela libera înstrăinare a bunurilor lor, pe care ori le-au avut în vechile lor locuințe ca proprietate a lor ori ca donațiune, ori cumpărate sau cu drept de moștenire sau cu titlul de schimb ori de ipotecă, observându-se însă cele ce trebuie de drept observate și dându-i-se fiecăruia dreptul de preemțiune.

Dacă însă au locuit pe moșiile domnilor de pământ sau pe ale comunităților și și-au construit locuințe și alte edificii necesare și folositoare, ori au ținut în arândă vii, pământuri (ogoare) și fânețe, gospodărindu-le, edificiile să fie răscumpărate de domnii de pământ sau de comunități în temeiul unei prețuiri conștiințioase făcute de judecători și jurați. Dacă însă domnii de pământ sau de comunități ar refuza răscumpărarea, să li se dea posibilitatea să-și vândă ei înșiși edificiile ori să și le poată muta din locul, în care se găsesc. Lemnele și nuiielele, care li s'au dat gratis din pădurile domnilor de pământ sau ale comunităților pentru clădit, nu vor fi prețuite. Moșiile însă cu toate apartenențele lor, cu viile, ogoarele, fânețele și grădinile vor fi restituite în întregime domnilor de pământ sau comunităților.

Încât pentru locurile lăzuite se hotărăște, că dacă lăzuitorii au făcut din locuri păduroase livezi, ogoare și grădini folositoare și din venitul total al unui an au primit numai 10%, atunci — socotindu-se că munca lor de atâția ani este echivalentă cu ceea ce trebuia să dea domnilor de pământ sau comunităților, — la strămutare simplu să le restituie așa cum sunt aceleora, după cum sunt îndatorați să răscumpere tot domnii de pământ sau comunitățile locurile lăzuit de curând, luându-se în dreaptă considerare și prețuire munca depusă și întreruperea primirii uzufructului. Excepție fac viile, pentru a căror lăzuire și plantare se cere mai mare sânguință și mai multă muncă. În urmare uzufructul acestora nu se va mărgini la un număr anumit de ani, ci se va face o estimare convenită și prețul stabilit va fi achitat de domnii de pământ

sau de comunități, ori — în cazul că aceștia au cedat dreptul lor, — de vecini sau de alții, care se bucură de dreptul de înțâietate, rămânând în parte intact dreptul de proprietate al domnilor de pământ sau al comunităților.

Guberniul mai este informat, că menționații militari au lăsat după sine mai multe datorii și impozite neachitate. Privitor la acestea părerea guberniului este, ca datoriile evidente și care nu se pot nega, dacă respectivii nu au altă avere mobilă sau vite, să se achite din prețul de vânzare a edificiilor și moșiilor lăzuite sau din veniturile încassate ori care se vor încassa de acum înainte, făcându-se însă o calculare și stabilire conștiințioasă a datoriilor și restanțelor. Dacă însă unele datorii și restanțe ar fi puse la îndoială, atunci chestiunea aceasta și fixarea sumei de achitat să fie supuse judecății judecătorilor ordinari din fiecare district (circumscripție). Aceștia vor decide conform dreptății și legilor în vigoare. Aceasta din motivul, că nu se poate aștepta înfățișarea (concurrentia) funcționarilor grăniceri din cauza depărtării locurilor și a greutăților călătoriei.

Precum susnumitul Domn mareșal campestru locotenent Baro Siskovici s'a îngrijit de bună vreme, ca toate acestea să fie aduse la cunoștința funcționarilor grăniceri și prin aceștia soldaților strămutați pentru a se conforma dispozițiilor luate, tot astfel vi se impune același lucru și D-Voastre cu toată seriozitatea pentru a încunoștiința despre măsurile luate pe creditori și percepatori privitor la restanțele de impozite. Dacă însă din partea funcționarilor din graniță sau chiar din partea militarilor s'ar pune unele obstacole privitor la dispozițiile luate, D-Voastre le veți raporta numai decât guberniului, pentru a fi date spre tratare ulterioară și spre asanare Domnului mareșal. În acel timp însă nu se va face nici o sechestrare sau execuție. Dela Guberniul regesc al Transilvaniei. Sibiu la 17 Septemvrie 1765. Andrei comite Hadik; Stefan de Hannenheim, secretar.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

Dintre lucrările și întâmplările dela finele acestui an ar mai fi de amintit acestea:

În Noemvrie căpitanul din statul major, baronul v. Hohenhausen isprăvește și prezintă lucrarea sa geografică: harta distric-
tului militar rodnean.

În 21 Nov. primarul și magistratul Bistriței dă în arendă de probă »moara sa din Nușfalău«, administratorului de până acum Magyarosi Mihály din Jeica, pe anul 1766 cu 50 fl. ung., cu îndatorirea ca 25 fl. să plătească la Sf. Ioan, iar 25 fl. la Sf. Martin; apoi să facă reparațiile necesare, să grijească de pietri și de iaz. Orașul are să aducă pentru acoperișul morii nouă paie, deoarece pe cele adunate până acum pentru moară capitanul Riccord le-a întrebuințat spre alt scop.

*

În sfârșit notăm aci un caz ce-l privește pe *Ștefan Cute Nimigeanul din Feldru*, care avuse un rol atât de covârșitor în cursul revoltei districtului nășăudean. Insemnările protocolare bistrîțene le reproducem așa precum acele au fost redactate și așezate în arhivă. Deși incidentul nu are cine știe ce importanță, dar dă iarăși dovadă despre parțialitatea și reaua credință a magistratului.

Comanda regimentului înregistrează cu data Feldru, 18 Decemvrie 1765 pâra lui Ștefan Cute, stegar (Standard Führer) în regimentul grăniceresc de dragoni, în care aceasta arată următoarele: Cu prilejul înființării graniței a avut multe neplăceri (Schwierigkeiten), apoi la ordinul baronului Buccov a fost prins de către domnii orășeni bistrîțeni în Feldru, dus și arestat în Bistrița. Când au venit soldații în Feldru, mai întâi pe el l-au dus la primar, iar în timpul absenței sale păzitorii dispuși la casa sa, între cari și »Quartir Meister« Peter Punzari (alias Theil) au cercetat totul în casă i-au spart lada și incuietorile, pân'ce au găsit o pungă cu bani în care erau 15 fl. Vonasch, 11 imperiali și 2 galbeni germani. Ceeace au văzut și întăresc cu jurământ și vecinii: Gavrilă Moldovan, Nechita Bărdan, Diacul Vasile Luchi, Nechita Oniții, Toader Sdrobău și Fătul dela Ilva.

Cu data Bistrița, 20 Dec. 1765 Petrus Theil prezintă magistratului următorul raport: Primisem ordinul magistratului ca

împreună cu caporalul Joh. Pfingstgräf din regim. de inf. conte Gyulai să mergem la Feldru să prindem pe Ștefan Cute, să căutăm în casă și să aducem la oraș scrisori, bani și arme ce vom afla la el.

După ce Pfingstgräf cu șiretenie (List) l-a dus pe Cute la primar, aci a fost predat păzii constatătoare din 6 bărbați. În ziua următoare veni sergentul (Wachtmeister) cu 30 dragoni precum și cu Samuel Weber și cu Joh. Bidner, vătășelul de atunci, la Feldru la noi, apoi, cu excepția lui Weber, meraserăm împreună cu câțiva bătrâni din sat, la casa lui Ștefan. La intrare în casă Pfingstgräf îndată zise că ea a fost bine golită, căci pușca pe care o văzuse ieri sara nu mai era acolo. Apoi cu toții am cercetat casa cu deamănuntul, dar n'am aflat decât câteva scrisori, pe cari le-am pus într'un sac și — împreună cu Ștefan sub escorta păzei și însoțit de Sam. Weber și Johann Bidner — le-am trimis în oraș. După câteva zile amintitul Ștefan Cute a cerut dela mine prin Mich. Kirtsch 6 fl., iar de altă dată 2 galbeni cari ar fi fost în casa sa într'un plic; însă eu pot mărturisi că n'am văzut niciun ban. Aceasta am declarat-o cu jurământ și ambilor cancelariști cari au interogat în chestia lui Ștefan. După un an, când steteau Georg Lang și Joh. Lang din jos de măcelării (unter den Fleischbänken), numitul Ștefan văzându-mă ieșind din farmacie, zise: »Acesta împreună cu Joh. Pfingstgräf mi-au furat 10 fl.« apoi veni spre mine, și veniră și cei doi orășeni să audă ce va vorbi Ștefan cu mine. El cerea dela mine o pungă cu 100 ori cu și mai mulți fiorini, la ceeace amintiții orășeni observară că vorbele aceste nu se potrivesc cu cele rostite mai'nainte. Despre vorbele aceste rostite împotriva mea m'am plăns la primar, care m'a trimis la loc.-colonelul Dambrowka, înaintea ușei căruia aflai pe Ștefan. El mă agrăi de tot prietenește și mă întrebă dacă vin la loc.-colonelul din pricina sa; iar dacă este așa, să nu-i fac neplăceri pentru aceasta. Eu nu i-am răspuns nimic, ci am intrat la loc.-colonelul și i-am expus rugarea mea. Răspunsul aceluia a fost: »Ștefan și mie mi-a înmănat o suplică pentru 18 fl. ung.; deoarece însă aflu că toate sunt numai minciuni, să nu-ți faci griji din cauza aceasta. Voi dispune eu ca Dta să nu mai fi neliniștit din partea lui Ștefan«.

Cu data Bistrița, 21 Dec. 1765 primarul și senatul bistrițan adresează loc.-colonelului Enzenberg această scrisoare: Trimite

scrisorile de sus în copie, arată ca Ștefan Nimigeanu n'a putut dovedi niciodată precis aserțiunile sale modificate de mai multeori, cerând tot diverse sume. Iar acum cu martorii actuali stă lucrul așa că unii dintre ei mai înainte încă au mărturisit lui Theil în alt chip, ba chiar contrarul de ce susțin acum, iar alții mărturisesc nu din convingere, ci din ură față de Peter Theil comisarul nostru trimis în districtul lor, adeseaori. În urmăre și D-Voastră veți consimți cu părerea loc.-colonelului Dambrowka, care nu l'ar fi asigurat pe Theil că-l va apăra dinaintea molestărilor lui Cute, dacă n'ar fi fost convins de neadevărătatea aserțiunilor acelui. Deci Vă rugăm să absolveți pe Quartir-Meisterul Peter Theil de acuzele (Impetition) lui Ștefan Nimigean; cu atât mai tare, că noi nici n'am amintit multe ce cu tot dreptul am fi avut de pretins dela amintitul Ștefan, ci am trecut cu tăcere peste toate; iar el a ajuns la un astfel de grad încât poate exista bine și n'are motiv, ca prin resuscitarea de pretenții nu destul de bazate să-și cauzeze osteneală zădarnică.

1766

Demersuri mai energice — Maghiarii și Sașii din Rodna — Budinul și Tinoasa — Actul definitiv al cedării — Raporturile dintre grăniceri și districtualii sași — Proiecte de schimb teritorial — Chestia cedării Nușfalăului și Sântioanei. Permutări — Comuna Săcalu de Pădure — Statutul grăniceresc — Diverse chestii

Consiliul de războiu din Viena se convinsese în fine că Bistrițenii de ani de zile tot amână semnarea și extrădarea renunțării la Valea Rodnei, în primul rând cu scopul șiret să poată storce cât de multe beneficii și avantaje dela curtea vieneză. Mai departe, era lucru limpede și neîndoelnic că continuele târăgănări se mai ticluiau și cu intenția subversivă de a torpila eventual întreaga operă a militarizării satelor valahe, privită chiorăș numai de către Sași, ci și de celelalte staturi și autorități civile provinciale. Știau adică bine Bistrițenii că până ce renunțarea nu se face în toată regula, conform legilor țerii militarizarea este lipsită de substratul legal.

Spre a curma în sfârșit această șarlatenie, generalul Siskovici

primi din Viena ordinul preciz, că în cel mai scurt timp să scoată dela Bistrițeni documentul cerut, expediindu-i-se spre acest scop chiar și ciorna actului de extrădat. În înțelesul acestui mandat Siskovici luă măsuri mai energice față cu magistratul recalitrant, despre al căror efect aflăm în procesele verbale atunci redijate următoarele date și constatări:

În 5 Ianuarie 1766 s'au prezentat la somația generalului Siskovici mandatarii bistrițeni: primarul Klein à Straussenburg și senatorul Bedeus, în Năsăud pentru de a desbate privitor la Districtul militar rodnean diferite chestii fiind față și deputatul nației săsești v. Bruckenthal.

Prezidentul gener. Siskovici cere ca în fine magistratul bistrițan să *extrădea documentul formal de cesiune* și să-l semneze. Deputații roagă pe general să le îmmâneze conceptul cesiunei precum și actul de garanție (*Gewährleistung*), ca să le comunice magistratului.

Privitor la bonificare se hotărăște că după ce orașul a primit 6000 fl., ceilalți 6000 fl. restanți să-i primească asemenea cu ajutorul și intermedierea generalului. Apoi să se statorească că dintre creditorii orașului cari ar putea ridica pretenții și cu privire la districtul militar.

Prezidentul împărtășește că după ce nu s'a putut pune în practică mutarea grănicerilor din districtul săsesc în Valea Rodnei, a urmat porunca preanaltă ca să se încerce mutarea aceloră în alte părți. Deoarece prin mutare s'ar evacua întregi localități din districtul săsesc, așa va fi destul loc pentru mutarea Sașilor și Maghiarilor din Rodna, cari nu sunt necesari pentru minerit și s'au declarat că vreau să plece deacolo.

Ex. Sa predă deputaților lista Rodnenilor de mutat, apoi a caselor și pământurilor posedate de aceia, ca ei să poată primi imobile echivalente în nouăle lor așezări.

După ce împreună cu Rodna s'a cedat graniței și *biserica evanghelică* de acolo, urmează ca și preotul evang. să plece din Rodna și să se așeze în noul lăcaș al enoriașilor săi.

Dacă se va ivi cazul să dezerteze și fugă cineva în districtul militar, atunci să se facă de timpuriu raport comandai generale, ca auditorul graniței să poată lua măsuri.

După discutarea unor chestii de mai puțină importanță, delegații orașului au plecat.

În 6 Ian. primarul Joh. Frid. Klein raportează despre convorbirea avută în Năsăud, plenului magistratului constător din senatorii Joachim Bedeus, Paul Carl Klein de Straussenburg, Samuel Schankebank, Mich. Hennrich și Joh. Frank.

Klein spune între altele că generalul le-a propus să renunțe la Budinul de pe hotarul Pinticanilor și Timesul (Tinoasa) Dumitrenilor, căci grănicerii au prea puține locuri arabile; iar aceasta să se facă după mutarea grănicerilor din districtul săsesc, și după ce Nușfalăul și Sântioana vor fi evacuate. Dacă cedarea nu se va face de bunăvoie, atunci ocuparea amintitelor teritorii totuș se va întâmpla și va avea pentru Bistrița multe urmări păgubitoare și neplăcute. Bruckenthal și-a exprimat credința că cedarea *Budinului*, a »*Timisului*« și a »*Pintaker Feldes*« se va face cu ceva bonificare. Au vorbit apoi despre documentele cesiunii și despre cei 6000 fl. restanți.

Primarul Klein e de părere ca să se comunice despre toate acestea satelor interesate prin reprezentanții lor, cari actual sunt în oraș. Aceștia imediat să plece acasă, să le spună sătenilor ordinul generalului de care trebuie să asculte, și să se consulte cu aceia.

După ce senatorii aprobă propunerea primarului, amintiții reprezentanți chemați în fața magistratului declară că de locurile de lângă Someș se pot lipsi și mai greu decât grănicerii, căci dacă le cedază, trebuie să piardă jumătate din vitele pe cari le posed. Deci roagă pe magistrat să le stea în ajutor căci ei nu vor cruța nicio cheltueală. La întrebarea primarului că oare n'ar fi consult ca satele să aștearnă în chestia aceasta un memoriu generalului, majoritatea voturilor e pentru aceasta părere, deoarece orașul nu e în stare să facă alta decât ce a făcut și în cauza cedării Văiei Rodnei; n'are însă nimic de obiectat dacă Ex. Sa va putea să se înțeleagă cu satele pe cale particulară. Reprezentanții satelor să plece acasă să se înțeleagă cu sătenii, și mâne să vină iarăș.

La această consfătuire au fost față: din Iad: Exactor Mich. Frihm, Mih. Steiner, judele Math. Engler și Simon Engler; din

Dumitra: Georg Areldt, judele Michael Barth, Georg Intscher, Simon Werner și Georg Rajger; din Pintic: Joh. Schuller, Andr. Köller, Joh. Schuller, Martin Theil și Mich. Theil.

În 7 Ian. iarăși se întrunește magistratul: judele I. Fr. Klein și senatorii Conrad Dinges, projude Joachim Bedeus, Paul K. Klein, Joh. Schankebank, Sam. Schankebank, Michael Hennrich, Georg Teckelt și Joh. Franck.

Primarul expune încă o dată chestiile desbătute ieri, apoi continuă: Ex. Sa accentuează mereu că Nușfalău și Sântioana trebuie să devină grănicere, deoarece alte comune până la Gyergyó (Gheorghiu) nu sunt deocamdată corespunzătoare pentru scopul acesta. Bar. Bruckenthal totuși a determinat locurile înalte ca să se renunțe la militarizarea teritoriului celor două sate, și că ele să fie evacuate, apoi că grănicerii din districtul săsesc să fie mutați. Privitor la cedarea locurilor de lângă Someș, pentru cedare e câștigat și Bruckenthal și generalul comandant conte Hadik, așa că magistratul n'are de unde aștepta sfat și ajutor, deci n'ar fi consult să se facă opoziție lui Siskovici.

Dup'aceea sătenii citați și sosiți în mare număr din Iad, Pintic și Dumitra, sub conducerea exactorului Frihm, declară din nou că nu pot ceda pământurile din cauza lipsei pășunii precum și a apei, pe care de multe ori și așa trebuie s'o care pe locuri la vite în buți. Deci se hotărăște ca acele trei sate să înainteze un memoriu la Ex. Sa generalul.

Apoi se hotărăște ca actul cedării Văiei Rodnei să se accepte așa cum s'a cerut de către Ex. Sa., neadaogând și neștergând niciun cuvânt; să se cedeze *fără condiții și pe veci*.

În ședința dela 9 Ian. a magistratului sunt prezenți: primarul Joh. Klein, senatorii Conr. Dinges, projudele Joach. Bedeus, Paul Klein, Joh. Schankebank, Mich. Hennrich, Georg Teckelt, Andr. Teuchert.

În fața magistratului și a reprezentanților comunității, convocați cu această ocazie, primarul expune cauza cesionării, zicând că actul trebuie semnat așa cum cere guvernul, renunțând pe veci și fără condiții, iar nu ca în documentul din 24 Mai 1762,

când s'au făcut excepții și observări, adause și condiții. *Deci districtul valah trece perpetuu și necondiționat la miliție.*

După ascultarea expunerii, magistratul și comunitatea hotăresc că după ce în acest act nu se mai face amintire de »rezervate«, așa o delegație constatătoare din: primarul Klein, Johann Schankebank, Sam. Engesser, Jacob Grollmann, Georg Hertzog și Peter Binder să meargă la Bruckenthal, care să intermedieze la generalul Siskovici, ca în actul de cesiune data semnării să se pună numai cu o lună mai târziu de cum era datat actul de garanție. Deputații pleacă, iar după întoarcere spun că Bruckenthal le-a declarat să nici nu gândească la o astfel de schimbare a datei¹⁾, ci la 10 o. să vină primarul și senatorul Bedeus la general și să aducă cu sine cele două acte semnate de magistrat și de comunitate.

Astfel se rezolvă și aceasta chestie dificilă. Conținutul documentului de cedare definitivă este acesta:

Magistratul și comunitatea orașului liber regesc Bistrița cedază Rodna și Valea Rodnei pentru înființarea graniței militare.

Noi judele primar comunal, ceialalți jurați cetățeni, senatori, notar și toți locuitorii orașului liber regesc Bistrița, facem cunoscut prin actul prezent anunțând tuturor, câtoră li se cade, atât celor de azi cât și celor viitori, care vor lua act de acest document, că — după ce ne-a venit la cunoștință, că Maiestatea Sa apostolică, în grija sa mare nunumai pentru apărarea și păstrarea principatului Transilvaniei, ci și pentru fericirea și siguranța celorlalte regate și provincii ereditare a hotărît să înființeze o miliție de graniță și la hotarul principatului ei eridatar, — noi, căroră nu ne-a fost nimic mai mult la suflet și ne este și azi, decât să promovăm după puterile noastre intențiunea salutară a Maiestății Sale, precum și siguranța și liniștea

¹⁾ Farsa cu data e de explicat așa: Actul de garanție al împărătesei era datat din 8 Dec. 1764, iar acum Bistrițenii — cari întotdeauna pozau pe cei ma credincioși și ascultători supuși ai domnitoarei — erau rușinați și dezolați că ei numai după uneltiri și tergiversări de peste un an, sunt siliți să semneze și prezente curții actul lor »omagial« de renunțare.

publică legate de aceasta, am cedat cu supunere omagială deja în 24 Mai 1762 Maiestății Sale Principesei și Stăpânei noastre Maria Terezia, din îndurarea lui Dumnezeu împărăteasa Romanilor, Regina Germaniei, Ungariei, Bohemiei, Arhiducesa Austriei, principesa Transilvaniei și contesa Secuilor, precum și erezilor și moștenitorilor ei auguști, opidul Rodna împreună cu valea aparținătoare acestui opid, cu satele: Maieru, Sângeorz, Leșu, Ilva, Feldru, Vărarea, Rebra, Rebrîșoara, Năsăud, Salva, Hordou, Telciu, Bichigiu, Suplai, Poiana Zăgrii, Găureni, Runc, Zagra, Mocod și Mititei și cu poporul valah, ce trăiește în aceste sate. Toate acestea, dăruite nouă prin actul de donațiune al Maiestății Sale Regelui Matia Corvinul redactat în Sâmbăta doua de după Joia verde din anul 1475 și întocmit în formă de privilegiu după introducerea noastră fără contradicere în posesiunea lor în ziua de 16 Mai 1488 și ținute în posesiune pacifică de obștea orașului Bistrița pâna în ziua de azi, le-am cedat împreună cu toți locuitorii valahi, cu toate beneficiile și foloasele de orice natură și cu toate bunurile, oricum s'ar numi ele, aparținătoare de drept și din vechime la acel opid și la posesiunile amintite precum și cu adevăratele lor mejde și cu vechile lor hotare, cu aceleași drepturi, cu care le-am primit noi și locuitorii orașului Bistrița dela menționatul rege al Ungariei de pie memorie. Acum toate aceste posesiuni le-am dat, transpus, am renunțat la ele și le-am cedat în scopul înființării miliției de graniță, în semn de deosebită credință și devoțiune față de Maiestatea Sa și augusta Casă domnitoare, de bunăvoie, liber, din îndemnul propriu și nesiliți de nimenea, în urma actului de garanție (asigurare) dat de Maiestatea Sa în ziua de 8 Decemvrie 1764 și prezentat nouă de Excelența Sa ilustrul Domn Iosif L. baron Siskovici de Ontopa, comandor al ordinului militar Maria Terezia, consilier al Maiestății Sale ces. regești și al înaltului Consiliu de războiu aulic, locotenent-mareșal proprietar al unui regiment de infanterie. În același timp le dăm, transpunem, renunțăm la ele și le cedăm pentru totdeauna și irevocabil,

fără a ne mai rezerva vreun drept sau pretenție de posesiune asupra lor atât pentru noi și urmașii noștri, cât și pentru obștea orașului Bistrița amintit de atâtea ori.

Pentru o mai mare încredere și siguranță, precum am renunțat în original la mai suscitatele și alte documente de donațiune și privilegii, date de Regii Ungariei și de urmașii lor Principii Transilvaniei și în urmare am renunțat la toate beneficiile, foloasele și apartenențele opidului Rodna, ale văii supuse acestui opid, ale satelor și locuitorilor valahi amintiți mai sus; tot astfel am aflat de bine să oferim în genunchi Maiestății Sale, auguștilor ei erezi și succesori, acest document de cesiune solemn, valabil pentru totdeauna, semnat de judele primar, senatorii și delegatul orașului, și întărit cu aplicarea sigilului orașului nostru. Dat în Bistrița în 9 Ianuarie 1766. Joh. Fridericus à Straussenburg, jude primar, Conradus Sigismundus Dinges, projudex, Paul Car. Klein a Straussenburg, senator, Georgius Gunesch, senator, Joh. Schankebank, senator, Samuel Schankebank, perceptor et senator, Mihael Hennrich, perceptor et senator, Georgius Teofilus Teckelt, senator, Joh. Frank, senator et villicus, Andreius Teuchert, senator, Daniel Czigler, juratus notarius publicus, Samuel Engeser, Pro-Orator, deficiente Oratore fungente, suo totiusque Communitatis nomine, (delegat supleant al comunității în locul delegatului care lipsia).

*

Alte chestii. Pe o foaie rămasă din timpul graniței și intitulată: *Anmerkungen, Ueber den Haupt-Rapport des Rodnaer Militär Districts* d. d. 6 Ianuarii 1766, aflăm următoarele constatări:

Este îmbucurător că subordinația și disciplina încep să prindă rădăcini la grănicerii Districtului rodnean. Purtarea ofițerilor să fie așa întocmită, ca cu timpul și pe încetul să-și câștige iubirea și încrederea grănicerilor, deci să caute mijloacele și prilejul de a convinge pe grăniceri că statul militar nu are să le fie spre greutate și desavantaj, ci are în vedere binele lor. Mai ales față cu comunele din sus ale Districtului, unde oamenii locuiesc în sate împrăștiati și absența dela parade bisericești o scuză cu diferite

pretexte, e de băgat seama ca oamenii, tratați deodată cu asprime, să nu încline la emigrare. De aceea să se dea îndrumări comandantului din Valea Rodnei precum și celorlalți comandanți ai regimentelor grănicere ca să facă deosebire, cu ocazia paradelor bisericești și a exercițiilor, între timp de vară și iarnă, între drumuri rele și bune și în sfârșit să se considere timpul când grănicerii trebuie să-și caute mai mult de economie și de gospodărie, căci altfel grănicerii devin moroși și fără voie (*verdrieslich und widerwillig*¹⁾.

În 23 Ianuarie constată magistratul că împotriva vechii ordine, în zilele de târg ale orașului cumpără cereale înainte de amiazi mai întâi grănicerii valahi din împrejurimi, ba chiar și Maramureșeni și Toplițeni. Fiindcă cerealele s'au scumpit să nu se permită berarilor să fabrice din acele bere, și nici brutarilor să coacă pâine albă; deci să nu cumpere cereale pe piața Bistriței, ci din satele dela țară.

Consiliul de războiu trimite în 28 Ian. comandantului general ardelean conte Hadik o copie de pe documentul de cesiune a Bistrițenilor trimis la Viena de către generalul Siskovici, spre a fi păstrată în arhiva comandai. Mai departe cere ca contele Hadik să trimită la Viena toate documentele și privilegiile privitoare la Districtul Rodnean, pe cari magistratul bistrițan le înmânase generalului Buccov, — care între timp decedase, — iar copiile acelor documente să le restituie magistratului, după ce comanda și pentru sine va lua și păstra un rând de copii.

În altă scrisoare tot din 28 Ian., adresată de către consiliul de războiu generalului Siskovici, se precizează că pentru de a putea fi plătită orașului Bistrița ca despăgubire suma întreagă de 12.000 fl., într'un act separat Bistrițenii să declare în mod solemn, că renunță la toate beneficiile și venitele, cu cari foștii districtuali valahi »de praeterito« i-ar fi rămas datori orașului. Această declarație, semnată de toți cei ce semnaseră și documentul cesionar din 9 Ian. precum și de projudex Joach. Bedeus, s'a înmănat în 11 Aprilie generalului Siskovici.

*

¹⁾ E de regretat că nu ne-au rămas în întregime acele note și constatări făcute de consiliul de războiu din Viena.

Pentru aranjarea multor chestii pedente între grănicerii locuitori în satele districtului săsesc — și mai cu seamă în comunele Nușfalău și Sântioana — și locuitorii sași ai aceluși district, s'a convenit în Ianuarie ca spre acest scop, conform unui preanalt ordin, să se constituie o *comisiune militară din regiment și alta din delegați ai magistratului*, care să examineze și constate starea lucrurilor, și apoi împreună să se consulte asupra modalităților de rezolvare a diferitelor chestii.

Ca puncte de orientare, loc-colonelul Enzenberg le dete membrilor comisiunii următoarele instrucții:

1. Conform ordinului gubernial din 12 Dec. 1765 vor fi de constatat toate datorile grănicerilor către districtualii sași și vice-versa, apoi atât creditorii cât și debitorii să fie citați la un termen fix în fața comisiunii pentru aplanarea pretențiilor.

2. Tot în fața comisiei să se aplaneze și excesele mai mari comise în trecut de către grăniceri, luându-se proces verbal.

3. Dacă se găsesc în vr'o localitate grăniceri cari fuseseră reclamați ca iobagi din partea proprietarilor (a dominis terrestribus), dar n'au fost extrădați, aceia să fie notați într'un tablou, iar eventualeii lor foști stăpâni să-și dovedească pretenția.

4. Atât din partea grănicerilor mutați cât și din a celor rămași în districtul săsesc să fie plătite până la zi toate contribuțiile restante, despre ceeace se va preda o listă magistratului bistrițan.

5. Conform ordinului gubernial din 17 Sept. 1765 trebuie să se clarifice și constate individual câți și cari grăniceri au cumpărat pamânt arător, livezi, vii și case, și cât au plătit pentru acele; apoi cari grăniceri și-au clădit mori, și în care an.

6. E necesar să se știe ce pământuri, livezi și vii și-au creat grănicerii prin lăzuire, și dacă le-au folosit timp de zece ani, în care caz acele ar fi de restituit fără bonificare comunelor în care se găsesc. Dacă însă le-au folosit mai scurt timp, atunci respectivii grăniceri ar fi să se despăgubească pentru munca și ostenala lor. Pentru vii, la care se cere mai grea și mai multă muncă, în tot cazul ar fi să se dea o bonificare, stabilită de judele și jurații altei comune neinteresate.

7. Tot așa au să fie despăgubiți grănicerii și pentru case

și acareturi clădite de ei, nu însă pentru locul pe care s'a clădit și nicici pentru lemne și nuele, dacă aceste fuseseră luate din pădurea respectivei comune.

8. Dacă vr'un grănicer a ținut în arendă pământuri, livezi, vii etc. și a plătit arenda anticipat, atunci are să fie despăgubit »a proporzione« pentru timpul în care eventual n'a putut folosi obiectul arendat.

9. Dacă vr'un grănicer mutat dăruise ceva pe seama bisericii valahe, are să fie pentru aceasta despăgubit de către publicul bistrițan.

10. Toate lucrările săvârșite de comisiile amintite au să fie însemnate în procese verbale scrise în câte două exemplare și semnate de membri amândoror comisii.

11. Comisia militară va consta din căpitanul companiei la care aparține teritoriul respectivei comune, și din căpitanul auditor Urli, pentru ca totul să decurgă în mod legal; iar în comisia orașului au fost numiți senatorii Mich. Hennrich și Georgius Teckelt. Aceste comisii au să aplaneze la fața locului tot ce este posibil. Dacă în oarecare privință nu s'ar putea înțelege, atunci vor avea să raporteze acest fapt; și maicuseamă au să facă raport, dacă vr'una dintre viile, arăturile ori livezile amintite aparținuseră la vechile sesiuni ori locuri de case.

*

În 20 Febr. »Kriegs-Cassa-Secrăter« v. Heiter împărtășește magistratului că a lăsat să fie copiate privilegiile orașului în materia districtului valah, și va trimite copiile îndată ce vor fi gata.

În 28 Febr. primește magistratul ordinul gubernial din 18 Febr. în care se spune că la primăvară se vor stabili granițele dintre districtul săsesc și cel valah militar, fiind cu acea ocazie mai ales de aplanat diferendul privitor la linia de tras dela *Dealul Ciungu până la Piatra vânătă*. Pretutindeni au să se pună movile și să se redacteze despre aceasta procese verbale.

Magistratul cetește în 3 Martie scrisoarea d. d. Sibiu, 20 Febr. în care Mich. Bruckenthal împărtășește că a sosit rezoluția preanaltă privitoare la plata datoriilor către creditorii avizați la districtul militar. Banii sunt în Sibiu, iar creditorii ori să vină acolo, ori

să se adreseze generalului Siskovici. Tot atunci sosește și ordinul gubernial conform cărui tezauriatul a fost avizat să radieze restul de contribuție a Bistrițenilor în suma de 5.188 fl. 52 1/2 cr., încuviințată din partea împărătesei ca dar în urma cedării districtului valah.

În legătură cu scrisoarea din 20 Febr. a lui Bruckenthal, magistratul hotărăște în 5 Mart. ca acela să fie rugat să intermedieze la Siskovici extrădarea contractului despre 18.000 fl. aflători la Bar. Dion. Banffy, apoi să i se plătească orașului capitalul de 3.118 fl. care și așa nu aduce nicio dobândă, iar acesta să fie repartizat asupra districtului valah. Senatorii Tekelt și Hennrich să caute toate chitanțele despre sumele plătite creditorilor dela 1761 încoace. Iar în 10 Mart. magistratul ia la cunoștință ordinul comandei generale din Sibiu că în locul datoriei pe care Bistrița o are față cu seminarul clujan St. Iosif și convictul de acolo, orașul va avea să plătească în altă parte suma datorită.

Intr'o scrisoare din 17 Martie semnată de generalul Siskovici și de Mich. Bruckenthal, conform unui rescript sosit dela curte, li se face Bistrițenilor următoarea propunere: Dacă orașul renunță la Nușfalău și Sântioana însă așa ca, spre a evita mutările anevoioase, grănicerii să rămână în acele sate, atunci »jure perennali« i s'ar da în schimb orașului comuna *Arcalia*. Bistrița să declare imediat dacă e mulțămită cu această tranzacție. Magistratul alăturându-se la părerea primarului Klein — exprimată altcum și într'o scrisoare adresată lui Bruckenthal — declară că ar fi mulțumita, dacă pelângă *Arcalia* ar mai căpăta și satul *Chiraleș*. E de notat că târguelile pe aceasta temă au durat lung timp. Începând din Februarie, continuu le scria Bistrițenilor când unul când altul dintre patroni, dar maicuseamă Mich. Bruckenthal, să renunțe la amintitele două sate, iar în schimb să ceară *Arcalia*, *Chiraleșul* ori *Chintelnicul*. De altădată li se propunea să ceară satele Kőși Dánpataka (*Cufoaie* și *Văleni*) de lângă Lăpuș, despre cari însă primarul Klein zice că sunt prea depărtate. Intr'o scrisoare este amintită comuna *Silivașul* (*Mező-Szilvás*), iar în alte scrisori se vorbește chiar de *Unguraș*, *Sântioana* din comit. Dobâca, și *Sâniacob*. Apoi într'un rând orașul îi scrie lui Bruckenthal că ar fi bine dacă în schimb Bistrița ar putea obține pe lângă altele și drepturile fiscale (*Fiscaljura*) din *Batăș* și *Teaca*. Apetitul tot creștea.

La cererea baronului Josika Imre ca orașul să-i plătească datoriile făcute de Terpieni pentru cereale, precum și alte pretenții ce le are față cu orașul, magistratul îi răspunde în 17 Martie că privitor la Terpieni Josika să prezente contractele, iar privitor la celelalte pretenții orașul deocamdată nu poate plăti nimic, din cauza că districtul valah renitent a devenit acum grăniceresc, și nu se știe că din datoriile Bistriței ce cotă va fi repartizată asupra aceluia.

Fiindcă măcelarul Iosif Schuller e cufundat în datorii, iar între creditorii aceluia figurează mulți grăniceri, loc-colonelul Enzenberg cere în 17 Martie dela oraș pe sama acestor, despăgubirile legale.

Magistratul primește ordinul d. d. Viena, 22 Martie al împărătesei Maria Terezia, prin care se cere ca locuitorilor militarizați din Nușfalău și Sântioana să li se permită din partea magistratului să locuiască și mai departe în aceste comune, și să nu fie mutați în districtul militar. Dacă orașul va avea ceva neajuns din cauza aceasta, să i se dea o despăgubire echivalentă stabilită de comandantul graniței în înțelegere cu prezidentul magistratului bistrițan și cu tezauriatul regesc.

În 26 Martie scrie Bruckenthal primarului Klein acestea: Sigilul (Pettschaft) nu le mai este de niciun folos Rodnenilor. E foarte bine că se găsește în mâinile D-Voastre și părerea mea este să-l îmmânați Ex. Sale generalului Siskovici, când proxima dată va sosi acolo.

În tot timpul acesta continuă ciorovăelile între Sași și grăniceri, despre cari primarul Klein îi scrie lui Bruckenthal că în vederea mutării tau pădurile, nimicesc totul, vând lemnele etc., iar ofițerii țin cu ei. Așa la ordinul căpitanului Siliș, deunăzi a venit locotenentul Schmidt și a protestat împotriva faptului că primarul Klein a interzis Sașilor să mai cumpere ceva dela Valahi.

Magistratul primește în 3 Aprilie dela guberniu comunicarea, că districtul militar a cerut privilegiul de a se ținea în *Năsăud târg de săptămână*, deci orașul să se exprime în chestie. Magistratul răspunde că n'are nimic de obiectat, numai roagă să se observe străvechiul (uralt) privilegiu, că la târgurile Bistriței nu poate vinde înainte de timpul fixat niciun străin, în urmare niciun grănicer din districtul valah militarizat.

În 7 Apr. sosește scrisoarea lui Mich. Bruckenthal, în care acesta comunică magistratului ordinul preanalt, conform căruia orașul să fie înduplecat să renunțe la Sântioana și Nușfalău; apoi adaugă Bruckenthal că ar fi bine să vină primarul Klein în scopul acesta la Sibiu. Tot în acea zi magistratul ordonă funcționarilor săi să caute cvartire corespunzătoare pentru generalul Siskovici și suita sa, care vine la oraș pentru diferite chestii, iar maicuseamă în cauza *satelor Nușfalău și Sântioana și a mutării grănicerilor*. Fiind chestii importante de desbătut, se hotărăște să fie convocată pe mâne comunitatea în casa sfatului. Ex. Sa pretinde între altele să i-se extrădea toate actele privitoare la iobagii reclamați din districtul rodnean.

În 11 Apr. se prezintă reprezentanții comunității în casa sfatului, căror li se cetește mai întâi renunțarea (Verzicht) la pretențiile alodiale pe care orașul le avuse »de praeterito« față cu districtul valah; apoi fu desbătută chestia teritorului de cedat de către comunele Iad, Pintic și Dumitra, grănicerilor.

În 12 Apr. generalul Siskovici chiamă la sine pe primarul Klein și-l întreabă dacă s'a făcut tabloul cerut privitor la dobânzile pe cari orașul zice că le-a plătit creditorilor fără concursul districtului valah, și cari conform repartiții datoriilor, ar cădea în sarcina districtului rodnean. Primarul răspunde că se lucrează mereu la acel tablou, dar din cauza scurtimii timpului necesar încă nu s'a putut isprăvi; cere termen dilatoriu ca tabloul să poată fi redijat cu precizie (Zuverlässigkeit).

Primarul Klein raportează în 14 Apr. magistratului că generalul Siskovici a predat ieri în persoană senatorului Bedeus suma de bani pe cari orașul o plătise creditorilor, deși aceea fusese repartizată pe districtul valah. Cu această ocazie generalul a amintit și faptul că conform ordinului gubernial grănicerilor vor trebui să li se bonifice casele părăsite și pământurile lăzuite de ei. Primarul propune ca, fiind grănicerii încă din 1754—1762 datori orașului cu restanțe de contribuții, să fie rugat Ex. Sa ca în schimbul neachitării acelei datorii, și orașul să fie dispensat dela plata oricărei bonificări. Magistratul aproba aceasta propunere, precum și aceea ca suma restantă de 6.000 fl. din despăgubirea acordată pentru cedarea Văiei Rodnei, să fie asemnată percepto-

rului Sam. Schankebank. În sfârșit, la vestea că de acum înainte vama din moara dela Nușfalău va trebui să fie predată miliției grănicerești, se hotărăște ca Ex. Sa generalul să fie rugat să lase vama pe seama orașului cel puțin încă până atunci când se va ști cu siguranță, că ce echivalent va primi Bistrița pentru satele Nușfalău și Sântioana.

În 16 Apr. se cetește scrisoarea lui Bruckenthal în care acesta împărtășește că obvin mari piedeci cu privire la satul Chiraleș cerut de Bistrițeni pe lângă Arcalia, ca echivalent pentru Nușfalău și Sântioana. Mich. Bruckenthal cere o specificare privitoare la întinderea teritorului acestor două sate, și la beneficiile pe cari orașul le-a avut ori le-ar fi putut avea din ele, ca guvernul să se poată eventual orienta asupra echivalentului de oferit.

Loc. colonelul Enzenberg într-o scrisoare din 17 Apr. comunică magistratului că cei trei husari din regimentul Bethlen, încartiruiți în Dumitrița, aparțin cordonului sanitar, și ei de aceea au fost mutați din Budacul românesc deoarece și această comună s'a declarat pentru serviciul grănicer.

În ședința din 18 Apr. magistratul cetește ordinul gubernial ca neamănat să fie trimiși la Sibiu delegați provăzuți cu instrucții suficiente pentru de a fi desbătută chestia echivalentului pentru Sântioana și Nușfalău. Primarul accentuează că ar fi bine să plece deputații desemnați imediat, deoarece și generalul Siskovici pleacă din acest ținut la Sibiu. Magistratul și projudelul roagă pe Klein să ia el asuprași această misiune, mai ales că și Bruckenthal scrisese în acest sens; și după ce Klein primește delegația, i se dă ca ajutor viconotarul Daniil Hennrich, iar în absența primarului afacerile orașului au să fie conduse de projudelul Conrad Dinges.

În preajma plecării la Sibiu, în 22 Apr. primarul Klein expediază la adresa lui Bruckenthal o lungă și caracteristică scrisoare informativă, din care extragem următoarele:

Locotenentul Schmidt iarăși e contra tuturor propunerilor noastre. El și v. Sylli au necăjit pe deputații noștri mai ales pe Mich. Hennrich. În 4 c. ordonă Ex. Sa gen. Siskovici din Reghinul săsesc mutarea (grănicerilor), care începu în 7 c. în Dumitrița (Waltersdorf), în 18 a fost ultimul transport mare. Satele noastre au dat peste 1000 care. Până la finea lunii va merge tot așa. Azi trebuie să dăm companiei Sylli încă 29 care. Grănicerii și-au

cărat cu sine uși, ferești, sobe etc. și au lăsat casele în stare foarte rea.

Chiar acum vin Rodnenii, vor fi plasați »ad interim« în Uifalău, dar sunt puțin mulțumiți. Li lăsăm și în Petriș. Pe puținii Sasi vrem să-i plasăm în Sigmir. Nu le place nimic, ne dau neșpus de mult de lucru.

În 9 c. a fost aci Ex. Sa și am avut mult a face cu chestia datoriilor și terenului dela Someș. Înainte cu câteva zile au sosit cancelariști pentru descrierea terenului. *Aceștia, ca cei mai mulți Maghiari, ne sunt răuvoitori (gehässig) și lucrează cu răutate* contra proiectului făcut de D-Ta Exței Sale. Căci se ocupă numai terenurile de cari a fost vorba în iarnă, ci *se iau ca granițe și vârfurile dealurilor situate mai aproape de Valea Someșului și se delimitează dela un vârf prin valea dintre dealuri până la celalalt vârf*, încât va fi imposibil să se întrețină acolo vr'o prisacă ori gard, cum era intenția.

Întorcând chiar ieri sara loc.-colonelul Enzenberg din satele unde s'a făcut delimitarea, i-am arătat ordinul trimis în chestia aceasta Exței Sale, iar Enzenberg îmi arată ordinul comandantului general, care nu consuna întru toate cu celalalt, dar nici el nu lua ca granițe *vârfurile dealurilor celor mai înalte*.

Cred că Ex. Sa nu e în curat cu chestia, deoarece s'au *extins mai departe granițele*. Deci chiar de ar fi să piardă satele acele terenuri, ar fi de considerat că: 1. cu aceasta să se ajungă la plus ultra; 2. să fie ocupat terenul numai până la piciorul dealului, unde s'ar putea întreține un gard; 3. să se lase ieșiri la apă pentru turmele mari săsești; 4. să se dea satelor bonificare cuvenită.

Cancelariștii însă cu greu vor lucra în sensul acesta.

Ingrijorarea mea nu e mică, și când pe timpul lui Buccov era vorba de un lanț pentru mine (Gnaden-Kette) *mi s'a dorit o funie la gât* (einen Strick am Halse gewünscht).

Când generalul Siskovici fusese în Reghin, să se fi zis *că mai bine era dacă aș fi fost fript în pântecele mamei* (dass man mich in Mutterleibe hätte braten sollen).

Cancelaristul cel mai bătrân care a descris și satele Nușfalău și Sântioana a dovedit limpede că *are o pică pe noi* (eine Pique über uns hat). A trebuit să-i anticipăm 4 galbeni pentru copiile documentelor.

I-am scris lui Enzenberg să-mi comunice când întoarce Ex. Sa la Sibiu, și alaltăieri mi-a răspuns că în acea zi gen. Siskovici a sosit în Sibiu și va pleca în curând la Viena. Deci deputația noastră, cu mine, va pleca la Sibiu săptămâna viitoare. Fiți buni rugați pe Ex. Sa să scuze, dar chiar acum cancelariștii sunt încă

pe Someș, apoi va fi lipsă și de lucrările lor privitoare la Nușfalău și Sântioana.

Vă rugăm să mijlociți la Ex. Sa Siskovici precum și la comandantul general ca pe lângă Arcalia să ne dea ca despăgubire și Chiraleșul și Chintelnicul, ceea ce ne-ar veni foarte bine. Dominiul *Gherlei* e prea departe și ni-e cu totul necunoscut.

Urmează apoi în scrisoare alte multe mărunțișuri, între cari și chestia târgului din Năsăud, care în realitate nicidecum nu le convenea Bistriștenilor.

*

Cancelariștii încredințați cu măsurarea terenului de lângă Someș, pe care aveau să-l cedeze satele Iad, Dumitra și Pintic, la ordinul generalului Siskovici, cer în 25 Apr. dela magistrat un tablou a venitelor incurse într'un an din satele Nușfalău și Sântioana. Magistratul dispune să se caute catastiful purtat de Peter Theil în anul care a precedat începerii revoltei districtului valah, și să se facă specificarea cerută. Senatorul Teckelt trimis spre a asista la măsurarea hotarelor celor două sate prin amintiții cancelariști, trimite în 27 Apr. plânsoarea Ferihazenilor că măsurătoarea se face în prejudiciul lor, așa că li se ia și lor jumătate din hotar. Magistratul somează pe Teckelt să protesteze imediat împotriva procedului cancelariștilor.

Perceptorul regesc, senatorul Samuel Schankebank primește în 2 Mai ordin dela guvernium să ia în primire dela fostul perceptor Mich. Hennrich toate actele aparținătoare percepției din districtul militar valah și să administreze și acest cerc, deoarece nu e nevoie încă de un al doilea perceptor.

Tot în 2 Mai sosește și ordinul gubernial din 21 Apr. ca să fie reparate colibele paznicilor în munți și din nou să se ridice la trecători *spânzurătorile și tablele negre*. Magistratul scrie primarului Klein să protesteze în Sibiu împotriva acelor sarcini impuse orașului.

Sașii din Ferihaz se plâng în 5 Mai că grănicerii din Nușfalău intră cu vitele și le fac mare pagubă în partea de hotar, care la îndemnul Nușfălenilor a fost măsurată de cancelariști ca și când ar aparține acestor. Tot asemenea se plâng împotriva grănicerilor și Sașii din Jeica. Magistratul roagă pe locotenentul Rosenberg să ajute pe Sași și să le dea satisfacția promisă.

La propunerea primarului Klein, magistratul hotărăște în 5 Mai să se cumpere cu 4 galbeni o *blană de urs ca prezent* pe seama generalului comandant *Hadik*; apoi să i se scrie primarului la Sibiu că »se încredințează prudenței sale« de a oferi *daruri și altor domni*, când va socoti că e necesar. Amintita blană de urs i s'a predat generalului *Hadik* în 13 Mai de către delegații orașului, projucele *Conrad Dinges* și *Georg Gottlieb Teckelt*, cum se zice în protocol »in captationem benevolentiae«.

În aceeași zi de 13 Mai îmânează în Sibiu primarul Klein secretarului de războiu dela comanda generală o notă despre capitalurile și dobânzile repartizate în Ianuarie; conform învoirii dintre generalul *Siskovici* și magistrat, asupra districtului valah. După un calcul foarte complicat, în sfârșit Klein constată că după preluarea de către districtul militar a plății sumei de 47.730 fl. 35 cr. orașul i-ar mai datora acestui district 124 fl. 21³/₄ cr., dar cere să i se ierte și această sumă, deoarece »în multe privințe este agravat din alte părți«.

Într'un memoriu din 22 Mai *Bistrițenii* roagă pe comandantul regimentului și pe guvernul transilvan să fie respectate decizia împăratească din 30 Martie și decretul din 11 Aprilie privitoare la *hotarele între districtul militar și cel bistrițan*. În temeiul acelor decizii, hotarul pentru comunele *Iad*, *Pintic* și *Dumitra* s'a fixat nu până la vârful, ci numai până la poalele munților. Grănicerii însă nu respectă mejdele stabilite, ci trec și peste vârful munților și își pasc vitele în pădurile *Dumitrenilor*. Tot așa și grănicerii din *Nușfalău* și *Sântioana* ocupă terenuri în satele *Jeica* și *Bileag* (*Domnești*). Să se facă dreptate.

În 11 Iunie se plâng *Sășii* din *Ferihaz* că pe anul viitor nu mai pot lua în arendă »*dijma fiscală*«, căci au fost bătuți de grindină, apoi *Nușfălenii* le-au ocupat jumătate din arătură. Li se răspunde că se va raporta cazul primarului, deocamdată să plătească numai jumătate din suma statorită.

Primarul Klein scrie în 25 Iunie din Sibiu că apelul în chestia satelor *Nușfalău* și *Sântioana* s'a cetit la guvernul, și în chestia aceasta s'a instituit o comisie permanentă constătătoare din: *contele Nic. Bethlen*, *consilierul gub. Hutter* și *secretarul Halmagyi*.

În ședința dela 28 Iun. projucele raportează magistratulu despre

plânsoarea Ferihăzenilor că grănicerii din Nușfalău intenționează să ocupe cu forța bucata de hotar reclamată de ei.

În 3 Iulie se plâng Dumitrenii că după ce și-au arat toate pământurile, fiind lipsiți de bucata de hotar cerută de miliția grăniceră, n'au unde pășuna vitele cari le mor de foame, căci mănâncă numai paie din îngrădituri.

Primarul Klein scrie în 7 Iul. din Sibiu că »i s'a făcut propunere (Antrag)« să trimită orașul ceva lemn de stejar pe sama generalului comandant. Iar în 12 Iul. Klein scrie că privitor la partea de hotar reclamată de Sântioneni și Nușfăleni dela Sașii din Ferihaz și Jeica a plecat ordinul adresat maiorului Toussaint că grănicerii până la altă dispoziție să nu cuteze a tăia iarbă pe acel teren; despre ceace să fie informați și de către locotenentul Rosenberg.

*

Locotenent-colonelul Enzenberg adresează în 16 Iul. generalului comandant Hadik următorul memoriu:

Cu ce desconsiderare și dispreț tratează pe ofițeri în parte unii cavaleri ai țerii, dovedesc cele două scrisori, aci anexate, ale baronului Sigismund Banffy, și cu asemenea procedeu și animositățe față de un căpitan și un alt ofițer, este fără de orice îndoială că e imposibilă păstrarea bunei înțelegeri între țară și miliție.

Exc. Vstră mi-ați poruncit în Iunie ca să institui o comisie militară care să cerceteze încăierarea întâmplată la *târgul din Teaca* între grăniceri și sași, și — după ce comitatul Cluj încă a designat în scopul acesta pe judele suprem al nobililor Jánosi și pe asesorul Csapa — să împărtășesc ziua și locul întrunirii. Am ales satul Șieul mare dintre Teaca și Nușfalău cu intenția, ca ambii comisari să poată lucra nestingherit și imparțial într'un loc neutru. Dar cum se vede din cele 3 anexe, comisia militară a așteptat 4 zile zadarnic în Șieul mare.

Din actul aci anexat se poate vedea, câte femei și câți copii de ambe sexele se află în Valea Rodnei, ai căror soți și tatâni *au dezertat la Moldova*, și aproape despre cele mai multe se poate asigura că vor urma soților și vor indemnă încă și pe alții să dezerteze.

Din memoriul alăturat, și mie adresat, se poate vedea, în ce mod mișcător (beweglich) expun noi conscrișii grăniceri ai regimentului II valah de infanterie aflători în satul Erdő Szakál (*Săcalu de Pădure*), că ei fără de moșia (praedium) Veresszék nicidecum nu pot trăi, dacă vor fi forțați să predea acea moșie baronului Kemény Simon. Vreau să expun Exții Vstre că dacă acea moșie se deslipește dela satul Erdő-Szakál, atunci comuna aceasta nu mai are nici lemne și nici pe jumătate suficient pământ pentru sămănături și fânețe. Comuna e marginașă cu moșia, și unii deputați chiar intenționau să-și aștearnă rugarea (Anliegen) când Ex. Vstră erați aci. Ei spun limpede și argumentează că le este imposibil să trăiască făr'de această bucată de pământ.

Excel. Voastră ați hotărît ca — în considerarea faptului că publicul Bistriții pentru ameliorarea statului grăniceresc a cedat și contribuit multe — miliția grăniceră să bonifice și acorde lefurile cu cari orașul datorează acelor grăniceri din Valea Rodnei cari au servit publicului (orașului) ca slobodnici (Stadt-Reiter). Intreb dacă suma aceea, peste 600 fl., se poate plăti succesive din venitele alodiale.

Dintre anexele pomenite în acest memoriu, reproducem aci în întregime ori în extract pe următoarele, care ne stau la îndemână:

1. Cu data Nușfalău 7 Iulie 1766 raportează locot. H. v. Rosenberg loc.-colonelului Enzenberg, că în chestia comisiunii îi scrie asesorul cel mai bătrân Stephanus Iorak, ca aceea să se țină în Teaca. Rosenberg însă i-a răspuns să rămână acolo până va primi ordin dela comandantul său, deoarece regimentul hotărîse ca locul sfătuirilor să fie Șieul mare. Mai departe, după ce Exc. Sa loc. mareșalul Baron Mediansky le-a spus în Șieu personal Sașilor din Ferihaz și le-a ordonat ca să împartă ad interim cu grănicerii din Nușfalău bucata pretinsă de hotar, și le-a ordonat și aceea separat și serios ca cu ofițerii să trăiască în bună înțelegere; acum însă magistratul bistritan îi scrie lui Rosenberg că la împărțire nu se va prezenta niciun Sas din Ferihaz, așa el a raportat aceasta căpitanului său, care a zis să aștepte ordinul ulterior al loc.-colonelului pe care deci acum îl așteaptă.

2. *Tabloul femeilor ai căror soți au dezertat* este următorul: Maria Popii cu 3 copii și Maria a lui Vasile Decorii și Sinca

Totului + 1 din Rebra mare, apoi Arsinica a lui Iacob Sasu din Năsăud (din companiile loc.-colonelului); Todosia a lui George Raț + 2 copii, și Todora Runcanului + 5 copii din Feldru, apoi Nastasia Precup + 2, Andriana Ștepoae + 2 și Vasilca a lui Maței cel mare + 2 din Ilva mică (companiile maiorului); Măriuța a lui Pinte + 1 din Nușfalău (comp. Pallazzi); Todora lui Iuon + 2 din Salva, și Sofronia lui Nechita din Hordou (comp. Virasdy); Melentia Grigoraș, Nazaria Mihailă, Nastasia Dărăban + 1, și Ștefănia Dămian + 1 din Rodna, apoi Tecla Botoloaie + 2 din Măgură (comp. Hübell); Ioana lui Ignat + 1 din Rebrîșoara (comp. Bouquier); Maria Raț + 3, Titiana Avram + 2 și Docia lui Grigore Urs și Nastasia Moisi + 1 din Telciu (comp. Stuppan); Pălăgea lui Ion Cotoc + 2 și Pălăgea lui Maței din Mocod (comp. Schnider); Maria a Todor Larionesi + 3, Senia lui Vasile Costan + 2, Maria lui Sidor Cărcului + 3, Ilia a Oanii Oniga + 2, și Gacea a Gavrilă Resvenzoae + 1 din Sângeorz (comp. Cosimelli); Todosia Fleșcoai + 1, și Nastasia Ostate din Maieru, apoi Maria a Filip + 1 din Leșu (comp. Belloni).

3. Privitor la satul *Săcalu de Pădure* — despre care încă se proiectase să fie militarizat, mai apoi însă proiectul fusese abandonat — avem din Mai următorul semnificativ document:

Memoriu semnat de Hanes Iuonașc și Sandru Iuon în numele tuturor grănicerilor din Săcalu și adresat loc.-colonelului Enzenberg.

După ce s'a publicat ordinul preanalt conform căruia moșia Veres Szék are să fie separată de hotarul comunei Săcalu, și să fie cedată baronului Kemény Simon; împotriva eventualelor motive aduse de numitul baron pentru câștigarea donației extraordinare (Extradonation), expunem următoarele:

1. Moșia Veresszék niciodată n'a fost o localitate separată de Săcal, ci își are originea dela nimeni altul decât dela locuitorii Săcăleni, când aceștia *înainte cu 200 ani la ivirea ciumei*, și-au mutat locuințele acolo, au lăzuit pădurile și au început a lucra (anzubauen) moșia. Iar când ciuma a început să se lătească și acolo, atunci Hanes Sava, Sandru Petre, Bătrân Dumitru, Precup Vasile, Cora Mihailă, Cristian Vasile, Vask Pintie, Casan Ion, Sandru Simion, Sandru Ilie și Moroșan Onu și-au mutat iarăși casele în Săcal. Descendenții acelora în linia dreaptă trăesc încă. Hanes Vasile de 93 ani, fiul lui Hanes Sava; Hanes Filip, Hanes

Vasilica, Hanes Macavei, Hanes Oane nepoții aceuia cu fii lor; Sandru Toader, Petru, Gore, George, Simionca, Iuon, Alexandru, Flore, Ion Misaroș, Andreica, Coman, Ion Voivoda, Muc, Dănilă senior și junior, împreună cu fii lor, nepoții lui Sandru Petre Simion și Ilie; Bătrân Crețan, Simion, Mitre și Flore cu copii lor, nepoții lui Bătrân Dumitru; Cristian Constantin nepotul lui Cristian Vasile; Vasc Sava, Mihăila, și Iuon cu fiul, nepoți ai lui Vasc Pinte; Casan Macaveiu, Cosma Gavrila, Lazar și Grigore cu fii, nepoți lui Casan Ion; cari toți împreună cu linia femeiască fac până la 80 familii și toți își au gospodăriile pe moșia Veres Szik și le conduc și lucrează acolo.

2. Bătrânul de 93 ani Hanes Vasile poate întări cu jurământ că pe când era cam de 14 ani, în scopul renouirii mejdinelor între Ieciu (Véts) și Săcal, la ordinul comitatului, au mers călare dealungul graniței Vicejudez nobilium Kovats Ferencz împreună cu cancelariștii Tablei. Un maghiar din Ieciu, numit Sárdi Mihály, care, împreună cu alți 6 bărbați chemați din diferite sate, a fost delegat cu jurământ la acest act, mergea în frunte, iar el Hanes Vasile a trebuit să-i urmeze. Pe acela apoi vicejudele nobililor *l-a luat de păr, l-a ridicat și învărtit de trei ori*. Și precum s'a statorit atunci granița între Ieciu și Săcal, inclusive moșia Veres Szik, așa

3. și cancelariștii fiscali numai în luna trecută Aprilie au stabilit granițele, iar moșia au anexat-o la Săcal; când iarăș tot numitul Hanes Vasile, împreună cu alți 6 bărbați jurați, a fost față.

4. Dovedește *preotul unit Popa Cosma de 105 ani* că-și aduce aminte de când moșia era numai pădure, iar locuitorii Săcăleni au continuat lăzuirea începută de familiile amintite mai înainte cari locuiseră acolo, și l-au adus teritorul în starea rodnică în care e acum. Ei au construit acolo și un tăușor (Teichl), pe care — fiind odată rupt de o inundare — baronul Kemény l-a anexat și prefăcut în livadă.

5. Săcălenii au folosit moșia singuri continuu dela început până când Kemény Simon, bunicul baronului Simion de azi, i-a luat lui Toader Vasile o bucată de ogor și l-a dat fostului său bucătar Nagy Ferencz, pe care l-a făcut director. Și așa succesive dela acel timp incoace a anexat dela Săcăleni »autoritate sibi concessu« (cu dela sine autoritate) atât, cât folosește de prezent baronul actual.

6. Atunci când pe acea moșie erau case, locuitorii deacolo plăteau contribuțiile în Săcal primarului (judelui) sub care steteau, țineau în comun pășunile vitelor și altele. Și chiar și în prezent, toții externii cari posed în amintita moșie locuri zălogite (pfandweise), plătesc contribuția în Săcal.

7. Înainte cu 18 ani, fiind lipsiți, am amanetat (versetzt) pădurea așa numită Șesu sub Scomerelte și Slatina, situată în această moșie, la Kemény Adam, tatăl baronului Kemény Simon care trăește încă, pentru 240 fl. Iar baronul Simon numai înainte cu 4 ani a vândut lemnul Sașilor din Dreda cu 500 fl., după care apoi am răscumpărat pădurea noi, și ne-a fost lăsată iarăși în posesiune nestingherită.

Numele de azi a moșiai nu dovedește o deslipire (Sonderheit) de teritorul Săcălean căci — precum se obișnuiește în toate satele ca spre a distinge locurile, li-se atribue diferite numiri — așa și această moșie s'a numit astfel pentru situația sa, precum sunt numite și locurile cuprinse în acea moșie: La Stipeiu, Capu Corbanului, Fântâna sărată, Șesul Săcanului, Pe părau la fântâna Neamțului, și altele asemănătoare.

Din cele premise reiese limpede, că moșia necondiționat (unstreittig) aparține hotarului Săcălean, căci din timpuri imemoriale au fost comune (gemeinschaftlich) și niciodată n'au fost dominate separat; a fost lăzuită de înaintașii (Vorältern) noștri, și în parte și de noi. Dacă Veres Szék ar fi fost moșie separată și nu aparținătoare la noi, atunci baronul Kemény Adam n'ar fi dat 240 fl. împrumut pe acele păduri, iar fiul aceleuia, baronul Simon — după ce vânduse lemnul cu 500 fl. și astfel își primise capitalul cu dobânzi — nu ne-ar fi predat (überlassen) pădurea iarăși ca proprietate.

Cutoatecă este teritorul nostru, totuș suntem gata să renunțăm, conform preanaltei hotărâri, la acea moșie; numai să ni-să permită a expune cu supunere, că după ce Ex. Sa generalul baron Sis-covici ne-a mângăiat, că acea moșie nesmintit are să ne rămână nouă, în urmăre și cancelariștii fiscali ne-au atribuit-o nouă. Mai ales că comuna noastră s'a augumentat cu 29 famili de grăniceri nou veniți, și de prezent se află aci la 700 suflete, după cum dovedesc listele (coalele) fonciare, dacă se calculează și persoanele de gen femeiesc; așa că satul nostru constă din 143 indivizi în serviciu (militar), 66 afară de serviciu, 164 băieți de 1—16 ani și peste 300 femei și fete. Numai în capete de vite avem 1000 bucăți.

Dacă ni s'ar lua moșia Vereș Szék care face mai mult decât a treia parte din hotarul nostru, atunci suntem puși în imposibilitate de a ne nutri (ernähren), și în consecință de a presta contribuțiile și serviciul preanalt; deci suntem siliți să luăm în mână bastonul cerșitorului (Bettelstab).

Vă rugăm deci să expuneți la locurile preanalte mizeria noastră cea mai tristă.

În 26 Iul. sosește ordinul gubernial din 14 c. că acei proprietari, cari au cedat moșii și proprietăți¹⁾ pe sama miliției grănicerești, să-și aleagă ca echivalent astfel de moșii fiscale, cu care fără mari dificultăți s'ar putea face schimb.

Primarul Klein, întors din Sibiu, împărtășește în 26 Iul. magistratului scrisoarea, prin care comisia de compensație instituită în Oșorheiu a cerut »nomine praetendentium nationis saxonicae« și pe sama orașului Bistrița echivalent pentru satele Nușfalău și Sântioana.

În ședința din 15 Septemvrie magistratul și comunitatea depune jurământul de fidelitate pentru Maiestatea Sa Iosif II, devenit coregent.

Tot în acea zi se hotărăște se fie rugat comandantul regimentului, ca grănicerii cari fac pagube în câmp să fie prinși și pedepsiți.

În 26 Septemvrie se anunțase în Bistrița sosirea *generalului comandant Hadik*, cu care atât Bistrițenii cât și districtul militar avea de aranjat multe afaceri.

Un decret din 27 Octomvrie anunță că pentru plata celor 6.000 fl. Rh. ceruți ca îndemnizare de către magistrat, precum și pentru restanțele de taxe din anii trecuți, să se prezente chitanțe prin perceptorul reg. Schankebank, ca sumele să fie achitate încă în cursul anului prezent din cassa provincială.

*

Cu data Viena, 12 Noemvrie 1766 și semnat de *impărăteasa Maria Terezia, conte Maurițiu Lacy și Ludovic Türkheim*, s'a promulgat *Statutul grăniceresc (Grenz-Statut)*¹⁾, în baza cărui s'a organizat definitiv regimentul grăniceresc năsăudean și în urmare s'a pus temelia instituțiilor culturale, sociale și naționale din ținutul Năsăudului.

*

În sfârșit, din acest an mai avem următoarele documente:

Dintr'un tablou cerut de guberniu aflăm că orașul Bistrița datora în 1766: Superiorului (stareț) G. Joh. Fonnorius dela mă-

¹⁾ Adică sate care au fost militarizate.

¹⁾ V. Arh. Som. Nr. 8 pag. 76—92 și Nr. 9 pag. 104—121.

năstirea din Alba-Iulia 1000 fl. R. 20 cr.; baronului Daniil Iosika 601 fl. 16 cr.; Consistorului reformat din Cluj 2.559 fl. 40 $\frac{1}{2}$ cr.; contelui Francisc Földvári 2019 fl. 53 cr.; baronul Emeric Josika 663 fl. 23 $\frac{1}{2}$ cr.; consistorului reformat din Sibiu 16.808 fl. 15 $\frac{3}{4}$ cr.; lui Samuel Conrad de Heydendorff 367 fl. 40 $\frac{1}{2}$ cr.; și superiorului Georg Apostol dela mănăstirea din Oșorheiu 908 fl.; în total suma de 24.928 fl. 49 $\frac{3}{4}$ cr.

*

Acte și regeste din arhiva de războiu din Viena și arhiva gubernială transilvană:

1. Satele Dumitra, Iad și Pintic se roagă în 8 Ian. să nu li se ia teritorul Times (Tinoasa) delângă Someș, căci li s'a înmulțit populația, pentru vite s'au ajutat și până acum cu locuri dela comunele învecinate, iar numai de curând au predat Feldrihanilor și altor sate păduri mai depărtate.

2. Guberniul ordonă în 18 Febr. reambularea și așezarea movilelor dela dealul Ciungu (Șinco) până la Piatra vânăta.

3. O rugare d. d. 19 Iunie a deputaților bistrițeni către guberniu în chestia despăgubirii pentru renunțare la Valea Rodnei și la satul Nașfalău și Sântioana.

4. Pârile din 27 Apr., 5 și 21 Iulie ale comunelor săsești Jeica și Ferihaz, că Nușfălenii și Sântionenii le ocupă hotarul. Apoi o petiție a magistratului bistrițan privitoare la cedarea Văiei Rodnei, în care expres se zice în chestia mejdinilor că nu mai este altă divergență decât numai la locul numit Săpătură pe care Feldru îl pretinde dela Pintic, și la Zăvoiul cel mare pe care Dumitrenii îl cer dela Rebrîșoreni. Să se numească o comisie care să fixeze granițele.

5. În 25 Aug. dă orașul Bistrița informații asupra documentelor din arhivele sale, cari privesc privilegiile orașului.

6. Un protocol de conscripție urbarială în comunele Șieut, Budac, Ragla, Nușfalău și Sântioana.

7. Sub Nr. 1510 gub. declarațiile delegaților bistrițeni și ale loc. colonelului Enzenberg cu privire la terenul de ceartă dintre grăniceri și comunele săsești. Apoi porunci ca Bistrițenii să-și rectifice granițele dela țarmurile stâng al Someșului. Mai departe

urgentarea ca perceptorul Schankebank să plătească oraşului Bistriţa 6.000 fl. în contul despăgubirii.

8. Sub Nr. 2.271 gub. diferite acte privitoare la cedarea mai multor localităţi pe sama miliţiei grănicereşti, precum şi la despăgubirile de dat în moşii fiscale ori în bani.

1767—1784

Târguieli pentru bonificări -- Podurile dela Năsăud, Ilva mică şi peste Şieu -- Fântânile de saramură -- Fortificarea pasurilor dela Rodna şi Bârgău -- Rapoarte despre prima inspecţie militară -- Chestii bisericeşti şi şcolare -- Podul dintre Mocod şi Nimigea -- Construcţia şi repararea drumurilor -- Primele expediţii de războiu ale grănicerilor -- Chestia bonificărilor -- Terminarea militarizării în 1783

Magistratul Bistriţii ceruse în urmă în schimb pentru satele Nuşfalău şi Sântioana încă şi comuna Silivaş (Mező-Szilvás). Însă în 9 Ianuarie 1767 scriea atât baronului Samuel Bruckenthal, care acum era prezident al cancelariei aulice transilvane, cât şi fratelui acestuia, judei Mich. Bruckenthal din Nocric, care de atâteori fusese în diverse comisii în ţinutul Năsăudului, că »numai din greşală şi de teamă« a cerut Silivaşul. Iar dacă se mai poate schimba lucrul, atunci numiţii doi patroni să se interpună »ca oraşul Bistriţa să fie consolată« cu Arcalia şi Chiraleşul. Dela primarul din Gherla primeşte însă magistratul în 12 Ian. o scrisoare în care acela împărtăşeşte că în »comisiunea de compensaţie«, care lucrase în Oşorheiu, nu mai sunt decât doi membri, şi aceştia spun că *nu ştiu nimic despre vr'o despăgubire* de dat pentru satele Nuşfalău şi Sântioana; probabil va aduce ceva în chestia aceasta protonotarul Szombatfalvi, care e aşteptat să sosească în curând. Acum magistratul speriat redactează şi trimite guvernului o declaraţie categorică, conform căreia oraşul va fi mulţumit dacă în schimb pentru cele două sate militarizate va primi Arcalia şi Chiraleşul, precum şi drepturile fiscale (jura fisci) din Batăş şi Teaca. În sensul acesta se raportează şi baronului Buckenthal.

În 26 Ian. soseşte scrisoarea lui Mich. Bruckenthal, ca în materia bonificării oraşul să trimită la Ex. Sa Tezaurarul în Oşorheiu doi delegaţi, şi că el, Bruckenthal, încă va fi acolo. Tot ase-

menea scriea și primarul Klein, care iarăș era în Sibiu, ca neamănat să plece la Oșorheiu doi delegați cu rugarea că Bistrița cere Arcalia, Chiraleșul și privilegiile fiscale din Batăș și Teaca. Se vede însă că Bistrițenii nu se prea grăbiau, căci în 18 Febr. iarăși scrie Mich. Bruckenthal că delegații orașului nesmintit să fie în 20 Febr. în Oșorheiu, și numai acum magistratul desemnează ca delegați pe Mich. Hennrich și pe Frank. Aceștia întorc acasă în 18 Febr. cu știrea că Bruckenthal e de părere să se schimbe petiția și orașul să ceară satele Arcalia, Chiraleșul și Chintelnicul.

În 7 Febr. cere loc.-colonelul Enzenberg opt care din districtul săsesc, care vor avea să transporteze la Sibiu lemnele promise de primarul Klein generalului comandant.

Sașii din Crainimăt sunt somați în 6 Martie să răscumpere pământurile amanetate de grănicerii din Dumitrița în vederea mutării acestor, spre a evita neplăceri, dacă acei grăniceri vor rămâne totuș pe loc și vor lucra pământurile amanetate.

Ferihazenii se plâng în 10 Febr. că, dupăcum au auzit, grănicerii din Nușfalău voesc să le ocupe partea de hotar cerută cu ocazia conscripției și pleacă în cauza aceasta la Sibiu.

Translatorul »hungaricus« Ladislau Kereső — care în slujba orașului Bistrița concipiasc nenumărate *pâri și denunțuri împotriva Românilor* districtuali și fusese delegat în multe comisiuni potrivnice intereselor românești — fu demis în 13 Martie dându-i-se un atestat despre serviciul său prestat în timp de 16 ani orașului; iar în locul lui fu ales în 26 Iunie Daniel Dobak din Sânmihai.

Cu începere din 26 Martie figurează Conrad Dinges ca primar al orașului Bistrița, ales în locul lui Joh. Fr. Klein a Straussenburg, *dușmanul neîmpăcat al Românilor*.

Comisia economică a districtului militar comunică în 4 Mai orașului că în 1 Iunie va fi dat în arândă *fabrica de bere și rachiu din Năsăud* (Bierbrau- und Brandtweinhaus in Naszodt).

La ordinul gubernial din 14 Mai, ca la cererea comandai generale orașul să extrădea documentele privitoare la mejdinele teritoriului satelor Nușfalău și Sântioana, magistratul răspunde în 27 Mai că nu poate găsi niciun document dintre cele cerute.

Cu data 10 Iunie Pater Philippus Lang, superiorul mănăstirii Sf. Terezia din Bistrița, împărtășește magistratului o scrisoare pri-

mită dela contele Nic. Bethlen cu următorul conținut: »Projudex J. Fr. Klein încă în anul trecut, când era primar, ca mandatar al magistratului a renunțat în Sibiu la moșia mea Arcalia, cerută ca despăgubire pentru satele Nușfalău și Sântioana, trecute la miliția grăniceră. Declarația de renunțare a și fost introdusă în procesul verbal al comisiei de bonificare, despre ceeace s'a relatat și curții din Viena. Aud acum însă că unii dintre senatori se împotrivesc acelei renunțări și insistă pelângă obținerea Arcaliei. Deși aceia n'au nicio șansă de reușită, dar din motiv că mie îmi fac neplăceri și încurcături chiar acum la împărțirea moșiilor cu frații mei, te rog mijlocește să capăt o declarație a întregului magistrat că *renunță la Arcalia*, pentru ceeace și eu îi voi sta în ajutor la obținerea unei alte despăgubiri precum și în alte chestii«. La acestea Pater Lang recomandă Bistrițenilor soluția propusă de contele Bethlen, adăugând că la alte ocazii și ei vor fi protejați de conte, dimpotrivă însă nu vor beneficia de sprijinul aceluia. Magistratul decide în 12 lun. să i-se comunice oral lui Lang cum a ajuns chestia moșiei Arcalia la cunoștința curții, și că acum nu se mai poate schimba nimic. Cu vot unanim, chiar și cu al projudelui Klein, magistratul declară că nu poate renunța la Arcalia, ceeace să se comunice imediat lui Mich. Bruckenthal, precum și cancelarului baron Bruckenthal. Și aceasta cu atât mai tare, deoarece chiar sosise dela Mich. Bruckenthal o scrisoare, în care magistratul e îndemnat »să nu slăbească în cauza bonificării, ci să aștearnă un memoriu curții«; și totodată i se împărtășește că comisia militară în chestia aceasta constă acum din contele Nicolae Bethlen ca prezident, iar asesori sunt: generalul Samuel Gyulai, consilierul gubernial conte Nemeș, comisarul superior de războiu și un ofițer din statul major.

În 15 Iunie primește magistratul scrisoarea din 7 c. a lui Mich. Bruckenthal, în care acesta intervine în favoarea Dumitrenilor, ca să se caute modalitatea de a distribui vitele acelor pe celelalte sate din district spre a putea pășuna. Magistratul e de părere că dacă alte sate n'ar putea prelua vitele Dumitrenilor, atunci să fie rugată comanda regimentului grăniceresc să admită pentru plată loc de pășune în munți, pe sama vitelor Sașilor.

La jalba din 22 Iun. a Dumitrenilor că locotenentul Bedeus a luat dela ei cu forța căruțe și cai, magistratul cere satisfacție dela maiorul Toussaint.

În 17 Iulie sosește scrisoarea consilierului Hutter, în care acesta sfătuește orașul să renunțe la Arcalia și să ceară altă bonificare din domeniul Gherlii, căci va fi mai bine să capete ceva decât să rămâne cu nimic. Magistratul răspunde lui Hutter că orașul a ajuns acum la așa o zăpăceală, încât nu mai știe ce să zică; conform înaltului rescript însă totuș are speranța că lucrurile nu vor merge până acolo, încât în locul unei compensări echitabile să primească numai o mică bonificare.

La unele întrebări puse de guvernium, magistratul dă privitor la *teritorul litigios de lângă Someș* următoarele informații tedențioase: Cu toatecă cu prilejul celor două reambulări anterioare între districtul militar rodnean și cel săsesc bistrițan s'a constatat că granița străveche și naturală și legală este Someșul, totuș la Ilva mică o bucată de pământ — unde încă înainte cu câțiva ani, din neatenția (*Übersehen*) magistratului și a ledenilor, niște *Ilveni și-au clădit 11—12 case*, — a fost cedată de către ledeni Ilvenilor; apoi tot așa altă bucată de către Pinticani Feldrihanilor, și una de către Dumitreni Rebrîșorenilor. Grănicerii au usurpat aceste terenuri însă nu cu drept de proprietate, ci cu permisia (*Zulassung*) magistratului, ca supuși ai acestuia, spre folosință, fără de a-și putea forma vreodată vre-un drept dintr'acesta. Toate aceste terenuri sunt dincoace de Someș (spre Bistrița), și numai pe cel dela Ilva mică, cedat de lad, se află case. Ex. Sa gen. Siskovici ceruse să fie numită o comisie care să examineze terenul cedat de lad. La terenurile cedate de Pintic și Dumitra nu s'a dus comisia, căci acolo se făcuseră de 2-ori reambulări. În comisie a fost din partea graniței militare: maiorul de dragoni baronul *Mayersheim* care luă cu sine pe furierul Herovics; iar din partea magistratului: senatorii Bedaeus și Teuchert care luară cu sine pe scriitorul Tholdolagi; din partea ladului au fost delegați doi bătrâni.

Locotenentul Bedeus cere în 9 Septemvrie pe sama maiorului Toussaint 6 care cu câte doi și 4 cai de călărit spre a putea întâmpina pe generalii *Colloredo* și *Gyulai*, pentru cari sunt de căutat cvartire în Bistrița.

La o arătare făcută în 18 Octomvrie loc.-colonelului Enzenberg în chestia bătailor dintre Jeicani și grănicerii din Nușfalău, acela răspunde în 2 Nov. că Nușfălenii au fost pedepsiți cu lovituri de vergi. Iar în 22 Nov. Enzenberg somează pe magistrat să numească delegați în comisia mixtă care va avea să cerceteze certele dintre Ferihazeni și Jeicani cu Nușfălenii și Sântionenii, după ce contra acestor din urmă s'au ridicat plânsori necrezute (unglaubliche Klagen).

Mich. Bruckenthal mulțumește Bistrițenilor în 22 Nov. pentru felicitările cu ocazia numirii sale de căpitan suprem în Făgăraș; totodată îi face atenți să solicite cu sârguință în Sibiu și Viena chestia despăgubirilor, căci altminteri toată cauza adoarme.

Magistratul primește în 11 Decemvrie ordinul gubernial, că grănicerii din Sântioana și Nușfalău pe calea unei convenții să poată căpăta lemne de foc din pădurile Sașilor din Ferihaz și Jeica. Fiind chemați delegații acestora la oraș, declară că mai'nainte au avut atâta pădure, încât au putut și vinde câte o bucată din ea; dar grănicerii acum întratâta au pustiit-o, încât nu mai pot da din ea și altora. Jeicanii se plâng că numat Miercurea trecută întreg satul Sântioana a fost în pădurea lor și a cărat lemne uscate, ceeace o pot mărturisi: Vasile Botârlă din Sântioana și cei doi fii ai lui Iftene. Toți grănicerii au avut pușcile la sine. În urmăre magistratul raportează în 16 Dec. guberniului că e imposibil să capete cele două sate românești lemne dela Sași.

Încă în 11 Dec. primise magistratul ordinul gubernial ca în chestia clădirii *podului peste Someș la Năsăud*, în iarna aceasta, orașul să numească delegați cari să se înțeleagă în privința detaaliilor cu loc.-colonelul Enzenberg. Deși magistratul răspunse în 16 Dec. guberniului că districtului săsesc îi este absolut imposibil să contribue la acele lucrări, totuș Enzenberg în 29 Dec. își anunță sosirea la Bistrița, împreună cu delegații comitatelor învecinate, spre a se sfătuî cu delegații orașului în acea chestie importantă. Atunci magistratul trimise pe senatorul Frank și pe notarul orașului la Enzenberg cu declarația, că Bistrița nicidecum nu e în strare să poarte nouă cheltueli, fiind împovărat cu multe altele; și dealtfel în cauza podului a apelat la guberniu. Trimișii orașului întoarseră cu răspunsul net că vicecolonelul »simpliciter«

pretinde să fie prezenți la consfăturire și delegați ai orașului. Astfel magistratul era nevoit să numească delegați, cari însă nu vor avea să se lege cu nicio declarație.

*

În 3 Februarie 1768 scrie inspectorul de saline Carol v. Bruncz în chestia prevaricațiilor comise de grănicerii din Sângeorz pe hotarul Iedenilor, spunând că a informat despre aceasta și pe loc.-colonelul Enzenberg, rugându-l să garanteze pentru boii sechestrați, — dacă Iedenii se vor învoi să-i extrădea — până la enunțarea sentiței, după care denunțătorul are să capete o treime din pedeapsa în bani.

Fibirăul János Péter scrie în 17 Febr. că comisia instituită încă în 11 Dec. 1767 în chestia certelor dintre Nușfăleni și Jeicani, se va întruni îndată ce va sosi ordinul gubernial.

Contele Nic. Bethlen anunță în 26 Febr. magistratului, că pentru cercetarea și stabilirea graniței dintre districtul militar și cel săsesc iarăși va veni o comisie la fața locului.

Loc.-col. Enzenberg din nou scrie în chestia podului peste Someș, somând magistratul să trimită în 29 Febr. delegați provăzuți cu autorizație în regulă. Se vede că de astădată delegații au primit instrucția să fie mai îngăduitori, căci în 3 Martie bar. Enzenberg mulțamește magistratului pentru culața (Bereitwilligkeit) cu care a oferit cele 500 lemne de stejar pe sama podului dela Năsăud, și asigură că va interveni la autorități să scutească orașul de căratul altui material și de muncă manuală. Dacă însă comitatensii nu vor putea da ajutor suficient, atunci speră că orașul totuși își va da concursul și la construirea podului. Magistratul răspunde că orașul a înaintat apel la guberniu în chestia aceasta și crede că, după ce va împlini tot ce a promis și îi stă în puteri, va fi scutit de alte îndatoriri. Totodată magistratul convoacă pe toți exactorii și primarii comunelor săsești și le împărtășește că, deși s'a apelat la guberniu, acesta totuși a ordonat ca orașul să-și dea concursul la construirea podului dela Năsăud, furnizând 500 lemne de stejar, cari să fie repartizate pe întreg districtul săsesc. Reprezentanții satelor răspund că în urma sarcinilor ce se impun comunelor, li e aproape imposibil să poarte

și aceasta povară. Magistratul le expune că el făcuse toate aceste obiecțiuni, dar n'a reușit, deci trebuie să se supună, iar notarul Hennrich să se înțeleagă cu primarii asupra repartizării »acqua proportionee« a stejerilor pe comunele săsești.

În 5 Martie se roagă Sașii din Uifalău că, după ce nu pot determina pe invalizii și maghiarii din satele lor să dea concurs la furnizarea lemnului pe sama podului dela Năsăud, iar Sașii singuri nu pot căra lemnele cerute, să fie forțați amintiții consăteni la prestarea muncii cerute și lemnele preținse să se taie din pădurea litigioasă. Magistratul decide ca invalizii și maghiarii uifăleni să fie forțați la muncă, dar lemnele să nu se taie din pădurea de ceartă, ci din altă pădure a Uifălenilor.

În 6 Martie guvernul trimite »*regulamentul grăniceresc scris în limba valahă*«.

Delegații bistrițeni, senatorul Mich. Hennrich și notarul Daniel Ziegler, trimiși la Sibiu, în 28 Martie înaintează guvernului un memoriu, al cărui conținut în extract este acesta:

1. După cedarea Văiei Someșului cu 21 sate valahe i s'au luat Bistriței și comunele Nușfalău și Sântioana, fără a primi vr'o bonificare, de care orașul se roagă fiind foarte strâmtorat.

2. Cu ocazia cedării Văiei Rodnei orașul s'a rugat de privilegiu pentru berărie (Bier-Bräu-Haus), ce gen. Buccov și promisesse. Deoarece privilegiul până acum nu l-a primit, roagă să i se confere.

3. Cutoatecă din vechime granița între districtul valah și cel săsesc a fost Someșul, statorit și la ultimele două reambulări, totuși miliția grăniceră a ocupat dela lad, Pintic și Dumitra teritoriul dincoace de Someș până la *vârful dealurilor* și pe Sași i-a împiedecat dela folosința legală a terenurilor. Satele săsești se roagă ca până la o nouă constatare și delimitare, guvernul să ordoane loc.-colonelului Enzenberg să suspende sămănatul pe acel teren.

4. Deoarece națiunea săsească a luat asuprași despăgubirea Bistrițenilor »pro futuro«, să devină aceasta neamănat realitate.

5. Districtul săsesc îngreunat și așa cu multe poveri a trebuit să concurgă la *clădirea podului dela Năsăud* cu 500 bucăți de stejeri de diferită lungime și lățime. Loc.-col. Enzenberg vrea, cum

se aude, să scoată și zileri (salahori) din districtul săsesc spre scopul clădirii, ceea ce ar fi o nemaipomenită sarcină pentru Sașii *enervați*, mai ales că unele sate cari nu dispun de lemne, au trebuit să le cumpe pe aceste cu preț scump dela satele comitatense, iar altele au trebuit să plătească transportul lemnelor.

Orașul se roagă ca Sașii să primească cel puțin o bonificație pentru cele 500 lemne furnisate.

După ce doi Sași din Dumitra fac atent pe magistrat, că țărmlurele Someșului, unde are să se construească podul dela Năsăud, aparține la hotarul satului Prislop din comitatul Solnocului, magistratul raportează în 20 Apr. faptul acesta guvernului.

Privitor la satele Nușfalău și Sântioana, magistratul le scrie în 10 Iunie delegaților săi în Sibiu să ceară dela guvern, ca la statorirea despăgubirii orașul să fie asigurat de retrocedarea acelor două comune la caz dacă ele cândva vor fi demilitarizate. Tot în acea zi bar. Enzenberg scrie că pentru paguba cauzată Ferihazenilor, grănicerii din Nușfalău au să le plătească acelor de fiecare vită câte 15 cr. Iar în 20 Iulie sosește ordinul gubernial conform căruia Mich. Bruckenthal va avea de dat informațiile necesare privitoare la terenul litigios de lângă Someș; privitor la pădurea Ferihazenilor și Jeicanilor însă guvernul a ordonat ca grănicerii din Nușfalău și Sântioana să înceteze cu tăierea lemnelor acolo, și acea pădure să o folosească numai cele două sate săsești, până când se va găsi o modalitate ca și cele două comune grănicerești să-și poată câștiga combustibilul necesar.

În 22 Sept. bar. Enzenberg cere ca stejarii necesari pentru *podul peste Ilva* să-i furnizeze Sașii din Iad și Dorolea, mai ales că aceștia câștigă mult cu cărăușiile la Rodna. Magistratul răspunde că la podul dela Năsăud s'a furnizat mare cantitate de lemn fără concursul comitatensilor, și că ledenii deja au prestat pentru podul dela Ilva 18 buc. stejari, deci districtul săsesc nu mai poate fi agravat.

În 6 Oct. loc.-col. Enzenberg se prezintă în persoană la ședința magistratului și împărtășește, că la cererea miliției grănicere de a folosi liber fântânile de *slatină* (saramură) aflătoare în districtul săsesc, a sosit dela curte un ordin la guvern, ca să se prezente privilegiul extrădat publicului din Bistrița în materia

aceasta, deci să i se îmmâneze loc.-colonelului o copie legalizată de pe acel privilegiu. Speră că publicul bistrițan va încuviința libera folosință a acelor fântâni și că *districtul valah încă trebuie să fie considerat (mitbegriffen) în acel privilegiu*. Primarul răspunde că privilegiul s'a și căutat și se va extrăda copia. Aceasta loc.-colonelul va lăsa să o semneze căpitanul Papp. Magistratul hotărăște apoi să trimită neamănat o copie legalizată de pe privilegiu și guberniului, cu o declarație, cum sunt întrebuințate fântânile și cum s'a petiționat pentru folosința lor, accentuând de câte ori se insistase să se facă pași, ca publicul bistrițan să fie din nou instituit singur în folosința acelor fântâni. Căci atunci când s'a câștigat acest privilegiu »districtul valah nu fusese încă încorporat publicului«, deci districtul valah n'a fost cuprins nicio dată în acel privilegiu.

Loc.-colonelul Enzenberg împărtășește în 19 Oct. observarea sa, că *Moldovenii au ocupat teren dincoace de granițe*, care nu poate să aparțină Moldovei, deci cere dela magistrat informații și documente. Acesta hotărăște să se caute actele din chestie să se examineze bine și apoi să i se raporteze loc.-colonelului. În 21 Oct. la noua somație făcută atât de Enzenberg cât și de guberniu, magistratul însărcinează pe senatorul Mich. Hennrich și pe notarul Ziegler să facă pe sama lui Enzenberg extracte din documentele cerute.

Mai sus amintiții delegați orășenenești, cari iarăși se aflau în Sibiu, înaintară în 16 Dec. baronului Bruckenthal un memoriu, al cărui conținut în extract era următorul:

1. La cedarea Văiei Someșului națiunea săsească a luat asuprași să garanteze Bistrițenilor bonificarea venitelor anuale pe cari le-au avut din acel teritor și pentru viitor le-ar avea. Au trecut 6 ani, iar națiunea n'a întreprins încă nimic în direcția aceasta. Delegații roagă să se rezolve chestia.

2. Orașul ceruse cu prilejul cedării privilegiul de a ținea berărie și în 22 Ian. 1765 au fost delegați de către guberniu șefii comitatelor Dobâca și Solnoc: Ștefan Apor și Ladislau Mosa în chestia aceasta. Ei au raportat, însă guberniul n'a hotărât încă în cauză. Ne rugăm de sfat și ajutor.

3. În Aprilie 1766 gen. Siskovici a repartizat datoriile orașului așa, că ceeace cade pe districtul militar, să fie plătit de către erar. Orașul până acum n'are nici un document la mână. Roagă intermediare.

4. În chestia terenelor ilegal ocupate, dela Iad, Pintic și Dumitra, căpitanul suprem v. Bruckenthal dăduse guvernului informațiile necesare care zac la secretarul gub. Hannenheim. Roagă să fie resuscitată cauza.

5. Satul Jelna din districtul săsesc e din 1764 în ceartă cu satul Orheiu din comit. Dobâca, proprietate a baronului Kemény, pentru o bucată de hotar, din care cauză Orheienii au sechestrat 57 vite de ale Jelenilor, iar de către judecătoria din Dobâca terenul litigios le-a fost adjudecat Orheienilor. Orașul în 1766 a arătat guvernului ilegalitatea procesului și a cerut revizuire. Dar bar. Kemény s'a plâns la curte și aceasta a cerut informații dela guvern, pe cari însă Hannenheim încă nu le-a trimis. Orheienii în anul acesta au sămănat locul litigios. Magistratul însă a făcut dispoziții ca cerealele adunate să fie sechestrate și transportate la Jelna. Între sate s'a născut cu prilejul acesta bătaie sângeroasă. Guvernul prin Directorul cauzelor fiscale a ordonat investigare. Până ce magistratul se va legitima, să nu se hotărască nimic definitiv în chestie, de cătră curte. Sărmanii Jeleni au avut până acum cheltueli de 1400 fl. și se prăpădesc, dacă chestia se mai amână.

6. Unele sate săsești se plâng amarnic că *nobilii vecini maghiari* vânează ilicit. Iar orașul trebuie să privească cum pe teritorul său vânează când bar. Kemény când Cserényi István, cât le place. Delegații se roagă de sprijin, la protestul orașului.

*

Loc-colonelul Enzenberg scrie în 3 Ianuarie 1769 magistratului că conform ordinului gubernial publicat orașul Bistrița încă are să contribue, împreună cu comitatatele Solnoc, Dobâca și Cluj, la construirea unui *pod peste Șieu la Beclean*. Deci Bistrițenii să trimită la 20 c. un delegat la Cociu. Ordinul gubernial spune că acel pod e neapărat necesar în timpurile de azi turburi, spre a înlesni comunicația între districtul săsesc și celelalte părți ale țerii. Podul trebuie să fie masiv ca să poată suporta tunuri și care grele militare, pentru ceeace e nevoie de mult material și de mulți muncitori. La această somație magistratul decide următoarele: Să se răspundă loc-colonelului că districtul săsesc este foarte împovărat; înainte cu un an a dat 500 stejeri pe sama podului dela Năsăud, apoi a dat în dar material pentru podul Ilvei; deci e cu neputință să poarte atâte sarcini, mai ales că neconținut trebuie să presteze căraușii militarilor, despre cari prestații comitatensii

nici nu vreau să audă. Deci senatorul Frank să meargă la Cociu la întrunire, să expună toate motivele, iar dacă Bistrița nicidecum nu va putea fi absolvată de această nouă povară, atunci cel puțin să ceară ca munca necesară brahială să fie repartizată proporțional cu numărul locuitorilor districtului și al celor trei comitate.

Căpitanul grănicer Virazdi cere în 11 Ian. să li se restituie Sălvanilor Vasile a lui Maței și Iacob Pavel cele două puști, pe cari magistratul le-a sechestrat înainte cu 7 ani. Decizie: Să se răspundă că încă în timpul când a stat în oraș colonelul baron Schröder, la cererea acestui i s'au extrădat toate puștile sechestrate din districtul valah.

În scrisoarea sosită la 23 Ian., căpitanul suprem Mich. Bruckenthal din Făgăraș informează pe magistrat că el raportase guvernului cât teren a cedat Bistrița, în mod benevol, pe sama miliției grănicere; și că el — dacă guvernul va afla de bine — se oferă să meargă în chestia aceasta iarăși la fața locului (lângă Someș), cu atât mai vârtos, că acum »acelor comune săsești li se face cea mai mare nedreptate«. Tot atunci scrie și comitele săsesc Samuel Baussnern magistratului, asigurându-l că în cauza terenului litigios dintre grăniceri și satele săsești Dumitra, Iad și Pintic va interveni la guvernii cu toată stăruința (alle möglich Mühe) în favoarea acelor comune. Mai departe, va interveni și privitor la contribuția orașului la podul dela Cociu și va nizu din toate puterile să o înlature (nach allen Kräfte ablehnen zu trachten). În chestia acelu pod sosește în 24 Ian. ordinul, că guvernul știe să aprețieze argumentele orașului, dar fiind cauza importantă, Bistriței să nu încerce a se sustrage dela concurență. Iar în ordinul dela 23 c. guvernul stabilește că orașul are să contribue la pod cu 400 zile de muncă și cu materialul ce-l va statori și repartiza o comisie mixtă.

Cu data Bistrița 12 Martie 1769, magistratul și comunitatea orașului Bistrița »qua Vasali« adresează împărătesei Maria Terezia o petiție, al cărei conținut în extract este următorul: După ce în 1762 orașul a cedat teritorul Vaiei Rodnei scopurilor militare, afară de acela cedase și pe Valahii locuitori amestecați în satele săsești și neamestecați din Sântioana și Nușfalău cu condiția ca toți aceștia să fie mutați. Dar în 1766 s'a hotărît ca Nușfălenii

și Sântionenii să nu fie mutați, ci orașul să primească altă despăgubire pentru satele aceste, și noi Bistrițenii am fost seduși (irre gemacht) că vom primi imediat echivalentul, deci am cedat formal și numitele două sate. Apoi Sașii și Maghiarii rodneni cari aveau să fie mutați în amintitele 2 sate au fost duși în Uifalău, pe capul sărmanilor locuitori de acolo, și se chinuesc pe pământ insuficient. Bistrițenii roagă să i se dea orașului echivalentul promis, pe care încă nu l-a primit, ca să poată fi »conservați« și Sașii și Maghiarii din Uifalău, împreună cu popa lor.

În 18 Martie sosește ordinul gubernial că »pro oculari revisione« a terenului ocupat »via facti« lângă Someș de către miliția grăniceră, va fi trimis un comisar; iar loc.-colonelul Enzenberg va primi dela comanda generală ordinul, că pe acel teren să nu se mai clădească case.

Loc.-colonelul Enzenberg trimite în 10 Aprilie magistratului ordinul gubernial, conform căruia pentru *fortificarea pasurilor dela Rodna și Bârgău* orașul are să dea muncitori și care necesare, în proporție cu comitatele Solnoc și Dobâca. Spre scopul acesta au să se prezente în 17 c. delegații la consultare în Năsăud. Magistratul desemnează pe senatorul Schankebank și pe notarul Ziegler.

Un ordin din 21 Apr. al comisarului de războiu dispune că în Rodna are să se aranjeze un »*campement*« (tabără, lagăr) pentru 4.476 soldați, și au să se furnizeze lunar 3.333 porțiuni de ovăs, 3.350 de fân, 667 snopi de pae, 34 stânjeni lemne și 10 fonți lumânări. În scopul acestei afaceri magistratul în 28 Apr. desemnează pe senatorii Andr. Teuchert și Dan. Dinges, secret. Johann Dinges, și pe comisarul Georg Toldalagi.

La ordinul gubernial din 23 Mai, magistratul decide în 2 Iunie, că pentru construirea movilelor la graniță dintre districtul militar și Maramureș, din fiecare sat săsesc mai apropiat, în primul rând din Terpiu, Dumitra și Iad, să se trimită câte 3 bărbați provăzuți cu alimente, și căruțele necesare.

În 15 Iun. raportează Sim. Frimm din Iad în numele sătenilor de acolo, că ei au cerut dela loc.-colonelul Enzenberg un munte pentru pășune. Acesta a refuzat să le dea, dar i-a îndrumat să ia în arendă vr'un munte dela boerii moldoveni, cari au destui

munți. Fiind vorbă mai cu seamă despre muntele *Perșa*, magistratul interzice ledenilor să între în tratative cu Moldovenii, căci atunci de sigur aceștia — *cari și așa ridică pretenții asupra unor munți* — își vor forma un drept asupra amintitului munte.

Se vede că în aceste zile amenință războiul, căci aproape în toate ședințele magistratului se vorbește despre mișcări de trupe, lagăre, cvartire ofițerești, alimente etc. Loc.-col. Enzenberg scria în 28 Iun. ca vama dela Bârgău să stea închisă și să rămână deschisă numai cea dela Rodna; iar guberniul cerea în 8 Sept. tabloul Valahilor fugiți în Moldova, precum și al celor întorși de acolo.

*

Chestia despăgubirii primită de Bistrițeni pentru Valea Rodnei nu era deplin clarificată și se punea din nou la ordinea zilei, precum vedem din curioasa declarație din 18 Ianuarie 1770 a magistratului, în care acesta expune între altele că: Suma de 12.000 fl. Rh. primită nu s'a luat pe nedreptul, ci în baza rezoluției împărătești și a guberniului transilvan, și nu ca bonificare pentru cedarea Văiei Rodnei, ci ca o mică indemnizație pentru pierderea veniturilor alodiale cuvenite orașului.

Pentru marele și valorosul sprijin acordat de baronul Bruckenthal orașului în procesele pe care acesta le are în timpuri atât de vijelioase ca cele actuale, magistratul hotărăște în 26 Ian. să i se ofere acelui patron un bacșiș (Discretion).

În 26 Ian. sunt prinși mulți grăniceri, cu vite și sânni, în pădurile Dumitrenilor, pentru ceeace își primesc pedeapsa dela comanda regimentului. Aceasta împărtășește magistratului, că grănicerii cari comit excese pot fi arestați însă au să fie extrădați jurisdicției militare.

Dragonul Pavel Butaci din Salva cere în 29 Martie pușca pe care înainte cu câțiva ani i-o luase magistratul. Acesta răspunde că toate pușcile sechestrate au fost predate la timpul său colonelului Schröder.

*

Comanda generală din Sibiu primește dela consiliul de războiu din Viena un lung act datat din 8 Martie și semnat de con-

tele *Maurițiu Lassy* și de *Joh. Ursin*, în care act acel consiliu împărtășește că nu poate deocamdată răspunde la toate punctele raportului făcut cu ocazia *primei inspecții* din 18 Aug. 1769 a miliției grănicererești transilvane. Însă față de unele chestiuni cari depind direct și pot fi rezolvate de către comanda generală precum și de către guberniu, consiliul dă — maicuseamă privitor la granița năsăudeană — următoarele îndrumări:

Pe sama clădirii *capelei catolice din Năsăud* și a reparării bisericii unite din Vad, arse înainte cu 6 ani, să se adune materialul necesar și să se înceapă cu lucrările de zidit în primăvară. Pentru cheltueli se aprobă suma de 600 galbeni.

2. Din rapoartele primite se constată că în Districtul rodnean, în Budacul românesc, Ragla și în Șieuț se mai găsesc 29 *familii iobăgești*, care nefiind reclamate și adăpostite de către proprietarii lor (*dominis terrestribus*), pentru de a nu se pierde contribuțiile cu cari datorează acei iobagi, au fost înscrși în tabelele militare de rectificare sub titlul de »externi« (*extraneorum*). De oarece comanda generală și guberniul n'au urmat în chestia aceasta ordinele precise ale consiliului, li se impune cu toată seriozitatea ca astfel de iobagi să fie neamănat expediți și predați la locurile unde aparțin.

3. Pentru înlăturarea abuzului că unii fii de grăniceri — sub pretextul de a intenționa să studieze ori să-și agonisească cele necesare pentru trai — pleacă în districte streine și nu mai întorc acasă; iar alții, spre a se eschiva dela serviciul militar, încep să frecventeze școala la etate de 25—28 ani, se ordonă următoarele: *Grănicerilor le stă în liberă voie să-și trimită copiii la studiu*, ori să-i aplice la altă muncă; însă toți copiii absenți din teritorul regimentului au să fie prezenți la fiecare inspecție și revizie anuală, iar pentru de a putea sta în afară de raionul grăniceresc au să fie provăzuți cu permis din partea comandai regimentului. Prin aceasta fiilor de grăniceri deoparte nu li se leagă prea mult mâinile, dar nici nu pot scăpa de serviciul grăniceresc. Să se ordone preoțimei ca copiii prea înaintați în etate să nu mai fie admiși la școale inferioare, iar cei ce nu vor poseda licență dela comandantul regimentului, să fie pretutindenți deținuți și predați regimentului lor.

4. Punctul acesta privește numai scaunul Mercurii și Sebișului. 5 și 6. Se ridică *multe plângeri împotriva ofițerilor grăniceri* cari cu tratamentul lor indispon pe milițieni. Nu caută să-i atragă pe aceștia la statul militar și să-i îndrumeze în viața lor economică, pentru care scop se cere multă răbdare și moderație. Sunt înfierăți apoi nominal toți acei ofițeri, cari nu și-au împlinit datoriile, sunt bețivi ori acaparatori lacomi, nepăsători ori tirani. Dela regimentul năsăudean sunt amintiți stegarii Zappatha și Rechberger ca necorespunzători pentru serviciul grăniceresc. Regimentele grănicerești trebuie curățate »de astfel de burueni«, și între modalitățile de a scăpa de atari elemente e amintită chiar și »vinderea gradului« altui optant, ceea ce altfel nu mai era de mult în uz și admisibil în armată. Urmează încă alte chestii personale.

La p. 7 se vorbește despre inspecții și luarea jurământului.

8. În opoziție cu cele aflate la regimentele săcuesti, se constată, că în Districtul rodnean, deși serviciul de cavalerie trece peste puterile materiale ale locuitorilor, totuși soldații sunt destul de bine provăzuți și n'au niciun creiștar restanțe. În acest district nu s'au aplicat măsuri forțate ci oamenii *cu binele și cu încetul* au fost dedați la acurateța cu care își îndeplinesc îndatoririle și își răfuiesc la termen angajamentele.

După ce în punctele următoare se ating chestii generale administrative, la sfârșit consiliul de războiu statorește ca inspecția (Musterung) trupelor grănicere — care dela înființarea acestor s'a făcut numai odată — să se facă în fiecare an și conscripțiile grănicerilor să fie revizuite tot la doi ani.

*

La biblioteca universității din Cluj se păstrează niște fragmente din raportul generalului de brigadă despre prima inspecție făcută în 1769 la regimentele grănicerești ardeleni, apoi din rapoartele comandai generale din Sibiu și ale consiliului de războiu din Viena adresate împărătesei Maria Terezia, precum și rescriptul — decizie a acesteia d. d. 19 Martie 1770, provăzută cu semnătura proprie a domnitoarei și a mareșalului conte Lacy, prezidentul consiliului de războiu. Chestiile despre cari se tratează în acele

acte sunt foarte complexe și varii, ca spre pildă: datorii ale grănicerilor, gospodării, ajutoare, confiscarea averii grănicerilor, dezerțări, prevedere cu monedă și arme, meseriași, restanțe de contribuții, conservarea pădurilor, diverse ameliorări, chestii justițiare și pupulare etc. Din părțile cari privesc direct ținutul și regimentul nostru extragem următoarele date și pasaje instructive:

Clădirea stațiunii de *contumață* (carantină în munți) trebuie așa zidită ca să servească la caz de defenzivă militară și în timpuri pacifice pentru *scopuri comerciale spre Moldova și Polonia*.

Propunerea ca *transportul de sare din Ocna Dejului* în jos să se facă de grăniceri pe plute în loc de care e acceptabilă, deoarece districtul rodnean posedă păduri imense, iar grănicerii nu vor pierde atât timp cu transport pe vehicule.

Consiliul de războiu acceptă propunerea loc.-colonelului Enzenberg că mai întâi în districtul rodnean să se pună bazele *cărilor fonciare* (urbarii) care au mare importanță. Iar după ce vechile urbarii pe cari acel district le posedase din timpuri mai vechi s'au nimicit cu ocazia unui mare incendiu în Bistrița, numitul loc. colonel să facă propunere cu privire la săvârșirea lucrării și cheltuielile împreunate cu aceasta.

E necesar ca și în celelalte regimente grănicerești ardeleni să se introducă *organizarea justițiară, polițiană și economică* desvârșită în regimentul năsăudean încă cu ocazia înființării acelu. În districtul militar rodnean există pentru acest scop o comisie specială care constă din: comandantul regimentului ca președinte, apoi din maiorul regimentului, câțiva ofițeri din companiile de infanterie și de șvaleseri, din *preotul unit din Năsăud* care are să ia jurămintă, în fine din ofițerul de contabilitate ca secretar. Această comisie se întrunește de câteori e nevoie, funcționează spre binele grănicerilor și în viitor va cuprinde și alte ramuri administrative. Sub conducerea acelei comisiuni a început să se organizeze satul nou *Sâniosif (Poiana)*, iar pe teritoriul usurpat de Maramureșeni, și acum realipit la district, să se creeze o nouă colonie (*Romuli*), mai ales după ce mulți dintre fugarii la Moldova, din cauza turburărilor de acolo, încep să întoarcă acasă.

În districtul rodnean sunt 45 *mori*, cari pe rând ar fi să se achiziționeze pe seama fondului alodial, apoi fiind acele în stare

rea, în locul tot a 3 ori 4 din ele să se clădească mori solide din zid, cu mai multe pietri.

Dacă se va construi *noua contumață (carantină) la Rodna*, în locul celei ruinate dela Bârgău, atunci se va putea combate cu succes și importarea molimilor, mai ales a bolilor de vite; iar prin transportul sării din Dej la Solnoc pe apă, dacă se vor construi iazurile necesare, se va crea un venit sigur din vinderea lemnelor din plute, mai ales după ce stocul de lemne din pădurile maramureșene scade continuu.

Consiliul de războiu nu poate aproba recomandarea generalului de brigadă că pentru satele *Nușfalău și Sântioana*, precum și pentru alte câteva sate din districtul rodnean să se aciziționeze prin răscumpărare munți, păduri și locuri arabile, deoarece numitele două comune fuseseră aflate corespunzătoare pentru de a fi *deslăpitate de Bistrița și alăturate la teritorul grăniceresc*, și de atunci situația nu s'a schimbat; iar ce privește Valea Rodnei ce e drept acolo pământurile sunt mai aride, însă populația își poate crea venituri și pe altă cale comercială ori industrială. De aceea se și înființează acolo așezări nouă, și nu e nevoie de achiziționarea de noi teritorii ca Săcalul (Erdőszakáll) etc., ceea ce ar însemna mare povară pentru erarul militar. Apoi locuitorii acestui sat cu ocazia conscripției au dovedit mare averziune față cu instituția militară grănicerească, s'au ascuns prin păduri, au amenințat cu emigrarea și n'au voit să părăsească schisma.

Spre scopul arătat mai sus generalul de brigadă recomandă să se câștige pe sama satelor Morăreni, Rușii-Munți și Gledin teren muntos dela comuna Deda apartiitoare familiei baronului Banffy, iar pentru satele Șieuț, Monor, Budacul român și Ragla ceva teritor din vecinătate; apoi pentru ca Nușfalăul și Sântioana să ajungă la teren mai extins, să se răscumpere teritorul satului Bârla apartiitor baronului Nic. Kemény și al satului Șirling apartiitor grofului Bethlen. În sfârșit spre a se ajuta satelor Rebrîșoara, Năsăud, Salva, Zagra, Mititei și Mocod, *să fie militarizate și comunele Cepan, Prislop, Lușca, Nimigea ungurească și Nimigea românească*, pe teritorul căror s'ar putea muta 158 familii din numitele sate grănicerești și ar fi ușurată și situația celor două companii de cavalerie din district.

Privitor la chestii personale se recomandă avansarea locotenenți-coloneliilor Enzenberg și Dambrowka la rangul de coloneli și mutarea acestui din urmă la regimentul I valah, apoi avansarea maiorilor Schlaun și Sburlati la rangul de locotenenți-coloneli și mutarea lor la alte regimente grănicerești; în fine înlocuirea maiorului Toussaint, care nu corespunde statului grăniceresc, cu alt maior.

În fiecare an are să se facă la regiment o *revizie* și tot la doi ani să se țină o *inspecție generală*. La regiment să se introducă serviciu de artilerie.

Ce privește diferite *certuri pentru delimitarea granițelor* între districtul militar al Rodnei și teritoriul săsesc e de observat, că deși prin comisarul general baron Siskovici apoi prin comisarul civil Mihail de Bruckenthal se făcuse delimitarea și movilirea între satele grănicerești Ilva, Feldru, Văraea, Rebra mare și Rebrîșoara și cele săsești Iad, Pintic și Dumitra, totuși a trebuit să fie expediată de curând în chestie o nouă comisiune, deoarece din partea provincială din nou se cere cu insistență ca terenul predat grănicerilor, până la unele culmi de deal, să fie retrocedat publicului bistrițan. Ba mai mult, i se impută comandantului regimentului II valah grăniceresc loc.-col. Enzenberg că terenul din chestie a mai fost extins în mod arbitrar, și se cere tragerea la răspundere a celui ofițer. De aceea consiliul de război își ia voia să facă și dea Maiestății sale următoarele declarații și deslușiri:

Din partea generalului Siskovici și a deputatului Mih. Bruckenthal se statorise ca pentru liniștirea ambelor partide să se ia principiul ca Someșul să formeze linia despărțitoare între cele două terenuri litigioase. Mai apoi s'a aflat însă că Bistrițenii construiseră în Someș *iazuri mari* spre a mîna apa către district, iar grănicerii locuitori lângă rîu la rîndul lor cu și mai mari osteneli ridicaseră iazuri contrare spre a scuti satele lor de inundații, fiindu-le necesar pentru nutriment tot petecul de pămînt. S'a aflat apoi că unele case grănicerești din Ilva mică steteau pe un teren pe care Bistrițenii îl priveau ca pe al lor, și peste tot grănicerii celui sat erau în situația de nu-și putea ține pe lângă casă nici măcar un porc, căci îndată ce acesta ieșea din ogradă putea să fie sechestrat de Bistrițeni. Coastele de deal de pe țărmurile stîng

al Someșului erau în majoritate pustie, iar partea pe care locuitorii rodneni, înainte de militarizarea lor, o ținuseră în arendă dela Bistrițeni și o lucrau, după conscripția lor la statul grăniceresc li s'a luat. Apoi pădurea foarte lungă atârânătoare de culmile mici ale dealurilor și aflătoare în adâncime de o oră de drum spre satele bistrițene, s'a constatat a fi de o întindere așa mare, încât celor trei sate bistrițene: Pintic, Iad și Dumitra, chiar și după separația porțiunilor de cedat Districtului rodnean, le rămăseseră păduri mai mult decât superfle. Cu un cuvânt, o parte din terenul din chestie ori se da de către locuitorii satelor bistrițene în arendă Rocnenilor, ori, fără de nicio necesitate, se destina în cursul unui întreg an numai pentru a fi pășunat timp de două săptămâni; iar restul era lăsat cu totul pustiu. Deci era dovadă limpede, că *amintitele comune bistrițene se puteau lipsi de acel teren*, în timp ce subsistența, și așa foarte restrânsă, a grănicerilor locuitori în acest ținut devenea imposibilă prin faptul că li se lua terenul pe care-l folosiseră pentru economie.

Toate aceste motive îl determinară pe comisarul general baron Siskovici ca — în baza autorizației de a putea anexa și alte așezări aflătoare între districtul rodnean și regimentul I grăniceresc săcuesc, a le conscrie prin cancelariști fiscali și a le estima, dacă proprietarii nu s'ar învoi cu binele să le cedeze — să aplice acea autorizație și asupra terenului pe care îl aflase *potrivit de a fi încorporat la Districtul rodnean* și pe care nu-l putea câștiga cu învoirea deputaților naționali (săsesesești). Deci generalul dispuse ca terenul din chestie să fie conscris prin doi cancelariști fiscali în prezența tuturor proprietarilor și să fie predat grănicerilor.

Din aceste rezultă că nu grănicerii regimentului II valah de infanterie și nu comandantul lor și-au permis vr'o faptă arbitrară, cum susțin provincialiștii, ci acei grăniceri se țin de hotarele statorite de cancelariștii fiscali. Iar faptul că la cari comune s'a ivit mai mult necesitatea de-a posedea amintitul teren, reiese evident cu ocazia recenteii cercetări făcute la ordinul comandai generale (ardelene), când din tabelele contribuționale s'au putut constata următoarele date: Satele bistrițene posed 481 familii, iar capacitatea lor în agri face 3291 cubuli, și în fânețe 3106 care de fân; dimpotrivă cele grănicere numără 804 familii, iar — inclusiv terenul

litigios — capacitatea pământurilor este de 4.273 cubuli și 2.908 care de fân; în urmare *pe o familie săsească cad 7 cubuli cereale și 6 1/2 care de fân; iar pe o familie grănicerească numai 5 3/4 cubuli cereale și 3 1/2 care de fân*. Mai departe, baronul Siskovici de curând confirmă că terenul din chestie nu le e necesar satelor săsești, din potrivă *grănicerilor li e indispensabil*. Mai departe, conform părerii consiliului de războiu, în favoarea grănicerilor vorbește și faptul că aceștia au prefăcut în pământ roditor un teren lăsat mai înainte cu totul în părgănire, au construit pe el case nouă și plătesc după el impozite. Deci chiar și dacă n'ar exista necesitatea posedării aceluia teren pentru nutriția grănicerilor, totuși ar avea cele mai nefavorabile consecințe faptul, dacă grănicerii ar fi forțați să părăsească un teren *făcut rodnic cu atâta muncă și sudoare* și să le întoarcă spatele caselor nou construite. Mai departe, nu merită considerare nici acea opinie a provincialilor, că Districtului rodnean numai de curând i s'a restituit terenul pe care îl usurpaseră Maramureșenii înainte cu mulți ani, deci grănicerii cu atât mai ușor s'ar putea lipsi de teritorul din chestie de lângă Someș; nu merită considerare deoarece lărgindu-se Districtul înspre comitatul Maramureșului, spre Nord, faptul acesta nu li e de niciun folos celor patru comune grănicere situate spre Sud și mărginașe cu Districtul bistrițan; apoi acel teren dinspre Maramureș e deja destinat pentru colonizare.

În urmare consiliul de războiu speră cu siguranță că Maiestatea Sa va lăsa în proprietatea grănicerilor rodneni terenul des amintit, așa cum a fost conșcris de către cancelariștii fiscali și predat acelor înainte cu câțiva ani; iar locuitorilor satelor bistrițene va ordona să li se plătească de către tezauriat echivalentul în bani, conform estimației făcute, cu care să fie mulțămite, fără de a aștepta alt echivalent necuvenit.

În sfârșit, pentru de a fi tranșate definitiv aceste și alte chestii litigioase dintre proprietățile localităților militare și provinciale să se emită ordin preanalt, ca guvernul ardelean să *sancționeze cu toată severitatea atâțări necuviincioase* în aceasta materie, și în înțelegere cu comanda generală să scoată și ia în primire toate documentele de cesiune privitoare la hotare, mejde, movile, ori în lipsa acestor să le stabilească din nou; apoi să urgenteze

ca comisia instituită pentru separarea grănicerilor de către provinciali să nu-și trăgâneze lucrările și să nu facă destăinuiri și promisiuni privitoare la rezultatul acelor lucrări.

Ce privește *viața religioasă a Valahilor*, din experiențele anilor trecuți s'a dovedit, că dispoziții emanate din prea mare zel religionar au adus cu sine — spre a nu mai mări răul — unele concesii pe sama schismaticilor, cari n'ar fi fost necesare, dacă populația schismatică ar fi fost tratată în alt mod. În considerarea acestei împrejurări, precum și a *înțelegerii ce există azi între Ruși și Valahi*, consiliul de războiu — cărui se încredințase controlul afacerilor grănicerești ardelene — spre a statornici și promova uniunea, n'a luat măsuri cari se refer nemijlocit la religie ori la deosebiri de credință dintre uniți și schismatici, ci numai cari ar putea ameliora moravurile.

Poporul valah se încrede orbiș popilor, ține tare la ceea ce aude dela popi, urmează neclintit sfaturile acestor; de aci urmează că *Valahii sunt cu totul devotați popilor*, cari pe aceia îi predomină complet. Dar încă și azi foarte puțini dintre *popii de rit grecesc, uniți și neuniți*, știu scrie, ba unii nu știu nici ceti, fapt din care se poate ușor conchide, că ce fel de concepții religioase pot împrumuta enoriașii dela astfel de superiori.

Când s'a militarizat Districtul Rodnei, înainte de toate s'au luat măsuri pen'ru *de a crea școli* în cari tineretul de amândouă sexele să primească instrucție în *învățătura creștinească, în cetitul și scrisul valah și grecesc (cirilic) și în calculare*. Pentru acoperirea cheltuelilor împreunate cu instrucția s'au destinat veniturile realizate din vânatul și pescuitul arendate ofițerilor. După ce s'a făcut însă experiența că ofițerii își neglijează serviciul și alte îndatoriri, iar grănicerii au de suferit din partea acelor diferite asupriri care îi indispun, la rugarea satelor acele arenzi li se acordară acestor cu condiția să plătească câte 1 1/2 cr. după fiecare floren de impozit. Din aceste venituri să răfuesc: lefurile învățătorilor din diversele comune ale districtului; se cum-pără abecedarele și catechismele pe seama școlarilor; se

confer premii de 20—30 cr. subofițerilor valahi cari nizuesc să învețe limba nemțească; însfârșit se acordă subvenții lunare părinților care-și trimit copiii la școala *germană-latină din Bistrița*, spre a putea plăti în oraș hainele și întreținerea copiilor. Observând însă popii că pe încetul Valahilor li se infiltrează o fire veritabil umană, deci influența lor nemărginită asupra enoriașilor se va diminua; apoi fiindu-le bătrânilor foarte greu să părăsească datinele și obiceiurile moștenite dela antecesorii, la început încercările întâmpinară mari dificultăți și arătau slab progres. Faptul însă că fiecărui i se lăsă liberă voie, și se evită chiar și aparența care pe Valahul bănuitor l'ar fi adus la cugetul că e vorbă aci de o silă, și că la spatele acelor încercări ar fi ascunse alte intenții; acest fapt determină în sfârșit pe unii părinți să *probeze a-și trimite copiii la școală*. Iar după ce în scurtă vreme se simți folosul ce-l avea tineretul instruit în cetiț, scris și calculat, acum număroși copii din întreg districtul se prezentară la școli maicuseamă la instrucția de iarnă, ba se găsesc chiar și părinți cari, deși au nevoie de copii la lucrările casnice, mai curând se lipsesc de ajutorul acelor și-i trimit la școală. Mai departe, deși în Districtul rodnean sunt numai locuitori uniți, totuși *Valahii din comitatele învecinate nu ezită de a-i trimite copiii la școale în acel district*; ba din dorul de a învăța se asociază la tineretul școlar chiar și grăniceri mai în etate, dintre cari unii s'au calificat spre a putea fi promovați la grade de subofițeri.

Acestui pas mare făcut deja cu bună reușită, prin care Valahii au fost introduși în cunoștințe și purtare socială necesară, trebuie să-i urmeze acum altul, adică să se înființeze în Districtul rodnean *o școală latină cu un institutor german*, așa că — conform intenției — pe încetul Valahii să fie cultivați. Există deja rezoluții preanalte adreseate consiliului de războiu pentru introducerea *Piariștilor în districtul rodnean* și în cele șase regimente de graniță, în locul capelanilor actuali, iar consiliul de războiu n'a pregetat să studieze și cumpănească chestia în această

direcție. Dar chiar în cursul acestor chibzuiți consiliul s'a convins tot mai mult că în niciun chip n'ar fi recomandabil și potrivit să se introducă la poporul valah școli latinești sub conducerea învățătorilor aparținători bisericilor latine. Căci deoparte numeroșii acatolici aflători în marele principat transilvan, căror nu le plac nouele întocmiri, încearcă în continuu să le sufle în urechi uniților că cu amintitele întocmiri se intenționează îndeosebi *de a face din uniți, romano-catolici*, mutând spre acest scop pe Piariștii din Bistrița în Districtul rodnean; de altă parte, poporul unit privește religia grecească unită ca complet deosebită de cea romano-catolică, iar *aversiunea preoților uniți de rit grecesc față de cei de rit catolic* este atât de mare, încât la toate ocaziile, când bănuiesc ca superiorii lor se bucură de ceva favoare din partea bisericii latine, *preoții uniți fac cauză comună cu cei schismatici*. Deci inovația de a introduce în afacerile școlare (grănicerești) preoții de ritul latin, momentan ar da naștere bănuelii că se intenționează schimbarea religiei, ceea ce ar cauza fierberi îngrijitoare în sufletele preoțimii unite și schismatice. În urmăre și poporul s'ar gândi la fel și ar fi sedus negreșit să emigreze în Moldova și Muntenia la conreligionarii lor.

Consiliul de războiu consideră că religia romano-catolică în esență este analoagă cu cea greco-unită, și că *deosebirea constă numai în rit*; dar populația unită nu poate ajunge la recunoașterea acestei uniformități decât numai dacă i se vor dispune *preoți învățați*. Deci spre scopul înfrânării preoțimii vor fi necesari încă mai mulți ani, și la toate măsurile luate pe teren școlar și religionar va fi să se observe cu mare îngrijire ca nucumva schismaticii să fie abătuți dela cărarea începută de a-și trimite copiii și mai departe la școlile înființate.

Intenția salutară trebuie să se îndrepteze acum spre o astfel de organizație, ca tinerimea pe lângă instrucția în adevăratele principii religioase, apoi — atât în școlile inferioare cât și în cele superioare — în limba maternă și cea latinească, totodată să primească instrucție în limba

germană, în principiile fundamentale de morală și în cunoașterea adevăratelor îndatoriri față cu domnitorul și statul. Modalitatea cu care intenționează consiliul de războiu să realizeze acestea, este următoarea:

În Blaj s'au înființat deja două seminarii, cari stau sub supravegherea episcopului unit, și în acele se găsesc așa numiți călugări, adică monahi din ordinul Sf. Basiliu; este prevăzut să fie angajați oameni învățați. În seminarii se dă instrucție în filosofie și teologie, în clasele inferioare și superioare tineretul învață a scrie, ceti și calcula, apoi religie și limba latină. Viața acolo e ordonată și severă, iar poporul valah arată față de acele școli o foarte mare stimă și reverință. Deci consiliul de războiu recomandă ca în Năsăud, unde se găsește ștabul Districtului rodnean, să se înființeze o școală germană și totodată un gimnaziu cu patru călugări baziliani, cari să dea instrucție tinerețului în limba germană și maghiară precum și în calculat. Deoarece e necesar să se clădească însă pe lângă edificiile școlare și locuințe potrivite pentru preoții institutori, iar cheltuelile ar fi să se acopere din fondul alodial încă puțin productiv; deaceia, trebuind să se îndrepteze cheltuelile totdeauna după venituri, la început ar fi să se înființeze numai școala (clasa) germană, și privitor la institutor și întreținerea celui să se ia dispoziții, ca el să nu fie necesitat a trăi din milogeală dela popor. Mai târziu s'ar putea angaja succesiv și ceilalți preoți-institutori până la numărul de patru.

Faptul că există atâți popi incuți derivă din abuzul că feciori tineri, și maicuseamă fii de popă, se »popesc« fără considerare dacă posed calitățile necesare spre acest scop. Probabil s'ar putea conveni cu episcopul unit ca în viitor ceice aspiră la statul preoțesc, să fie instruiți mai înainte în seminarele din Blaj în științele corespunzătoare, să facă examenele cuvenite, și dintre aceștia să fie ordinați și încredințați cu afacerile preoțești numai ceice au dat probe despre destoinicia lor. Pe calea aceasta ar putea să aibă poporul cu timpul preoți erudiți, pentru a putea progresa.

Marele rău pătruns între schismaticii Transilvaniei, că ceice doresc să devie popi, și nu-și pot realiza această dorință în patrie, *trec în Valahia și după hirotonisire din partea vlădicilor schismatici de acolo întorc iarăși îndărăt*, întru cât privește statul grăniceresc a fost de curând curmat așa, că grănicerii trecuți în scopul acesta în Valahia și întorși ca popi sunt tratați ca sperjuri și fără de o degradare anterioară se predau procedurii reglementare a judecătoriei regimentului, iar după ce li se dictează și ei suferă pedeapsă cuvenită. trebuie să facă serviciul militar ca și alți dezertori întorși în țară. Se speră că fiind deja făcută propunerea de a i se da poporului schismatic un vlădică, chestia nu va rămânea numai pe lângă dispoziția provincialilor de a nu admite la funcții preoțești popi cari s'au hirotonisit în state streine, ci se va stabili o anumită ordine și pentru ordinarea popilor schismatici.

În cercul statului grănicer transilvan se găsesc azi în funcție 519 popi; împreună cu amândoi episcopii se va putea probabil aranja lucrul astfel, că atât la militari cât și la provinciali să se statorească ca numărul popilor să fie corespunzător numărului bisericilor existente, iar acela să nu fie majorat. Probabil s'ar putea lua măsuri și în direcția ca poporul să fie scutit de pretenții oneroase făcute cu ocazia vizitațiilor preoțești și cu alte ocazii, mai ales că cu prilejul ultimei revizii s'a făcut denunțul că la vizitații au să primească întreținere dela grăniceri numai vlădica ci și diaconii.

La fiecare regiment grăniceresc se găsește un capelan și o capelă campestră; deoarece *în Năsăud însă acea capelă e prea neîncăpătoare pentru catolicii de acolo*, iar grănicerii din Vad în mai multe rânduri s'au rugat să li se repare biserica arsă înainte cu câțiva ani, așa Maiestatea Sa a încuviințat încă în 1768 pentru ridicarea a două biserici în amintitele comune suma de 600 galbeni. Dar a ordonat ca chestia să fie supusă și guvernului transilvan și episcopului catolic Bajtai, cari vor avea să chibzuiască și asupra faptului dacă n'ar fi bine să se construiască în

capelele nouă *și un altar pentru uniți*, deoarece maicu-seamă Valahii din Năsăud, deși au biserică proprie unită în comună, totuș *au început să ia parte în mare număr la serviciul divin catolic*. Cum se aude, consiliul de războiu a și ordonat să se adune materialul necesar pentru cele două biserici de construit în primăvara viitoare. De altă parte însă nu află nici necesară nici recomandabilă construirea altarelor unite în cele două biserici din următoarele motive: Cum se confirmă prin rapoartele sosite din Transilvania, biserica unită din Năsăud este destul de încăpătoare pentru poporul unit de acolo; apoi prin o asemenea încercare, dacă și nu în inima poporului valah, dar cel puțin *într'a preoțimei sale s'ar isca consecințe îngrijitoare și desavantajoase*; în sfârșit, dacă uniții intră benevol în capelele catolice, în cari nu se găsesc altare pentru ei, atunci *trecerea lor la biserica latină se poate spera mai îngrabă*, decât dacă ei ar găsi acolo altare la care s'ar oficia servicii după ritul lor.

Într'un pasaj din rescriptul — răspuns al împărătesei Maria Terezia se ordonă ca de acum înainte popilor uniți să li se plătească anual 12 fl. din fondul cameral, care sumă să fie în fiecare an următor augmentată cu câte 4 fl. până ce cota congruală anuală va ajunge la suma de 150 fl.

•

Intr'un rescript d. d. Viena, 23 Apr. 1770 al consiliului de războiu către comanda generală din Sibiu în chestia organizării miliției grănicere, între altele se zice că conform declarației magistratului bistrițan urbariile privitoare la Districtul rodnean au dispărut cu ocazia unui foc izbucnit în orașul Bistrița.

Despre susamintitul »campement« se constată într'o scrisoare din 25 Mai, că se lucrează la el între Rodna și Maieru. Iar la 30 Mai Bistrițenii se plâng că alimentele și nutrețul, apoi materialele necesare pentru acel campement se transportă foarte anevoios dela Bistrița la Rodna din cauza drumurilor stricate, maicu-seamă peste Strâmba și la Strâmtură, mai departe din cauza So-

meşului care e mare piedecă. De către grăniceri se repară numai drumurile dealungul Someşului, spre Gherla, așa încât s'ar părea că se intenționează excluderea oraşului Bistrița dela orice comerț.

Baronul Enzenberg — care în 1 Mai 1770 fu numit colonel — scrie în 1 lun. magistratului ca acesta să trimită în 7 c. la Năsăud un delegat spre a se consulta în chestia construirii caselor de pază pe granițe, și mai ales a vehiculelor necesare și a muncitorilor. Magistratul desemnează pe senatorul Hennrich, care va avea să protesteze și să comunice doleanțele oraşului.

Cancelariștii Ștefan Vajna și Francisc Szabo, notari jurați dela cancelaria provincială transilvană, se prezintă în 6 lun. la primarul Joh. Fr. Klein și în fața acestui precum și a projudelui Conrad Dinges și a senatorului Georg Gunesch, conform instrucției primite dela subprocurorul Anton Köszegei de Galgocz cer ca în termen de cinci zile *orașul Bisirița să restituie cei 12.000 fl. rh.* primiți de către magistrat, fără de a i se compete, drept despăgubire pentru cedarea Văiei Rodnei și apartinențelor sale; ori orașul să producă documentele, că cu ce drept (quo jure) a primit Bistrița acea bonificare.

În 25 lun. sosește ordinul gubernial conform cărui sunt de folosit toți munții până la granița Moldovei, unde stau pajurile (Grenz-Adler). Colonelul Enzenberg le promite în 5 Iulie ledenilor ca pășune de munte un loc situat dincoace de pajuri, însă numai pentru o anume taxă și fără de a garanta pentru incidentele ce s'ar ivi cu Moldovenii.

Intr'o notă magistratuală dela 16 Iulie aflăm însemnate în extract următoarele: Indatorirea bonificării »pro futuro«, pe care cu ocazia cedării Văiei Rodnei a luat-o asuprași națiunea săsească însă până acum nu a împlinit-o, rezultă limpede din opinia concepiată în 9 Martie 1764 și trimisă din Oșorheiu forurilor mai înalte, de către generalul bar. Roth, conte Adamus Nemeș și de Szombatfalvi »procurator fiscalis«. Comisia aceasta avea să examineze valabilitatea privilegiilor Bistrișenilor asupra Văiei Rodnei. Ea a luat ca bază proventele alodiale statorite încă în 1761 de contele Nicolae Bethlen, care provente (venituri) anuale din Valea Rodnei făceau 6.024 fl. rh. Comisia Roth stabilise suma de 5.390 fl. 30 cr. adică scăzuse din suma Bethleniană numai 633 fl. 70 cr.

Magistratul însă socotea că suma compensații anuale ar face 7.209 fl. 20³/₄ cr., și roagă să se statorească așa. »Pro praeterito« Valea Rodnei ar mai avea rest de plătit 38.481 fl. 43²/₃ cr., însă Bistrița e mulțămită cu suma globală promisă: 12.000, și cu indemnizația anuală »pro futuro«. Bistrița cedase miliției ²/₃ din terenul ei cu circa 5000 contribuabili, așa că i-au rămas numai 2.917 contribuabili, deci e foarte slăbită. Apoi între cei rămași sunt a se calcula și preoții, văduvele, vagabunzii, ȝiganii, sărmanii, dintre care cei mai mulți nu plătesc »onera publica«. Orașul roagă să se finalizeze această chestie.

În numele Directorului cauzelor fiscale Gál de Hilib, doi cancelariști cer în 30 Iul. dela magistrat toate datele privitoare la venitele pe care orașul Bistrița le-a încassat și primit, chiar și după militarizare, dela comunele Nușfalău și Sântioana.

În 28 Aug. din nou se prezintă cancelariștii Vajna și Szabó la magistrat și în fața acelorași persoane, ca și în 6 Iunie, cer ca bonificarea de 12.000 fl. Rh. să fie restituită de către oraș în interval de 15 zile. Reprezentanții orașului răspund: »Értjük, halljuk, párt kívánunk (Înțelegem, auzim, cerem copie).

În adresa din 31 August 1770 îndreptată către guberniul regesc al Transilvaniei, magistratul bistrițan cere iertare, că în întâmpinarea făcută în chestia bonificării pentru cedarea Văii Rodnei a uitat să-și facă aceeași pretenție și față de satele Nușfalău și Sântioana, cedate deasemenea pentru miliția grănicerească. Își bazează aceasta pretențiune pe faptul, că atunci, când s'a hotărât ca în interesul regimentului de graniță locuitorii din Nușfalău și Sântioana să fie mutați în teritoriul militar, s'a adaus condițiunea ca Sașii și Ungurii scoși din Rodna din motivul suscitât, dimpreună cu parohul și învățătorul lor, să fie așezați în comunele amintite și să li se clădească o biserică în locul celei ce au avut-o în Rodna. Au trecut cinci ani și nu s'a făcut nimic în aceasta privință. Sașii și Ungurii plecați din Rodna în număr de 21, stau ca vai de capul lor în comuna Uifalău, fără școală și biserică și fără veniturile pe care le aveau mai înainte. Magistratul cere deci să se împlinească condițiunea fixată în actul de cesiune și aprobată de Rege.

În 26 Septemvrie Jeicanii se plâng că nu mai conținesc cer-

tele lor de hotar cu Nușfălenii, de multeori s'au iscat și încăierări, așa că de nu se remediază lucrul, Sașii din Jeica »sunt nevoiți să se împrăștie«.

Intr'un extract, din 4 Octomvrie, al proceselor fiscale tratate înaintea tribunalului numit »forum productionale«, aflăm următoarele cauze de interes: 1. procesul măierîstei (moșiei) Cziger împotriva magistratului bistrițan; 2. procesul în chestia bonificației pentru cedarea satelor Nușfalău și Sântioana; 3. în chestia compensației primite de magistrat pe nedreptul pentru cedarea Văiei Rodnei; 4. acțiunea împotriva comunei Lechința pentru dijele măierîstei Faulhalt; 5. procesul contra Dumitrei pentru dijele moșiei Fata.

În chestia satelor Nușfalău și Sântioana magistratul Bistriței adresează în 8 Octomvrie comitelui săsesc Samuel Baussnern următoarea scrisoare: Am aflat, ce e drept, în arhiva de aci un privilegiu a lui Ioan de Huniade, din care se poate expune cu certitudine, că existau pe atunci 26 sate ale Districtului (săsesc), pe cari le și posedasem până la cedarea Sântioanei și Nușfalăului în 1766, cu adausul că satul Also-Aldorf pe vremuri a fost anexat la mahalaua orașului (hiesigen unteren Vorstadt) și aceasta până în ziua de azi se numește Niederst-Wallendorf. Deoarece însă amintitul privilegiu conține și diverse alte obiecte, așa trimitem o copie, ca D-Voastră să judecați dacă ar fi consult să-l așternem forului producțional. Credem că proprietatea necontestată din timpuri imemoriale e suficientă să ne sprijine dreptul asupra celor 2 sate. Dacă însă nici aceasta n'ar ajuta cauzei, atunci binevoiți a ne da sfat și a convorbi cu dnii Simenfalvi și Csiki, că ce am avea să întreprindem.

În 27 Noemvrie magistratul refuză colonelului Enzenberg să se restituie Nușfălenilor 12 boi sechestrați în pădure de către Sașii din Ferihaz.

BCU Cluj / Central * University Library Cluj

Conform ordinului gubernial privitor la podul proiectat de col. Enzenberg să se construească între Mocod și Nimigea ungurească, magistratul decide în 21 Ianuarie 1771 să fie trimis în 28 c. la consultare senatorul Mich. Hennrich. La raportul acestui

din 4 Febr. magistratul hotărăște să dea pe seama podului — fiind de interes public — lemnele necesare, cu condiția ca orașul Bistrița să nu fie forțat de a da și muncitori și căraușii, căci districtului săsesc îi este peste putință să poarte astfel de poveri.

În 9 Febr. primește magistratul raportul că senatorul Georgius Tekelt și căpitanul orașenesc Seiverth împreună cu doi cancelariști fiscali au măsurat întreg hotarul satelor Nușfalău și Sântioana.

Magistratul hotărăște în 21 Febr. să fie *conscriși toți Valahii din districtul bistrițan*; iar în 1 Mart. scrie colonelului Enzenberg să nu mai permită grănicerilor să vină la târg în oraș fără pașaport și legitimație.

În 14 Mart. sosește ordinul gubernial că *țiganii cari spală aur* nu numai să fie tolerați în satele în cari lucrează, ci să fie și scutiți de orice poveri.

Maiorul *Cosimelli* scrie în 6 Apr. magistratului că a fost pedepsit grănicerul Zaharie a Ion Burtan din Rebrîșoara care la Dumitra cu răutate a evitat paza (die Wacht umgangen).

La ordinul gubernial ca să se curme în sfârșit cu prevaricațiile de slatină în Pintic, magistratul răspunde în 19 Apr. că prevaricațiile le comit grăniceri din districtul militar, iar Pinticanii fiind prea slabi, guberniul să dea ordin miliției grănicerești în privința aceasta.

Magistratul hotărăște în 1 Iulie să apeleze împotriva procedurii ilegal al colonelului Enzenberg care cere dela Dumitreii paie pentru »campementul« dintre Năsăud și Salva. Iar în 31 Iul. se plâng Bistrițenii că cu ordin gubernial i se cer districtului săsesc muncitori pentru lucrări la șanțurile de pe muntele depărtat *Cucureasa*. Maiorul *Cosimelli* pretinde în 3 Aug. spre acest scop dela district săptămânal câte 54 muncitori și 4 care, ori echivalent în bani din partea magistratului. Tot în sensul acesta scrie în 5 Aug. din Năsăud și loc.-colonelul Schlaun. În aceeași zi maiorul *Cosimelli* împărtășește magistratului cum au fost pedepsiți prevaricanții din Vărarea, denunțați de către Sașii din Pintic.

În chestia certelor de hotar de lângă Someș între satele grănicerești și cele trei sasești învecinate, reprezentanții acestor din urmă sunt chemați la oraș și li se împărtășește în 8 Aug.

că în cauza aceasta sosește comisia prezidată de contele *Teleki*, fișpanul comitatului Dobâca; deci satele Pintic, Iad și Dumitra să-și adune toate documentele și să stea gata cu argumentele de apărare. După ascultarea satelor de către acea comisie Teleki-*ană*, în 16 Aug. cele trei sate săsești, prin senatorii Paul Klein și Mich. Hennrich, înmânează un memoriu contelui Teleki, — contra nimirii cărui altfel protestase colonelul Enzenberg afirmând că adevseori și-a manifestat ura împotriva grănicerilor și a instituției grănicerești, ba a *încercat mai mult să zădărnicească înființarea graniței militare născădune*. La o scrisoare de acuză a maiorului Cosimelli, comisia — care numai imparțială nu era — e nevoită, să someze în 14 Sept. pe magistrat să răspundă »până mâne« căci mai târziu nu poate fi acceptat nici un act.

În 9 Decemvrie primește magistratul ordinul gubernial în care i se impune să permită grănicerilor să cerceteze târgurile săptămânale din oraș și să-și cumpere cerealele necesare; totodată să răspundă că pentru care motiv au fost opriți grănicerii dela târguri. La acest ordin magistratul redijează și expediază un apel în care roagă guberniul să nu admită grănicerilor cumpărarea de cereale »căci faptul acesta ar fi foarte dăunător și nefavorabil pentru sărmana burghezime bistrițană«.

•

Un ordin gubernial sosit în 2 Martie 1772 dispune că toți cei ce au cedat ceva graniței militare și au de ridicat vr'o pretenție, să se adreseze la Ex. Sa guvernatorul ca la comisar regesc numit de Mai. Sa în chestia bonificărilor. Magistratul hotărește să se adune toate documentele în materia aceasta; apoi să fie avizați și Rodnenii mutați în Uifalău, ca și ei să-și înainteze apelul în cauza mutării lor și a despăgubirilor pentru casele și moșiile lăsate în Rodna; în sfârșit să fie urgentată indemnizarea »pro futuro« de primit pentru districtul valah, dela națiunea săsească.

În 11 Martie se predă senatorilor Teckelt și Dinges scrisoarea loc.-colonelului Schlaun, la care sunt anexate »species facti« și »visum repertum« în materia incidentului din 7 c. în pădurea Pinticului între sașii Pinticani și grănicerii din Vărarea, cu care ocazie un grănicer a fost rănit cu împușcătură.

Contele Teleki Pál scrie în 8 Apr. în chestia reambulării teritoriului de lângă Someș, și roagă pe magistrat să întrebe pe delegatul Hannenheim asupra termenului sosirii sale în Bistrița. Iar în 25 Apr. din Posmuș cere în chestia granițelor dela Someș un tablou al tuturor locuitorilor și vitelor aflate în comunele Iad, Pintic și Dumitra.

Comisarul de războiu cere în 11 Mai pentru grănicerii cari cantonează pentru exerciții la Năsăud, paie, lemne și pâne.

Procatorul Simenfalvi scrie în 25 Mai din Sibiu că fiscul a apelat în chestia bonificării pentru Nușfalău și Sântioana, deci magistratul-să-și adune toate actele în chestie.

În ordinul gubernial sosit la 1 Iunie se cere dela districtul săsesc, ca pentru *fortificațiile de pe Cucureasa* să dea 54 muncitori, între cari 8 dulgheri.

Căpitanul *Belloni* cere în 15 Iun. informații ce privesc procesul teritorial dintre Rodna și Maieru, maicuseamă asupra mejdinelor dela Anieș.

*

În cursul anului 1773 din partea cancelariei curții din Viena fură încredințați baronul Francisc Preisz, comandantul general transilvan și contele Iosif Maria Auersperg, guvernatorul Ardealului să examineze și să opineze asupra chestiei de controversă dintre satele grănicerești și cele săsești cu mejdinele lângă Someș. Chiar și împăratul și coregentul Iosif II în călătoria sa prin Ardeal și cu ocazia inspectării regimentului năsăudean se interesează cu amănuntul despre fazele și starea amintitului și nesfârșitului proces¹⁾.

*

Intr'o petiție din 29 Ianuarie 1774, Filimon a lui Macavei a Popii, diacon în Mocod, iarăși cere să se achite prețul celor opt boi luați cu sila atunci, când tatăl său Macavei a Popii plecase la Viena în diverse chestii, între cari și cauza militarizării Districtului năsăudean. Boii au fost sechestrați în timp de noapte, de către primarul Klein din Bistrița, și cutoatecă guberniul impusese Bistrițenilor achitarea costului boilor luați cu forța, magistratul nici până acum n'a împlinit ordinul dat.

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 4, p. 3—8.

Maiorul Anton Cosimelli scrie în 15 Aprilie magistratului privitor la terenul de ceartă dintre satele Nuşfalău şi Ferihaz, şi anexând rapoartele anterioare ale căpitanilor Rosenberg, Halmagyi şi sublocotenentului Fritze, spune că înainte cu 8 ani acel teritor, la raportul făcut de doi cancelarişti, s'a adjudecat Nuşfălenilor. Fiind delegată la 13 Mai în chestie o nouă comisiune — din partea miliţiei grănicere căpitanul Rosenberg şi locotenentul Wurtzer, iar din a magistratului senatorul Dinges şi notarul Dan. Hennrich — aceea privitor la certele recente hotăreşte ca sătenii saşi şi valahi să-şi restituie boii sechestraţi; dar vechea ceartă teritorială rămâne neterminată. Deşi ordonă guvernul în 25 Mai ca grănicerilor din Nuşfalău şi Sântioana să li se dea, pentru o mică taxă, lemne de foc şi de clădit din pădurile satelor Ferihaz şi Jeica; totuşi Saşii din Ferihaz îndată în 26 Mai se plâng că Nuşfălenii le prădează pădurea şi cosesc iarba de pe teritorul reclamat de Saşi. Magistratul bistriţan scrie maiorului Cosimelii să curme odată această chestie supărătoare, ca să nu fie siliţi Saşii să apeleze la instanţe superioare. La pâră din 15 Iun. a primarului sas din Ferihaz că Nuşfălenii culeg cerealele de pe teritorul avut de ei, dar însemănat în parte cu Ferihazenii, loc.-colonelul Schlaun delegă pe căpitanul Halmagyi şi încă pe un ofiţer, cari împreună cu projudede Joh. Fr. Klein şi senatorul Dan. Dinges, delegaţii oraşului, să constate starea lucrului.

Ordinul gubernial din 4 Aug. dispune să se arate tot respectul datorit şi să se dea toată »asistenţa« (sprijin) *episcopului unit Grigore Maior*, care va vizita ţinutul năsăudean şi bistriţan. Iar în ordinul din 14 Oct. se dispune ca doi delegaţi ai oraşului — de sigur împreună cu cei ai districtului militar — să examineze drumul ce duce dela Telciu peste Romuli la Maramureş, şi să raporteze în 14 zile cum ar putea fi reparat acel drum.

*

Guberniul ordonă în 5 Mai 1775 ca Valahii locuitori în sate curat valahe să fie îndemnaţi să-şi zidească casele.

Alt ordin gubernial din 26 Iun. — la care se alătură decretul curţii din 18 c., un proiect al tricesimatorului Magardics din Haţeg şi o informaţie a tezauratului — se referă la terenul

de graniță ocupat prin *mutarea pajurilor împărătești* (Vorrückung der kgl. Adler). Se ordonă ca magistratul Bistriții încă să informeze guvernul asupra extensiunii și calității acelui teren.

În 7 Iulie magistratul cetește scrisorile primite dela guvernul în chestia vizitelor canonice ale *episcopului unit Maior*, și delegă pe lângă episcop pe comisarii Georg Lani și Heiszer.

•

La cererea din 3 Ian. 1776 a colonelului Enzenberg ca districtul săsesc bistrițan, în prima linie comuna Iad, să contribuie cu 27 buc. stejeri la repararea podurilor deteriorate dela Ilva mică, magistratul răspunde că și în districtul săsesc trebuie reparate multe poduri, iar satul Iad e destul de nenorocit în urma boalelor de vite și nu poate fi apăsător cu nouă poveri.

În 21 Iun. sosește ordinul gubernial ca Valahii alungați de curând (neulich exturbierte) din districtul săsesc, să fie din nou așezați acolo (wiederum dahin einzusetzen),

În însemnările autobiografice ale lui Mich. Conr. Heyden-dorff¹⁾ între altele aflăm din anul acesta următoarele pasaje: La chemarea contelui Adam Teleki, fișpanul comitatului Dobâcă, plecai în 25 Iulie peste Cluj la K. Lona, în nădejde că de aci neamănat mă voi duce la *comisia de bonificare rodneană* în Bistrița și în districtul rodnean, spre a termina, conform ordinului preanalt lucrarea întreruptă în anul precedent. Însă afacerile au fost atât de neprecaut inițiate de contele Teleki, iar cu maiorul *Cosimelli* din regimentul II valah, numit în acea comisie, s'a purtat atât de puțină corespondență, încât acesta între timp, la ordinul regimentului, plecase în Ungaria; deci n'am putut lucra nimic și am fost nevoit să întorc în 2 Aug. fără de nicio ispravă. La întrebarea pusă de tatăl meu însă am putut răspunde, că Dumnezeu m'a purtat prin *cea mai frumoasă parte a țării*, în cel mai frumos anotimp, fără ocupație și fără vina mea, la Cluj, Bistrița și iarăși îndărăt.

La somația din 4 Noemvrie a colonelului Enzenberg, ca magistratul să trimită delegați la consultările privitoare la repararea drumului ce duce dela Salva spre Maramureș, se delegă senatorul Dinges și viconotarul Hennrich.

•

¹⁾ V. »Archiv d. V. f. sieb. Landeskunde« N. F. XVIII B. 1. H.— Sibiu 1883.

Colonelul Enzenberg cere în Ianuarie 1777 ca pe sama Nușfălenilor și Sântionenilor, pentru bani ori în arendă, să se taie o bucată din hotarul Sașilor din Ferihaz și Jeica.

Din acest an avem un raport al comisiei instituite de guvernii, la ordinul curții, pentru fixarea granițelor dintre districtul săsesc și districtul militar al Rodnei, și prin aceasta pentru curmarea litigiilor dintre cele două districte. Această comisiune a fost compusă din contele Adam Teleki de Szék, camerar al Regelui și comite suprem al județului Dobâca, Mauriciu de Schlaun, vice-colonel în regimentul al doilea de graniță valah, Ioan Halmágyi de Szilágy-Somlyo, căpitan în același regiment și Mihail Conrad Heydendorff, senator al orașului Mediaș. Această comisiune s'a prezentat în 4 Iulie 1777 în comuna Ilva mică și aci a chemat numeroși locuitori din comunele Bârgău, Iad, Pintic, Dumitrea, Bistricioara, Ghinda și Aldrof din districtul săsesc, apoi din Ilva mică, Feldru, Vărarea și Rebrîșoara. Cu sprijinul acestora au stabilit mejdele vechi și au ridicat altele nouă. Au hotărît, că teritoriul aflător spre Nord dela aceste mejde înspre râul Someș, care curge dealungul Văii Rodnei, să fie al districtului rodnean, iar teritoriul dela mejde spre Sud să fie al satelor Iad, Pintic și Dumitrea din districtul bistrițan. Urmează descrierea amănunțită a mejdelor fixate.

Privitor la isprăvile acelei comisii în memoriile lui Heydendorff aflăm notate următoarele: În 23 Iunie la ordinul guberniului am plecat peste Turda, Cluj și K. Lona, iar de aci împreună cu contele Adam Teleki peste Gherla și Bistrița în Districtul rodnean. Nu departe de Bonțida a trecut peste noi un uragan cu ghiață, care a cauzat mari pagube. Din sus de Gherla ne-am oprit peste noapte la foarte învățata Polixena Vesselényi în satul Ceuceș. În Districtul Rodnei se alătură la noi loc.-colonelul *Schlaun* (mai apoi generalul brigăzii grănicerești ardeleni), un tânăr și brav domn; în calitate de comisar militar. Ne apucărăm de lucru și ridicărăm — conform instrucției primite dela curte, guvernii și comanda militară — începând dela Ilva mică până la Prislopul comitatului Solnocul interior, pe hotarul Iadului, Pinticului și Dumitrii mari, pe culmile proxime dinspre Someș, 43 movile. Prin aceasta sărmanelor trei sate săsești »absque ulla ordinaria via

Juris ex Plenitudine Potestatis Regiae» li se luă un lung şir de munţi rodnici şi folositori şi se încorporează pe veci la districtul militar rodnean. După isprăvirea acestei munci obositoare — urcând piscuri înalte, ceea ce Teleki ca om corpolent n'o putea face — în 10 Iulie plecai la Năsăud, — unde am redijat şi semnat »Litteras Metales in quatuor exemplaribus, uno pro Consilio aulae bellico, uno pro archivo Legionis Rodnensis, alio pro Archivo Bistritziensi«, — apoi la Bistriţa şi de aci la Mediaş.

Cu data 7 Iulie 1778, magistratul înaintează guvernului memoriu privitor la bonificarea convenită pentru cedarea veniturilor alodiale din Valea Rodnei, apoi la bonificarea promisă de naţiunea săsească, dar încă neachitată. Pentru susţinerea drepturilor sale produce argumentele amintite şi în memoriile anterioare, apoi se referă şi la hotărârile comisiei mixte din anul precedent.

Maiorul Heydendorff cere în 9 Dec. despăgubire pentru 10 porci ai Vărărenilor, pe cari Saşii din Pintic i-au puşcat în păduri. Pinticanii spun că porcii le-au cauzat mare pagubă în pădurile cu ghindă.

Mich. Conr. Heydendorff are din anul acesta, în autobiografie, următoarele note: În Februarie şi Martie, din cauza neînţelegerilor dintre Austria şi Prusia pentru ocuparea unei părţi din Bavaria, pleacă din Ardeal numai trupele regulate, ci şi 3000 de grăniceri, ceea ce are ca consecinţă o mare lipsă de bani şi ieftinirea alimentelor în ţară. Dela 1762, anul înfiinţării miliţiei grănicereşti ardeleni, încoace, aceasta a fost *prima expediţie de războiu şi prima plecare din patrie a grănicerilor*. Era teamă că nu vor putea fi înduplecaţi cu buna la aceasta, însă — cu excepţia Săcuilor cari se răsvrătiră în Oşorheiu — grănicerii pleacă fără opunere, ceea ce se poate mulţami maicuseamă bravilor ofiţeri.

*

Colonelul Schlaun — noul comandant al regimentului, după ce Carol Enzenberg fu numit în 16 Nov. 1777 general de brigadă şi comandant în Bucovina — cere în 27 Mai 1779 dela magistrat să fie din nou deschis *drumul ce ducea din Rebrîşoara peste Dumitra la Bistriţa*, şi care drum la insistenţa Dumitrenilor şi la ordinul comisarului Regius fusese tăiat şi închis (verhackt). Magistratul

răspunde colonelului că — deoarece prin acel drum s'au cauzat de către prevaricanți atâte pagube în pădurile Dumitrenilor, apoi acela nici nu este drum principal și deschiderea reclamată ar fi împotriva intențiilor comisiei de delimitare — nu se poate împlini cererea colonelului, iar dacă acesta va insista, atunci orașul va apela la forurile superioare.

În 10 Iulie guvernul urgencează repararea *drumului peste Bârgău, Prundul Secului și Măgura Calului la Bucovina*.

Împărăteasa Maria Terezia aprobă în 19 Iulie propunerea consiliului de războiu, ca *fondul de provente* al regimentului nă-săudean, conform regulamentului din 1766, să fie destinat numai pe sama instituțiilor particulare (interne) ale regimentului, între cari în primul rând sunt *școlile*.

Magistratul bistrițan adresează în 6 Nov. guvernatorului baron Samuil Bruckenthal rugarea să ordone națiunei săsești ca aceasta în sfârșit să hotărească privitor la despăgubirea luată asupra sa pentru districtul valah cedat um das hiesiege Publicum schadlos zu halten).

În 13 Dec. apare decretul preanalt privitor la bonificarea de plătit din cassa camerală satelor Dumitra, Pintic și Iad pentru teritoriul cedat lângă Someș.

Note din autobiografia lui Heydendorff: Fiind în curgere războiul prusiac, se continuă cu recrutarea. Mai pleacă 1000 grănițeri din țară spre Moravia, între aceia și fratele meu maiorul, care avea onoarea să conducă în persoană trupa sa din 800 grăniceri. Spre mirare, totul decurse în liniște, deși era teamă că nefiind trupe regulate în țară, grănicerii nu vor pleca așa ușor de acasă. Numai Săcuii din Trei Scaune se răsvrătiră în Târgul Mureș și întoarseră cu forța acasă, după ce-și alungară ofițerii streini. Faptul acesta a fost cu atât mai rău, cu cât *grănicerii valahi nu comiseseră astfel de excese și se dovediseră cu totul disciplinați*; deci puteau ușor să dea acum împăratului — care și așa e afectuos față de acest popor — nou prilej de a le conferi cu timpul *drepturi cetățenești și naționale*, »spre marele dezavantaj al celorlalte națiuni din Ardeal«.

Tezauriatul provincial informează și totodată somează în 31 Ian. 1780 pe magistrat, că conform deciziei preanalte despăgubirea pentru Nușfalău și Sântioana are să se facă prin și din comuna Chintelnic, însă așa ca să corespundă valorii celor două sate cedate. Deci publicul bistrițan să nu-și aroge mai mare drept, decât în realitate îi revine în fondul regesc. Să se facă tabloul veniturilor din amintitele două comune și să se producă toate documentele necesare.

*

Ordinul dat din Viena în 13 Octomvrie 1781, cere, ca — dacă camera regească aulică vrea să înoiască procesul câștigat de magistratul din Bistrița în chestiunea satelor Sântioana și Nușfalău — să se procedeze potrivit prevederilor legilor patriei și nu conform rezoluțiunilor regești. Și, fiindcă din actele înaintate de tezauriatul regesc transilvănean se constată, că numitul magistrat a încassat dela numitele comune taxe pentru însemințări, fânețe, robote, apoi dijme, precum și taxe pentru oi, porci și albine sub titlul de răscumpărare, menționatul guberniu regesc este invitat să caute, dacă de fapt au existat astfel de prestațiuni și dacă sunt în uz și în alte posesiuni și sate ale moșiei regești, și să înainteze raport în curs de trei luni dela primirea acestui ordin.

Intr'o relatare despre situația, în care se găsește chestiunea bonificării pentru cedarea teritorului Văiei Rodnei — relatare făcută din Sibiu în ziua de 29 Noemvrie 1781 de Daniel Henrich, notar bistrițan și delegat al orașului — se constată, că numitului magistrat bistrițan i s'a aprobat prin comisiunea mixtă, pomenită în documentele anterioare, prin guberniul regesc și decretul regal, pentru teritorul cedat în 1762, constătător din opidul Rodna și 20 comune, drept compensație de venituri: 5390 floreni renani și 30 cruceri anual. Universitatea săsească a luat asupra sa această sarcină a erarului regesc, însă nu vrea să plătească decât 25.000 floreni renani odată pentru totdeauna. În urmare se cere respectarea hotărârii aduse.

În ordinul dat în Sibiu în 4 Decemvrie 1781 de guvernatorul Baron de Bruckenthal se cere ca în chestiunea bonificării

pentru satele Sântioana și Nușfalău autoritățile să se conformeze ordinului Nr. 7462 din 25 Octombrie 1781, precum și deciziei din 20 Ianuarie 1780.

*

Pentru aranjarea chestiei bonificării »pro futuro«, cu universitatea săsească, magistratul delegă în 6 Ian. 1782 pe Daniil Ziegler și Joh. Häuszer, cari au să hotărească în numele orașului.

Intr'o scrisoare din 26 Ian. adresată sus numiților delegați magistratul îi somează să expună guvernului, că înainte de a ajunge să fie »proprietatea« Bistriței, Valea Rodnei a fost »fundus comitatensis« și i s'a predat Bistriței în acea calitate și nu ca »fundus regius«; deci orașul cu dreptul și-a exercitat față cu acea Vale »jus nobilitare«.

Tot în scrisoarea de sus se accentuează că procatorul Kőkösi să lucreze asiduă în chestia bonificării pentru satele Nușfalău și Sântioana.

În 26 Martie scrie din Viena agentul Joh. Friedr. Hoffmann Bistrițenilor că a primit memoriul în chestia satelor Nușfalău și Sântioana și l-a predat cancelarului, iar consilierii cancelariei transilvane l-au asigurat de tot sprijinul. Însă — adaugă agentul — se știe din experiență că este anevoios să se câștige ceva împotriva fiscoi și a miliției.

Intr'un act semnat la 1 Mai 1782 în numele universității săsești de către consulul provincial Joh. Gottlieb Reisenfeld și notarul Mich. Brandsch, se extrădea o obligație despre 17.215 fl. Rh. pe care universitatea declară că-i va plăti orașului Bistrița ca bonificare pentru venitele pierdute din Valea Rodnei. Deocamdată se obligă a plăti dobânzi de 5%, iar capitalul îl va achita când va fi reclamat.

*

În ordinul semnat în Sibiu la 1 Iulie 1783 de către guvernatorul Bruckenthal li se cere Bistrițenilor să dovedească cu acte toate pretențiile ce le are orașul față cu satele Nușfalău și Sântioana.

*

Aci ne oprim la constatarea că chestia bonificărilor din partea fiscului și a națiunei săsești s'a discutat încă lung timp. În sfârșit Bistrița a rămas cu cei 12.000 fl. încasați încă pe timpul comisariatului generalului Siskovici, deși chiar și acești bani în mai multe rânduri au fost ceruți îndărăt de către fisc pe titlul că li s'au plătit pe nedreptul Bistrițenilor.

Imediat după militarizarea celor 21 comune din Valea Rodnei apoi a satelor *Nușfalău și Sântioana*, au fost militarizate — cum s'a amintit și în alte locuri¹⁾ — comunele *Monor, Gledin, Șieuț, Budacul Român și Ragla* din Valea Șieului și *Morăreni și Rușii-Munți* din Valea Mureșului. Privitor la aceste 7 comune nu avem documente referitoare la modalitățile și condițiile cu cari ele au fost răscumpărate dela moșierii la cari au aparținut. Și nici nu vom putea dispune de date autentice atât timp, cât cârmuitorii nou alcătuitului stat românesc nu vor insista să se restituie din Viena și Budapesta toate actele și documentele fostului guvernii transilvan precum și cele cari privesc miliția grăniceră transilvană.

Mai e de adăugat că la cele 30 comune militarizate s'au alăturat cu timpul alte 6 nouă comune din Valea Rodnei, formate și organizate din așezări anterioare răslețe, adică: *Rodna nouă (Șant), Ilva Mare, Măgura, Sâniosif (Poiana), Parva (Lunca viului) și Romuli (Strâmba)*.

În sfârșit din cele două Bârgae¹⁾, răscumpărate în 1783 dela conții Bethlen, regimul militar a organizat militărește următoarele 8 comune grănicere: *Borgo-Rus, B.-Joseni, B.-Mijloceni, B.-Suseni, B.-Prund, B.-Bistrița, B.-Tiha și B.-Mureșeni*; așa că în 1784 pe întreg teritoriul regimentului grăniceresc năsaudean existau 44 comune militarizate.

Privitor la Bârgae, pe pagina ultimă a manuscrisului monografic de care vorbisem în legătură cu revolta din 1763 de pe platoul Salvei, stau însemnate cu litere cirilice următoarele șiruri: Să se știe că în anul 1783 Meseța Iuli c'au trimis *învățatul împăratul nostru Iosif II* de au venit Nemții de au scris Bârgău subț cătănășug și i-au luat dela Domni de supt mâna Becleneștilor, și apoi înaintea Crăciunului a Nașterii lui Hristos a venit Domnul

1) V. «Arh. Som.» Nr. 1 p. 6 și Nr. 2 p. 3 și urm.

1) V. »Arh. Som.» Nr. 10 p. 1—30.

*general Rao*¹⁾ de a dat armele *Târgovenilor și Rusenilor*, și s'au strâns tot târgul în *Prundu Săcului* când au dat armele, și au jurat tot târgul subț steag. Scris-am eu *popa Ionică Ilea* din Târgul Josenilor.

Acte și date

În cursul celor expuse cu privire la revolta Districtului năsăudean (1755—1762) și la înființarea graniței militare năsăudene n'au putut fi citate și intercalate toate actele și documentele în chestie. De aceea vom înșira aci pe unele cari aruncă lumină ori umbră asupra stărilor și evenimentelor de atunci, ori ne dau indicații despre alte documente dispărute. Precum la multe alte ocazii, așa și de astă dată trebuie să vestejim nepăsarea organelor în drept și cu cădere, cari la închegarea noului stat au neglijat să preia arhivele orașelor, tribunalelor, administrațiilor județene, diverselor instituții etc., cari ori zac și azi aruncate și mucegăite prin cele cotloane, ori necontrolate și necernute s'au vândut și se vând cu kilogramul. Apoi cum se poate și presupune cu naivitate că dușnani ai neamului nostru în timp de 18 ani — dacă au putut-o face nestingheriți — să nu fi suprimat și nimicitor orice urmă compromițătoare pentru ei, sau documentară pentru existența și drepturile poporului românesc?

Urmează aci unele dintre amintitele acte și documente, cari ori constată o stare reală, ori sunt întrebuințate de către magistratul bistrițan de pe vremuri ca mijloc de a combate și zădărnici cererile juste și încercările de a se afirma ale elementului român băștinaș.

*

Dintr'un tablou al recensământului făcut pe a. 1762/3 aflăm aceste date:

În orașul Bistrița locuiesc numai Sași, și adică: 510 familii, 147 văduve și 5 celibatari.

¹⁾ Generalul de divizie baron *Johann Nepomuc Torquatus Cristian Rall*, fost șef de brigadă al celor două regimente grănicerești românești din Ardeal. V. »Sieb. Provincialblätter« t. IV p. 166. Sibiu 1813.

În mahalalele orașului și în cele 23 sate ale Districtului săsesc se găsesc: 1426 familii săsești, 448 românești și 120 maghiare; apoi 188 văduve sasce, 55 românce, 17 maghiare și 1 celibatar; în sfârșit 76 vagabonzi.

Datele din Districtul românesc sunt următoarele:

Familii românești și văduve românce se găsesc în: Mocod 187 + 21, Mititei 106 + 13, Runc 126 + 9, Zagra 285 + 29, Poieni 85 + 8, Găureni 42 + 7, Suplaiu 24 + 2, Bichigiu 85 + 5, Telciu 238 + 21, Hordou 104 + 11, Salva 225 + 21, Năsăud 235 + 28, Rebrîșoara 306 + 32, Rebra mare 184 + 14; Vărarea 73 + 5, Feldru 204 + 25, Ilva 112 + 8, Leșu 113 + 8, Sângeorz 226 + 27, Maieru 403 + 23, Rodna 308 + 32, Sântioana 92 + 3, Nușfalău 120 + 17.

Rodna mai are: 27 familii săsești și 25 maghiare; apoi 1 văduvă sască și 4 maghiare.

Celibatari sunt în: Poeni 2, Suplai 1, Telciu 1, Năsăud 1, Rebrîșoara 1, Ilva 1, Sângeorz 2, Maieru 4, Rodna 4, Sântioana 1, Nușfalău 1.

În sfârșit vagabonzi se găsesc în: Năsăud 3, Rebra mare 1, Ilva 2, Leșu 1, Maieru 4 și Rodna 1.

În total se găsesc în Districtul românesc: 3883 familii românești, 27 săsești și 25 maghiare; 369 văduve românce, 1 sască și 4 maghiare; 19 celibatari și 12 vagabonzi.

Dacă înmulțim numărul familiilor românești cu 5, celor maghiare cu 3, iar al celor săsești cu 2, atunci numărul total al sufletelor din Districtul valah în 1762/3 face aproximativ 20.000.

*

Când s'a pus la ordina zilei militarizarea comunelor românești ale districtului năsăudean, iar Bistrițenii vedeau că trebuie se renunță la foloasele trase prin abuz din acel ținut, magistratul bistrițan inundă toate cancelariile țerii cu petiții și tablouri, prin care încerca să arate și dovedească ce pierderi enorme suferă orașul prin »cedarea« acelor sate și teritorii. La început văicărelile au avut ceva ecou și pseudo-dovezile au prins, mai ales la autoritățile și persoanele unilateral informate. Mai târziu însă fiind dovedit că din punct de vedere juridic *Bistrița niciodată nu posedase*

drept de proprietate asupra Văiei Rodnei, ci în urma conjuncturilor favorabile Saşilor prin abuz uzurpase acel drept şi timp de mai multe secole extorcaseră amintitele sate româneşti; astfel Saşii bistriţeni în sfârşit → cum am văzut — nici nu s'au ales cu cine ştie ce despăgubiri, pretinse de ei.

Pentru ca să se vadă însă în ce mod jăcuitor tratase »publicul« bistriţan sărmănele sate româneşti şi ce pretenţii ridica cu ocazia militarizării, la autorităţile civile şi militare transilvane precum şi la curtea din Viena, reproducem aci câteva date instructive.

Amintisem cu ocazia înşirării evenimentelor din 1761 că magistratul bistriţan arăta într'un tablou comisiei Bethlen-iane — şi în baza aceasta îşi formula şi pretenţia de despăgubire cu ocazia »cedării« — că anual trase din Districtul valah venituri în suma — pe acele timpuri foarte considerabilă — de 7.209 fl. Rh. 20³/₄ cr. Pe lângă proprietăţile menţionate în acel tablou, mai urmează specificări şi de alte proprietăţi, ca de pildă edificiul crâşmei din Rodna evaluat cu 416 fl. 40 cr., iar altă casă achiziţionată dela funcţionarul miner Holzberger, cu 208 fl. 20 cr. În alt conpect arată magistratul că la aceste case aparţin nu mai puţin decât: 27 livezi şi fâneţe precum şi 16 pământuri arabile, pe hotarul Rodnei.

Iarăşi în alt tablou sunt înşirate următoarele pământuri arabile: unul pe hotarul Năsăudului lângă drumul ce duce la Salva, evaluat cu 40 fl. Rh., altul la Crucea Rebrişorii = 6 fl.; al treilea în Mocod, spre Zagra = 10 fl.; şi al patrulea din sus de Feldru lângă drum = 10 fl. Iar ca fânaţ posedă oraşul — între altele, ca Luşca Cârşti etc. — şi aşa numita »Luncă a Pârcălabului«, lângă Someş între Ilva şi Sângeorz, care produce 10 care de fân.

Privitor la satele Nuşfalău şi Sântioana oraşul Bistriţa cerea despăgubiri pentru următoarele foloase anuale trase din acele sate:

1. Taxe de cap vărsate în cassa »domestică«

a oraşului 66 fl. 40 cr.

2. Taxe de păşunat oi 2 « 30 «

3. Dijme diferite 75 « —

4. Furnizarea grătită a lemnului de foc pentru

Transport 143 fl. 70 cr.

Report 143 fl. 70 cr.

caşa sfatului, cancelaria oraşului, şcoala catolică şi evanghelică etc.	6 « 40 «
5. Furnizarea grătită a lemnului de clădit pentru casele oraşenilor, cvartierele ofiţerilor, poduri etc.	22 « 30 «
6. Transportul nisipului, pietrilor şi varului la edificiile oraşului	39 « 30 «
7. Transportul silitrei necesare oraşului	31 « 26 «
8. Robota de 21 zile prestată de fiecare sătean, conform datinei străvechi	248 « 51 «

Calculat 1 fl. = 60 cr. — Total 493 fl. 07 cr.

Afară de aceasta oraşul ar fi de bonificat şi pentru alte prestaţii din partea amintitelor sate d. e. cărauşi şi lemne pe sama miliţiei, fân pentru caii soldaţilor etc.

E de notat că atunci când se intenţionase ca Bistriţa pentru pierderea Nuşfalăului şi Sântioanei să fie despăgubită cu conferirea satului Chintelnice, magistratul — probabil în înţelegere cu patronii săi sibieni — compunea un tablou comparativ, din care rezulta că valoarea proprietăţilor din Chintelnice ar face 15.646 fl. 03 cr. iar a celor din satele Nuşfalău şi Sântioana 11.378 fl. 39 $\frac{3}{8}$ cr.

În diverse tablouri şi calcule foarte complicate şi întortochiate, magistratul constată în 1762 următoarele restanţe cari agrăvau Districtul valah: 1) Taxe alodiale oraşeneşti: 38.481 fl. 43 $\frac{3}{4}$ cr. 2) Capitaluri cu dobânzi: 23.750 fl. 06 cr. 3) Capitaluri fără dobânzi: 3118 fl. 42 cr. 4) Interese cumulate până la 1754: 7352 fl. 28 $\frac{2}{4}$ cr. 5) Interese curente din 1754—1762: 8521 fl. 59 $\frac{1}{4}$ cr. 6) Restanţe vechi contribuţionale până la 1754: 11.003 fl. 51 $\frac{11}{16}$ cr. 7) Restanţe contribuţionale din 1754—1762: 2547 fl. 32 cr. 8) Cota din datoria oraşului: 4459 fl. 45 $\frac{1}{4}$ cr. Total: 99.236 fl. 08 $\frac{1}{2}$ cr.

Suma aceasta însă nici aşa nu era definitivă, căci în alte câteva tablouri magistratul mai adauga unele restanţe. Şi ca să nu rămână nimic nepomenit, ce ar putea forma oarecare titlu de a primi bonificare, mai urmau tânguiri, că:

1. Din timpul când Valahii renitenți refuzaseră orice prestație pe sama orașului, Sașii districtuali fură nevoiți să îndeplinească în locul acelor toate lucrările necesare.

2. În anul 1759 ocupând corifeii valahi moara din Nușfalău, aceia au cărat de acolo 168 cubuli cereale, și acum nu vreau să le restituie, pe motiv că magistratul nu poate dovedi precis câți cubuli au fost de grâu și câți de secară.

3. Prin nemaipomenita renitență, Valahii i-au cauzat orașului imense cheltueli cu nenumărate investigații, delegații, comisii comitatense și guberniale, călătorii la Sibiu etc. așa că banii plătiți pentru aceste scopuri întrec orice închipuire.

*

În preajma înființării graniței născudene aflăm orașul Bistrița împovărat cu o mulțime de datorii, cari derivau încă din timpuri vechi, dar maicuseamă din timpul revoltei Curușilor la începutul secolului XVIII. Deși banii împrumutați erau întrebuințați exclusiv pentru scopurile și necesitățile orașului, totuși magistratul bistrițan storcea anual de pe Districtul românesc o mare parte din dobânzile de plătit după acele capitaluri împrumutate. Satele românești s'au lăsat lung timp jăcmănite de acei bani, dar aflând ele în fine și de această frustrare, protestară energic și, cum văzusem, refuzară plata dobânzilor ilegale. Cu ocazia »cedării« Văiei Rodnei s'a vorbit și tratat mult cu privire la acele datorii contractate — cum specifica magistratul — dela creditori »extranei și domestici«, cari conform unui tablou din 31 Octomvrie 1764 erau următorii:

Creditori extranei: Consistorul reform. și ecleziile reformate din Cluj și Zalău, Seminarul Josefin și convictul nobiliar din Cluj, Mănăstirile iezuiților și minorișilor din Alba-Iulia, Oșorheiu și Baia mare; apoi membri ai familiilor nobiliare: conții Földvari și Gyulai, baronii Iosika și Banffy; în sfârșit Maxai și Heydendorff. Acestor orașul le datora: capitaluri 34.257 fl. 42²/₄ cr., dobânzi 27.041 fl. 50²/₈ cr.

Creditori domestici: Membri ai familiilor Decani, Schankebank, Regius, Carl, Lutsch, Zobel, Croner și alți câțiva cu sume mai mici; apoi cele două mănăstiri catolice, precum și biserica

evangelică din Bistrița. Acestor le datora orașul cu capitaluri 22.692 fl. 08¹/₄ cr. și dobânzi 6621 fl. 34¹/₃ cr.

Afară de aceasta Bistrița le mai datora țeiturilor și unor orășeni cu suma de 7.280 fl. 23⁷/₈ cr.

•

Din nenumăratele memorii înaintate de către Districtualii români autorităților în drept văzusem: cât și ce erau forțați aceia să presteze și furnizeze orășenilor bistrițeni. Nu exista niciun produs al muncii istovitoare țărănești, din care sătenii să nu fi fost dijmuți și jăfuiți. Apoi pe lângă robota impusă și săvârșită în favoarea orășenilor, sătenii mai erau datori să vâneze pe sama acelor în fiecare an o mulțime de sălbătăciuni. Maicuseamă erau amenințați, bătuți și greu amendați când nu puteau prinde și preda magistratului urși, cerbi, mistreți și lupi, apoi jderi, râși și vulpi, ale căror piei erau promise și destinate ca »discreții« (daruri și bacșișe) persoanelor influente, dela cari Bistrițenii cereau ori așteptau intermedieri sau rezoluții favorabile. Într'o notă din 1762 aflăm că »aceste sate valahe ale depertinenției sunt datoare să furnizeze în fiecare an câte o sălbătăciune mare (Grosz Wildt)«: Rodna, Maieru, Sângeorzul, Ilva împreună cu Leșu, Feldru cu Rebra mare, Telciu și Rebrîșoara împreună cu Hordou.

•

În tot timpul cât Valea Rodnei fusese legată de Bistrița, numărăroși iobagi de prin comitatele învecinate, și chiar și din ținuturi mai depărtate, se refugiau și se ascundeau prin satele acestei văi, iar magistratul bistrițan era nevoit să poarte din cauza aceasta continue procese cu foștii stăpâni și proprietari ai acelor fugari. Cu ocazia organizării regimentului năsăudean, comanda generală ceru dela magistrat lista iobagilor reclamați dar încă ne-extrădați »domnilor terestri«, iar magistratul — bucurat că scapă de procese și cheltueli — înaintă în 1766 specificări despre următoarele persoane și familii:

1. Petric Vasile și Chifor, Fantu Filimon și încă un Filimon, Fantu Mihai, Donize și Mihalău din Rebrîșoara; Petric Andrei și Savu din mahalalele Bistriții; și Fazakas Rus din Mocod — reclamați în 1724 de către contele Iosif Teleki de Szék.

2. Creța Lazar din Maieru — reclamat în 1730 de baronul Sigismund Kemény.

3. Din aceeași familie ca sub p. 2, însă cu nume schimbat din Creța Lazar în Buzila Vasile — reclamat în 1730 de baronul Samuil Kemény.

4. Coșbuc (alias Ungur, alias Tipora) Chira, Flore, George și Petrea; apoi Coșbuc Ion, Grigore, Vasile, Flore; Nicolae alui Gherasim a Opri; Tănase Simion alui Grigore etc.; id est întreaga familie Coșbuc din Hordou — reclamată în 1753 de familia Petricsevics-Horvath, moșia Ilișiu.

5. Porumb Simion, Andrei, Petre și iarăși Andrei din Zagra — reclamați în 1756 de Paul Cserényi.

6. Lehaci Todor, Gavril, Costan, Maței, Oanca, Alexa și descendenții, din Zagra — reclamați în 1758 de contele Georg Bethlen.

7. Familia Știr cu nume schimbat în Buric, din Năsăud — reclamată în 1759 de Mich. Weér.

8. Chiforu Marcului, Precup, Partenie și Todor din Zagra; Petrea, Alexa și Chirila Mihorda alias Uli din Poieni — reclamați în 1759 de contele Francisc Földvári.

9. Albu alias Morar Ilie, Oniga, Dumitru și Pavel din Zagra — reclamați în 1760 de baronesa Polixena Vesselényi.

Pe lângă aceștia în alt tablou sunt însemnați și următorii:

10. Cotoc Oniga cu numele schimbat în Baci Oanea din Salva — reclamat în 1755 de către comitele Francisc Földvári.

11. Popa Gligore și Vasile din Nușfalău — reclamați de Ladislau Palatkai.

Peste numele dela aceste două puncte aflăm însă trasă o linie.

În sfârșit pe un al treilea tablou sunt menționați afară de cei din sus încă:

12. Familia Zgârce alias Cihărean ori Petreman din Hordou — reclamată de baronul Kemény, și

13. Familia Zinvel din Zagra — reclamată de contele Adamus Teleki.

Pe acest din urmă tablou aflăm însemnată următoarea notă: Familiile Cihărean și Zinvel nu sunt înscrise în tabela trimisă

prin căpitanul Papp lui Michael Bruckenthal, din motivul că conform declarației făcute de Ladislaus Kereső familia Zgârce alias Cihărean fusese extrădată baronului Kemény, iar acesta mai apoi o liberase (manumittiret). Iar familia Zinvel din Zagra, în prezența lui Kereső, a fost absolvată la tabla regească (curtea de apel).

*

Cu diferite ocazii magistratul bistrițan — spre a-și dovedi punctul său de vedere și a-și apăra interesele sale — ca anexe la petițiile și memoriile adresate autorităților și cancelariilor țerii, mai trimitea direct ori prin mandatar dosare întregi de scrisori, socoteli și documente, azi în mare parte dispărute. Conținutul multor din acele — deși redijat de magistrat pro domo și îndreptat împotriva Valahilor districtuali — ar fi putut oferi date interesante; totuși întru câtva ne putem orienta asupra chestiilor urmărite și intențiilor avute, din specificările pe care magistratul totdeauna și le făcea și le păstra în arhivă.

Ca un exemplu instructiv poate servi specificarea scrisorilor și documentelor înmânate în Martie 1762 avocatului Ioan Simenfalvi pentru procesul în curgere la tabla regească din Oșorheiu în chestia stabilirii condiției Valahilor districtuali. Iată-o:

1. Un extract din protocolul comisiei Bethleniane, delegată la Bistrița, în care acea comisie cere să fie informată despre prestațiile în dijme ale Districtului valah în a. 1755, și dacă armele s'au sechestrat numai în Districtul valah, ori și în cel săsesc. Bistrița 3 Aug. 1761.

2. Un extract din protocolul d. d. Febr. 1705, privitor la încorporarea cu orașul Bistrița a întregului teritor Rodna împreună cu minele.

3. O repartizare din 18 Iunie 1641 a munților.

4. O înregistrare privitoare la repartizarea munților în 7 și 11 Iunie 1748.

5. Extract din protocolul d. d. Bistrița 7 Iunie 1700, în care se stabilește în ce mod avea districtul valah să presteze mai înainte robotele.

6. Copia privilegiului conferit de împăratul Leopold cu data Alba-Iulia 9 Martie 1701, privitor la posesiunea »Rodna-Banya«.

7. O scrisoare d. Bistrița 5 Aug. 1761, în care comisia ce a stat în oraș cere dela magistrat o explicare mai clară a declarației acestuia făcută cu privire la dijme, producția și transportul varului, robote, crâșmărit, munți și mori.

8. Declarația d. 8 Aug. 1761 înaintată comisiei în materia de sub p. 7.

9. Două copii ale notelor redijate de secretarul Rohrmann cu privire la Valahii districtuali și în special la condiția acelor.

10. Copiile celor trei documente (privilegii ori donații) privitoare la încorporarea opidului »Rodna Völgye« cu toate apertinențele sale; și adică două, din 1472 și 1475, ale regelui Matia; iar a treia din 1475 a conventului mănăstirii din Cluj privitoare la introducere și statuare.

11. Copia privilegiului dat în 1502 de regele Vladislau conform cărui supușii ori iobagii să fie confrunțați în mod legal de judele și jurații orașului Bistrița.

12. Apel d. Sibiu 13 Febr. 1760 înaintat guberniului în cauza renitenței valahe, și rezoluția din 16 Febr. 1760.

13. Replica din 17 Martie 1759 a Districtul valah la apelul magistratului.

14. Un alt apel al magistratului înaintat cu data Sibiu 24 Sept. 1759, guberniului.

15. Un răspuns al magistratului la o replică înaintată guberniului de către Valahii districtuali.

16. Apel al magistratului, d. Sibiu 15 Febr. 1760 în aceeași materie.

17. Decizia guberniului d. în Sibiu 15 Febr. 1760, în această materie.

18. Copia acelei decizii.

19. Răspunsul din 4 Aug. 1757 al magistratului la plânsurile locuitorilor din Districtul valah bistrițan, prezentate în fața comisiei guberniale.

20. Raportul din 6 Aug. 1757, înaintat guberniului de către comisia constătătoare din Ladislau Teleki, Paul Teleki și Georg Polder, privitor la lucrările acelei comisiuni în Bistrița.

21. Un interogator, din 6 Aug. 1752, cu magistratul în chestia încasării dijmei din Districtul valah.

22. Memoriu predat lui Iacob Bertleff, trimis la arhivele țerii.
23. Scrisoarea din 3. Febr. 1762 a protonotarului Anton Domokos, adresată magistratului.
24. Scrisoarea din 18 Febr. 1762 a Directorului cauzelor fiscale, către magistrat.
25. O scrisoare predată în 7 Febr. 1762 de către avoc. Simenfalvi lui Kereső.
26. Scrisoarea din 16 Febr. 1762 expediată de către magistrat protonotarului Anton Domokos.
27. Altă scrisoare din 1 Febr. 1762 tot aceluia adresată.
28. Scrisoarea din 16 Febr. 1762 adresată Directorului Ioan Tolnai.
29. Scrisoarea din 18 Febr. 1762 a lui Ant. Domokos către magistrat.
30. și 31. Plânsorile Valahilor districtuali înaintate comisiei, privitoare la robote, cărăușii, dijme, etc.
32. Scrisoarea din 25 Febr. 1762 adresată de către magistrat protopopului Anton Naszodi, ca acesta să publice Districtului valah să se prezente în fața tablei regești.
33. Ordinul gubernial din 2 Oct. 1761, împreună cu scriptul regesc ca din partea ambelor partide să fie prezentate în fața forurilor judecătorești competente toate privilegiile și documentele cari privesc procesul valah.
34. și 35. Scrisoarea din 5 Febr. 1762 a lui Simenfalvi și alta din 8 Febr. 1762 a magistratului către acela, amândouă în chestia procesului dintre contele David Bethlen și magistrat, privitor la o datorie, pe care însă publicul bistrițan o răfuisese în timpul revoltei.
36. și 37. Somația avertizătoare prin care magistratul e chemat să se prezente la tabla regească în chestia renitenței valahe; precum și o scrisoare trimisă la 12 Dec. 1761 în aceasta materie avocatului Simenfalvi.
38. Păra locuitorilor din cele 23 sate valahe împotriva magistratului.
39. Ordinul gubernial din 16 Sept. 1760, ca încă în această lună să fie prezentată, în original sau în copii autentificate, toate actele privitoare la procesul dintre magistrat și Districtul valah.

40. Privilegiul din 1475 al conventului mănăstirii din Cluj-Mănăştur, privitor la introducerea în proprietatea opidului Rodna.

41. Privilegiul din 1478 al regelui Matia, în care se face menţiune despre documentele care s'au nimicit cu ocazia incendiului.

42. Ciorna scrisorii expediate în 3 Martie 1762 lui Simenfalvi.

Ioan Maiorescu către Epp. Șuluțiu

Intre actele rămase dela avocatul năsăudean Ioachim Mureșianu am găsit și ciorna remarcabilei scrisori adresate în 1852 de către *Ioan Maiorescu* episcopului unit *Al. Șt. Șuluțiu*. Ciorna este iscălită de Maiorescu cu mâna proprie. După oarecare ezitare — singur numai cu scop informativ și instructiv — publicăm fără comentare conținutul acelei tăioase și înfruntătoare scrisori, din care generațiile de azi pot vedea ce urmări nefaste au certurile confesionale, care ar trebui să se curme și să amuțească în fața altor mari și grele probleme naționale de rezolvat.

Dir. » Arh. Som. «

Viena 3 Iulie 1852

Illustrissime Doamne!

În 3 ale lunii trecute, v'am scris în numele mai multor Români de aici, că ce ar fi de făcut acum cu venirea tânărului nostru împărat în Ardeal. După știrile ce le avem dela Brașeu, din munți și din alte părți, poporul Român, inteligența toată și chiar preoții au îmbrățișat lucrul cu cea mai mare căldură. Comunitatea română din Brașeu e determinată a procede și fără de episcopu din Sibiu, când acesta nu s'ar îndupleca la un pas comun; Muntenii cugetă asemenea; iar când niciun episcop, nu ar voi a lua parte la acest lucru de o importanță atât de mare, cei trei prefecți, în înțelegere cu Brașovenii, cu alte comunități și cu oficianții împărătești, au conchis a lua tot lucrul asupra lor. De altă parte luasăm știre că episcopul din Sibiu —

nu știm, ca să împiedece ori ca să paralizeze întreprinderea — voiește a cere concesiune ca să deschidă colecte pentru un fond religios-scolastic.

Ce s'a făcut din partea Blajului, nu știm, pentru că nu ne-ai răspuns nimeni de pe acolo.

Din toate se vede, că dorința după o academie națională și bunăvoința de a contribui spre scopul acesta, e comună între toți Românii; dar se vede totdeodată că și fatala desbinare între capii noștri bisericești, a pervenit iar la un grad foarte periculos, și că dacă nici cu aceasta ocaziune nu se va face nimica, și anume, nu se va face pasul ce singur ne-a mai rămas spre a corespunde dorinței universale a Românilor, păcatul acestei calamități nu-l va purta nimeni, decât capii noștri bisericești, și blestemul generațiunii prezente și al tuturor celor viitoare nu va cădea pe capul nimănui decât pe al episcopilor români.

Drept aceea mi-am propus a mă mai îndrepta încă odată către Illustritatea Ta și a-ți descoperi tot ce simte inima mea în aceste împrejurări de durere și de plâns.

Te rog ca să mă ascuți cu răbdare, Te rog și Te jur cu atât mai vârtos, că nu viu să-ți cer nici un bine pentru mine în parte, ci să-ți vorbesc de o națiune care de o mulțime de secolii încoace, n'a gustat fericirea de a avea în capul său bărbați cari să-i fi apărat interesele ei cele adevărate, decât foarte puțini. Cei mai mulți, parte din neștiință, parte din spiritul de discordie, i-au stricat, cât le-a fost pe puțină.

În anii 1848—49, răsărise și pentru dânsa, luceafărul de mântuire; în acești ani a avut și națiunea română reprezentanți adevărați, pe cari și i-a ales dânsa și cari cu sacrificii mari și cu o exemplară abnegare de sine au lucrat pentru emanciparea ei, unii cu arma, alții cu condeiu, toții însă cu un cuget și cu o voință. Vicariul Sălăgiului s'a ales de episcop numai prin influența acestor bărbați, și în sânul deputațiunii nimene n'a ridicat vocea mai tare decât mine, pentru vicariul Sălăgiului. Pe aceste-mi întemeiez dreptul de a-ți vorbi cu toată libertatea ce o cere

sanctitatea cauzei, pentru care-ți scriu, chiar și cu pericolul de a trage asupra-mi toată urgia din parte-ți.

Fiindcă încep cu ostilitățile ce cu toată furia au erupt între episcopii Românilor din Ardeal, mă simt obligat a premite ca nu cumva să crezi că eu am aprobat circulara episcopului din Sibiu, au că mi-ar fi trecut vreodată prin cap ca să excuz pe autorul acestei circulare. Vercare va fi fost cauza, ori ocaziunea ce dete impuls la o atare circulară, ea e înfierată și până acum, și va rămânea pururea înfierată în opiniunea publică, ca un product al unui spirit inimic Românilor. Dar dacă vom deschide ochii și vom căuta la toată purtarea Românilor, în Ardeal din luna lui Mai 1848 și în celelalte părți ale imperiului dela 25 Februarie 1849, până când deputațiunea română a lucrat ca deputațiune; și dacă vom voi a mărturisi ceeace nu putem ascunde, că în epoca aceasta româtimea toată, uitând de toate diferențele religionare era numai un trup și un suflet; o pot zice fără cea mai mică inustrare de cuget, că desbinarea și inimicițiile, după cum se află astăzi, sunt fiicile epistolei pastorale a episcopului de Blaj. Să fi fost cineva cât de mare dușman al Românilor, după cum steteau lucrurile până a nu Te denumi de episcop, n'ar fi cutezat niciodată a ieși la lumină cu o circulară ca cea din Sibiu, în care se condamnă în public verce însoțire și înfrățire între Români, — dacă pastorală din Blaj nu i-ar fi preparat drumul. Dar și episcopul Sibiului se înșeală foarte gros, dacă crede că prin circulara sa și-a adaus popularitatea la ai săi.

Departe să fie dela mine cugetul că ai fi dat la lumină acea pastorală cu precugetare ca să strici Românilor, macarcă uneori cugetând asupra lucrului și neputându-mi explica cum ai venit la acest pas? mă încurc și mă îndoiesc. Inșă una dintre toate e adevărul, că cu vr'un Român din cei mai cuminte și mai buni nu te-ai consultat la acea pastorală; iar aceia cu cari te-ai consultat n'au ajutat cu nimic cauza pentru care vorbește pastorală, și n'au fost nici amicii Românilor, nici personali ai episcopului din Blaj.

Ce se atinge de însași cauza, te întreb: câți prozeliți a făcut pastorală și cu câți a crescut numărul uniților pe urma ei? Iar că acei consilieri n'au fost amicii Românilor, nu e nicio îndoială, căci dintre Români cei buni nimene nu era așa de orb, care să nu prevadă că pastorală din Blaj în circumstanțele de acum nu va avea alt efect decât desbinare și ostilități, precum le vedem în faptă. Dar ei n'au fost nici amici personali ai episcopului din Blaj. Și aici mă simt dator a-ți spune, ceeace poate nu ți-a spus nimene: *a)* că chiar aceia către cari începuseși a predica Unirea aici în Viena, și cari în față te laudau, în dos rideau de episcop și-și băteau joc de dânsul; *b)* că ți-ai pierdut popularitatea înaintea tuturor Românilor celor buni; și ți-o prezic că de vei călca pe calea pastorală, umblând după prozeliți pe principiile ei, în câțiva ani de zile mai că vor rămânea numai episcopul și capitulul din Blaj uniți, în Ardeal.

Dacă acest rezultat al pastorală, contrar celui ce ai așteptat, nu s'a arătat până acum, crede-mă că meritul acesta nu e nici al episcopului dela Urbea mare — care se laudă că dacă n'ar fi dânsul, toată românimea s'ar arunca în brațele Muscalilor — nu e nici meritul episcopului din Blaj, care în circulara sa iese înaintea Românilor cu paradoxul, că cei de o religiune cu noi ne sunt mai aproape decât cei de un sânge, o propoziție și absurdă în sine și refutată de experiență: căci cine nu știe că mai întâi a fost omul, apoi a venit religiunea? Și cine n'a văzut totdeauna — și mai ales în anii din urmă și în specie chiar la Români — că unde s'au tratat cauze naționale, acolo s'au dat uitării toate diferențele religioase? Și oare naționalitatea nu e caritatea creștină, amoroarea cătră deaproapele cel mai natural?

Dacă nu v'ați pierdut turma, cauza e că Români nu văd nici în castelele celelalte pe nimene, care să le apere interesele lor cele adevărate, și să le facă vr'un bine pozitiv, și nu imaginar. Și anume în Ardeal meritul acesta e al episcopului de Sibiu, care înaintea guvernului zice că

se opune ridicolei fantome de dacoromânism, și înaintea neuniților zice că se opune uniunii cu biserica apusului; iar în faptă se opune intereselor celor adevărate ale Românilor. Și fiindcă Românii o văd bine aceasta, deaceea nu trec nici în castrele aceste. Prin urmare meritul că nu v'ați pierdut turma, e a domnului episcop Șaguna, iar nu al DVoastre. Fiți încredințați că Românii se vor duce într'acolo, unde vor vedea că se lucră pentru binele lor cel adevărat, și acesta nu e acela pe care-l căutați DVoastre.

E un lucru de mirare, cum călcați toți pe căi false în sine și contrare în diametru una alteia, și cum nu vă deschideți ochii să vedeți ceea ce vede toată lumea: că nu aveți rădăcină în popor și că pe câmp religionar nu puteți câștiga inimile Românilor. Cel ce cunoaște cât de puțin istoria Românilor, știe că nu după religiune au însetat Românii de mai multe sute de ani încoace. Românii au avut totdeauna religiune și fără a mai cugeta dacă-s mai aproape de Roma ver de Constantinopole, au fost mulțamiți în sufletul lor cu religiunea lor. Cel ce s'a ocupat cu statistica criminală în teritoriile împoporate de Români, s'a convins că și onestitatea ver moralitatea publică a Românilor a proporțione a fost dacă nu totdeauna mai bună, însă niciodată mai rea decât a celorlalte națiuni vecine și conlocuitoare. Va să zică societatea civilă poate fi mulțamită cu moralitatea Românilor, și guvernul încă a cunoscut că Românii uniți și neuniți, fără diferență, au fost peste tot credincioși; când despre credința unora dintr'aceia cari se arată acum atât de zeloși spre răsărit ver spre apus, zeu n'am putea spune multe fără de a-i compromite.

Nu după religiune au însetat Românii de mai multe sute de ani, și cu atât mai puțin după compunerea controverzei asupra celor trei-patru puncturi, ce despart pe cele două biserici catolice apuseană și răsăriteană, și pe care poporul român nu le înțelege, și nu le înțelegem nici noi cari am învățat teologia câte patru-cinci ani. Românii au însetat după emancipare națională și după ocaziunea de a-și comproba neîntinata lor credință și aderență către

casa Austriei. Ceice n'au înțeles aceasta, pot să fie încolò cât de învățați, în istoria Românilor sunt idioți. Iar ceice înțeleg, și cu toate aceste vor să îndese Românilor o fărîcîre, a cărei lipsă Românii nu o simt, aceștia nu sunt amici nici guvernului nici națiunii.

Cu toate însă că toți călcați pe căi diverse și false, înșelând și înșelându-vă, cu și fără de bună știință, și cu toate că n'aveți rădăcină, răul ce produceți tot în popor e mare și urmările vor fi și mai mari, pentru că un fatum inimic Românilor i-a condamnat ca să nu aibă alte autorități ale lor, pe lângă care să se adune și prin care să-și apere interesele, decât pe episcopii lor. Reprezentanții Românilor din anii 1848, 1849 și 1850, amici credincioși ai tronului și ai monarhiei precum și ai națiunii lor, cu toate probele cele mai învederate ce au dat cu cuvântul și cu fapta despre sentimentele lor cele legale, nu se bucură nici astăzi de încrederea guvernului. Și al cui e păcatul acesta? Să aruncăm oare culpa numai pe streini cari au avut alt interes de a-și întoarce toată ura asupra comitetului și asupra deputațiunii, și de a-i calumnia? Nu, ci fără nicio muștrare de cuget o zic că cea mai mare parte a păcatului acestuia o au capii noștri bisericești, mai vârtos aceia cari și după omorul lui Lamberg, după declarata rebeliune și după formarea comitetului român prin autoritatea competentă, nu au încetat de a răspândi printre Români proclamațiuni Kossuthiane din Tisă până în mediul Ardealului, unii până ce fură forțați a se declara cel puțin la vedere pentru împăratul, alții până în fine. Și cari văzând încercările lor nimicite pretutindenea pe unde ajungea influența comitetului și a deputațiunii, și temându-se că poate să li se dea odată pe față faptele, ca să se asecure de timpuriu, s'au unit cu inimizii Românilor spre a strica creditul bărbaților de încredere ai națiunii române, și au calumniat și calumniază mereu împreună cu ei, știind bine că inimizii noștri sunt tari și că pentru persoane neînsemnătoare cum suntem noi, nu va mai institui nimene cercetări, de sunt adevărate incuzațiunile, ver ba. Dar viu și bun e Dum-

nezeu, și eu tot cred că se vor da odată pe față faptele tuturor!

Însă de vicarul Selagiului cel puțin eu unul nu știu să fi lucrat în interesul lui Kossuth și nu pricep de ce să secundeze în punctul acesta inamicilor noștri! Nu pot zice că i-a ajutat pozitive, dar i-a ajutat negative nepunându-și autoritatea spre a convinge pe guvern despre sentimentele cele candidе ale bărbaților națiunii. În modul acesta ați rămas episcopii singurii cari ați fi putut reprezenta interesele națiunii în nex cu interesele monarhiei; și cum le reprezentați? Trăgând unii spre răsărit, alții spre apus; și călcând pe căile cele false, dupăce nu faceți nemica spre a împlini dorințele unui popor credincios și cumpătat, dărăpânați și interesul monarhiei, înstrăinând pe popor de către guvern, și în modul acesta, cu știință și fără de știință, înșelați și vă înșelați, pe guvern și pe națiune și pe DVoastre înșive.

Dela vicarul Selagiului am așteptat cu tot dreptul ca și dupăce se va face episcop să nu se înstreineze de consiliile ațelor, prin a căror influință a venit la episcopat. A fost vr'unul dintre noi care să nu-ți fi dat consiliile cele mai sănătoase și cele mai folositoare și pentru tron și guvern, și pentru națiune? Eu am tot dreptul de a te provoca la întrevorbirea ce am avut-o:

a) la mine în casă aici în Viena, unde dupăce mi-ai arătat memorialul latin, ți-am zis să fii mai moderat, și ți-am pus de exemplu pe papa Sixt V;

b) la întrevorbirea ce am avut în cauza dominiului, când ți-am arătat cu propusul ce aveai de a înstreina un lucru care nu e proprietatea episcopilor, ci a națiunii; și pe urmă un ministru ce nu e român, și un primat unguresc trebuiră să te facă să înțelegi, că noi te-am consultat foarte bine;

c) la întrevorbirea ce am avut amândoi după ce te-ai făcut episcop și în care cu lacrimi te-am rugat și te-am jurat să uiți în cauză națională de toate diferențele între uniți și neuniți, să pui frâu capitolului din Blaj și să ții

concordia cu episcopul de Sibiu, și cu toți capii bisericești ai Românilor.

Eu nu cred că vr'unul din consiliile aceste a fost contrar intereselor monarhiei, ale națiunii și ale oficiului de episcop. Și cu toate acestea ce a ieșit din toate promisiunile ce mi-ai dat atât mie în parte, cât și celorlalți? Nimic mai puțin decât pastorală pe care ai compus-o ferindu-te de noi, și ai produs cu ea calamitatea de astăzi. Nu-ți voi aduce aminte de jurământul dela Blaj, dar aş vrea să nu uiți că dupăce te-ai declarat pe lângă petițiunile națiunii, și ai și subscris pe unele, te-ai declarat totodată pe lângă principiul de care s'au ținut toți Românii cei adevărați dela 1848 încoace; și care a fost ca să se uite, să rămână moartă și să se lase desvoltării ei celei naturale în viitor toată cauza ce se atinge de diferențele confesionale între Români. Puteai oare după toate acestea să mai ieși la lumină cu o atare pastorală?

Eu mărturisesc că n'am văzut pastorală, și o cunosc numai din scrisorile mai multor bărbați demni de toată credința, cari te-au estimat înainte de a te face episcop și s'au bucurat și dupăce te-ai făcut, și cari s'au scandalizat toți în acea pastorală, mirându-se cum de n'ai înțeles că acum nu istoria unirii și a neunirii era să fie tema de pastorală, ci evanghelia lui Ioan dela cap. XIII și XIV înainte, o materie și o temă demnă de fiul lui Dumnezeu și fără îndoială și de un episcop. Multe lucruri bune în sine pot deveni foarte periculoase din circumstanțe; și pastorală aceea poate să fie foarte bună în sine — cutoatecă eu care n'am văzut-o, n'am auzit pe nimeni lăudându-o —; însă în împrejurările prezente a fost pasul cel mai scălciat ce se poate face, și ver ce cuvinte de excuză vei fi având, opiniunea publică a tuturor — deși nu ți-o spune nimene în față — e aceea, că pastorală a reinviat desbinarea, că fără dânsa n'ar fi cutezat nimeni a predica pe față și în public eresul de neînfrățire și de neînsoțire între Români, și că în fine acea pastorală e în stare de a nimici tot ce au edificat Românii cei buni dela 1848 încoace în interesul monarhiei și al Românilor.

Prea sfinte părinte! Aceste mă simțeam dator a ți le spune așa precum ți le-am spus, în interesul Illustrității tale și în interesul românimii. Ești într'o etate în care poți cugeta în tot minutul că o să te duci înaintea celui atotputinte și o să dai cuvânt pentru cele ce au urmat din pastorală. Cugetă că e cel mai mare păcat de moarte, ca să suferă o națiune întreagă pentru animozitățile personale ale douor sau trei bărbați. Nu-ți închide ochii de către cele ce s'au născut pe urma pastoralei, pune mâna și drege ceea ce se mai poate, ca să poți sta cu cugetul curat înaintea lui Dumnezeu și a națiunii.

În epistola mea din 3 Iunie ți-am arătat cea mai bună ocaziune de a te îndrepta în opiniunea publică. Națiunea română e datoare a mulțami împăratului, pentru că a scăpat-o de a mai fi sclava altor națiuni. Pentru aceea e de lipsă ca să fie reprezentată cum se cade. Nice un episcop singur, nice episcopii amândoi numai, nu pot reprezenta națiunea; ci episcopii cu inteligența, oficianții și reprezentanții comunităților împreună. Ați putut vedea cum s'a reprezentat națiunea maghiară prin bărbații ei de toate clasele; ați văzut cum patriarhul Sârbilor a salutat pe monarhul în limba națională. Aveți exemple de imitat, și națiunea cea mai credincioasă e demnă de o reprezentanță grandioasă. Aud că voiți a merge la Alba; o puteți face aceasta, firește la scaunul cel vechiu al mitropoliei, însă numai ca din partea clerului. Dar împăratul nu șede nicio zi la Alba; prin urmare aci nu puteți nici aduce omagiul în numele națiunii întregi, nici a da petițiunea pentru academie. De aceea e de lipsă ca să vă duceți și la Sibiu, împreună cu oficianții, preoții, cu prefectii și cu alți reprezentanți ai Românilor, unde împreunându-vă cu Brașovenii și cu episcopul de Sibiu, să formați o reprezentanță cum se cade, și să dați petițiunea împreună, subscrisă cât se va putea mai de mulți. Noi nu credem că episcopul Sibiului se va rupe de către poporul său.

Petițiunea pentru academie ar fi bine să fie cât se va putea de scurtă, și referințele Românilor către celelalte

națiuni să le descoperiți împăratului prin graiu. Mai multe scrisori din Ardeal ne-au venit încoace, în care ni se spune că dela publicarea concursului pentru cele două academii, unde se vorbește numai de limba maghiară și germană, iar de română nicio memorie, poporul a început a fi îngrijat, că abia a scăpat de maghiarizare, și acum se află în pericol de germanizare. Puteți exprima și frica aceasta a poporului prin graiu înaintea împăratului. La toată întâmplarea eu sper că vă veți feri de a face pași izolați, căci atunci puteți fi siguri că nu se va alege nimica.

Illustrissime Domne! Eu te cred cu mult mai bărbat, decât ca să-mi treacă prin cuget, că libertatea ce mi-am luat de a-ți descoperi opiniunea ce s'a format între Români în urma pastorelei, o vei lua în nume de rău. Eu sper că deși pentru aceasta vei rămânea supărat pe mine în parte, aceasta animozitate personală nu o vei lăsa să aibă influență în cauza publică a națiunii, care e mai pre sus de noi ver carii. Eu cred din contră că vei lucra din toate puterile ca să faceți un lucru demn de națiune, care vă-zându-vă iar împreunați, va uita toate cele întâmplare și împreună cu noi va saluta în episcopii săi pe părinții săi.

Al Illustrității Tale fiu supus: *I. Maiorescu.*

Un profesor grănicer în Iași

Gheorghe Matei

La 5 Mai 1838 s'au împlinit unsprezece ani de când a fost înmormântat în cimitirul Sft. Vasile dela Iași, venerabilul profesor Dr. Sever Mureșanu, o reprezentativă figură a Iașului cultural, fiu al graniței născutene; și nu știu dacă cu acest prilej s'o fi gândit cineva să aprindă măcar o lumânare, cel mai modest omagiu care se poate aduce memoriei unui dispărut.

Dr. Sever Mureșanu este descendentul unei familii grănice-rești care se situează pe primul plan al lungului șir de intelectuali ieșiți din școlile născutene. Datorită faptului că a părăsit aceste meleaguri și s'a stabilit în capitala Moldovei, unde s'a validat încă din tinerețe ca pictor, ziarist, profesor și pedagog, generațiile mai tinere din acest ținut n'au avut posibilitatea să urmărească mai deaproape opera și personalitatea distinsului cărturar.

Ca fost elev și ca unul care am avut fericirea să trăesc ani de-a rândul în apropierea și intimitatea regretatului Mureșanu, îmi îndeplinesc o datorie de conștiință de a desprinde din negura trecutului imaginea venerabilului dascăl, drept omagiu, și să prezint tineretului de astăzi un om, un suflet și un caracter de înaltă ținută morală și intelectuală.

Școlile născutene și fondurile grănițerești de stipendii, înființate de marii înaintași creatori, au dat posibilitatea ca din fiii popoului nostru să se formeze o falangă puternică de intelectuali de toate categoriile.

Dacă înainte de 1850 școlile nășăudene nu formaseră decât preoți, învățători și ofițeri, în a doua jumătate a sutei a XIX-ea o mulțime de tineri grănițeri au avut puțința să urmeze și școli mai înalte și astfel să se producă intelectualitatea de care se simțea nevoie pentru conducerea poporului nostru scăpat cu mare greutate, după revoluția din 1848—49. din lanțurile robiei.

Unul din tinerii cari au urmat o școală specială de pictură, pentru care avea un deosebit talent, a fost Sever Mureșan. Născut în Năsăud la anul 1858, ca fiu al învățătorului Vasile Mureșan dela școala primară suprioară (normă), a urmat atât această școală, cât și liceul complet în Năsăud, făcând în anul 1878 »maturitatea«. Plecând în toamna aceluia an la Viena a urmat aici Academia de arte frumoase timp de doi ani, continuând apoi pictura la Academia de arte frumoase din München. În acelaș timp s'a înscris și la universitatea din acest oraș pentru a studia filosofia și istoria artelor. După terminarea studiilor atât la academie cât și la universitate a fost numit în 1886 la școala de bele arte din Iași, profesor de istoria artelor și de estetică. În anul 1888 a făcut doctoratul în filosofie și istoria artelor la universitatea germană din Praga, după care trecând concursul la Iași fu numit definitiv la această școală, la care a funcționat până în iarna anului 1926. Teza de doctorat a avut de subiect Mănăstirea lui Vasile Lupu dela Iași cu biserica »Trei Erarhi«, pe care a susținut-o cu distincție.

•

Imaginea acestui cărturar de elită care a fost timp de patruzeci de ani profesor la școala de arte frumoase din Iași, sălășluește astăzi par'că mai vie în calea mea decât în anii de efervescentă tinerețe. Mic de statură, cu barba ca de zăpadă, ascuțită în formă de cioc, mustața răsucită în sus și îngrijită, care a păstrat până la urmă din tinerețea depărtată direcția unei frumuseți galante și plină de respect, ochii plini de bunătate și innecați totdeauna într'o undă duioasă de lacrimi oglindeau caracterul nobil al unei familii de grăniceri mândri de trecutul lor. Simplu, apropiat de noi toți, mai mult decât oricare altul, cu avânt ce nu se înălțenește, însuflețea cursul său, îl ridica la culmi pe care noi nu

le puteam ajunge. Cursurile lui erau întotdeauna așa de bogate, așa de sugestive, încât făcea să trăiești vremuri de mult uitate, în strălucirea unei epoci care niciodată n'a fost imitată. Totul în cuvântul lui, în gura lui își lua viață. Avea un dar care nu se întâlnește decât la aceia care au suferit, darul de a pătrunde în sufletul sbuciumat al tinereții, de a-l înțelege, de a-l pricepe, de a-l face să trăiască, prin vorba lui, care ascundea atâta încurajare dată firilor doborâte de o soartă chinuitoare și nedreaptă. Și nu odată am avut prilejul să-l văd ștergându-și lacrimile pe înălțimea catedrei pe care o ridicase la strălucirea unui amvon.

Moșneagul crescut în alte vremi, în alte lumi de perfectă ordine morală, ajunsese în ultimii ani să lupte împotriva putreziciunii și gunoiului care a infectat viața noastră dela războiu încoace, și n'a încetat tot timpul să-și manifeste indignarea fie în scris, fie dela catedră, sau oriunde ar fi stat cu cineva de vorbă.

Își da perfect de bine seama că acum se sfârșește o întreagă generație care a visat și a realizat cele mai înalte probleme care au agitat destinele acestui neam, și constata cu amărăciune în suflet că generațiile tinere desprinse din pulberea războiului, răătăcesc bezmetice în căutarea unui ideal.

Deși crescut în alte vremi, Sever Mureșanu era prezent la tot ceea ce se petrecea în noua alcătuire a neamului, veșnic tânăr, animator de idei și protestator fără de pereche împotriva acelor care s'au trezit dormitând pe laurii jertfei milenare. În cele din urmă văzând că peste trupul neamului românesc s'a întins o pecingine sufocătoare și recrutată din toți ambuscații părților sedentare, s'a retras la o parte, ducând o viață de apostol, de sacrificat, o viață de ascet într-o lume de el creiată, trăind până la urmă în jurul operelor, cari n'au avut fericirea să vadă lumina tiparului.

Din cauză că în teza sa de doctorat, pe care a tradus-o în urmă în românește, a criticat cu ocazia renovării bisericii »Treierarhi« că s'ar fi pervertit de către arhitectul Lecomte du Noüy¹⁾ stilul bizantin atât la această biserică, cât și la altele renovate de acest vestit arhitect, a avut în urmă multe de a suferi. Arhitectul

¹⁾ Lecomte de Noüy a fost chemat în țară pentru a restaura diferite biserici, de ministrul cultelor Tit Maiorescu (1874—1876), după recomandarea lui Viollet-le-Duc, distins arhitect și profesor la școala de bele-arte din Paris.

se pare că ar fi făcut oarecari modificări ale stilului, în sensul stilului gotic, fapt ce a produs în lumea artiștilor de atunci mari discuții și acerbe critici contra arhitectului, la cari a aderat protestând și Mureșanu. În înflăcărarea acestor discuții a fost, credem pe nedrept, atacat. Astfel Mureșanu a avut a suferi, imputându-i-se că ar fi fost chiar antidinastic.

*

În ultimul timp locuia în strada Sărărie, pe creasta Țicăului de sus, în apropierea bojdeucei lui Creangă. O casă modestă, — de altfel ca toate casele din mahala — ridicată pe o surpătură a dealului și împrejmuită cu un gard putrezit de leături. Cele trei odăițe umede și joase erau ticsite de picturi în ulei, unele reprezentând diferite portrete ale familiei, iar altele copii după cei mai celebri pictori ai renașterii italiene, toate lucrate de el cu multă migală și pricepere, imediat după ce s'a întors din străinătate și s'a stabilit la Iași. Prin colțuri erau îngrămădite dulapuri și etajere cu o bogată și selecționată bibliotecă, legată aproape în întregime în piele și pânză. De pe dulapuri se ridicau pâna în tavan pachete de reviste de specialitate, extrase de articole de prin diferite ziare și publicații periodice, iar pe scaune și dealungul pereților, pe podele se înșirau diferite statuete de gips și bronz, care toate laolaltă priveau într-o mai multă sau puțină rânduială îți da impresia unui muzeu de invidiat.

Și cum spuneam la început, preocupările sterile și goana de imbogățire rapidă a sistemului politicianist care s'a instaurat în anii de după războiu la noi în țară l-au scârbit, și astfel s'a retras pentru totdeauna în bojdeuca lui dărăpănată și cu chirie, unde muncea zi și noapte, fără răgaz, deasupra manuscriselor, prin care nădăjduia ca cel puțin după moarte să frângă cerbicia unor calomnatori sterpi la suflet și îngrădiți la minte, care l-au necăjit o viață întreagă. Cele câteva mii de pagini din domeniul artelor plastice, cercetate, verificate și confruntate timp de aproape patruzeci de ani cu izvoare de absolută autenticitate științifică, dacă n'ar fi fost urmărite și ele de un destin crud — după cum vom arăta în altă parte — ar fi constituit cel mai documentat studiu de istoria artelor, scris de vre-un istoric dela noi, reconstituind matur și disciplinat toate epocile dispărute, începând cu popoa-

rele vechi și până în zilele de azi. Nu exagerez dacă afirm că, această operă monumentală ajungând să fie tipărită, mulți istorici dela noi de suprafață mercantilizată ar fi fost reduși la simple paiate de carnaval. Pentru că nășăudeanul acesta desprins din falanga eroică a »grănicerismului de odinioară« n'a cedat nicicând din dârzenia, corectitudinea și puritatea lui sufletească, așa cum le-a moștenit din țara lui legendară.

*

Viața profesorului Mureșanu a fost o viață de permanentă jertfă pusă exclusiv în serviciul neamului și a familiei față de care avea un cult desăvârșit. De aceea Sever Mureșanu a fost toată viața lui un protestator împotriva tuturor acelor care au cerut totul dela acest Neam prea încercat în drumul istoriei lui, în vreme ce niciodată nu i-au dat nimic. Nu se putea împăca cu gândul ca toți profitorii războiului să ajungă la posturi de comandă, în vreme ce invalizii, orfanii și văducele ajunseseră să cerșească mila trecătorilor la colțuri de stradă. Faptul acesta l-a izolat complet de viața socială a lașului și a preferat până în ceasul cel din urmă să trăiască într'o lume de el creiată în preajma manuscriselor, colecțiilor de artă, a familiei și a amintirilor. În mod firesc se adaugă apoi o dezolare totală, deoarece într'un interval relativ scurt de timp i-a murit soția și copila în primăvara tinereții ei. Mai rămasese singur cu Lucrețiu, student la facultatea de medicină din Iași, singura mângâiere și nădejde în viitor, dar nici de acesta n'a avut noroc.

Bătrânul rămâne singur toată ziua, își pregătește de ale mâncării la o mașină de spirt, taie lemne cu fereștrăul în gârliciul unei pivniți, deretică prin casă și adeseori se retrage la masa lui de lucru, încearcă să scrie, dar nu mai poate, își simte mâna greoaie și tâmplele înfierbântate, iar gândul chinuitor al unei vieți fără de noroc îl face să adoarmă cu capul pe marginea biroului, cu obrajii umeziți de lacrimi. La câteva săptămâni după îmbolnăvire bătrânul moare și este înmormântat pe creasta unui deal din cimitirul Sft. Vasile dela Socola. O înmormântare simplă și tristă, așa cum pe nedrept i-a fost viața întreagă.

*

Din laborioasa activitate a profesorului Sever Mureșanu a rămas teza de doctorat »Mănăstirea Trei Erarhi«, »Iconografia creștină«, o serie întreagă de studii și articole publicate în »*Evenimentul*« dela Iași, câteva tablouri religioase cu care s'a prezentat la concurs cu prilejul înfrumusețării Mitropoliei dela Iași, și care se păstrează și astăzi la pinacoteca Academiei de arte frumoase dela Iași, căci Mureșanu, cu toate că era profesor de istoria artelor nu a părăsit nici penelul și a lăsat multe lucrări de valoare.

În afară de cele dela Iași se găsesc în biserica catedrală unită din Năsăud trei tablouri mari reprezentând: Cina cea de taină, copiată de artist în Italia după tabloul lui Leonardo da Vinci, apoi »Coborirea lui Isus în mormânt« și »Învierea Domnului«. La Năsăud se mai află portretul botanistului Florian Porcius, foarte bine executat, în posesiunea »Muzeului grăniceresc Năsăud«. Apoi la sora lui, la doamna Elisabeta Dr. Paul Tanco se află tablouri reprezentând pe »Isus«, »Maica Domnului cu copilul Isus«, »Nașterea Domnului«, »Bunavestire« precum și portretele foarte bine reușite ale învățătorului Vasile Mureșanu (tatăl lui), a Mariei Mureșanu (mama lui), Dr. Paul Tanco (cumnatul lui) a doamnei Elisabeta Dr. Tanco (sora lui), a lui Valeriu și Teofil Tanco (nepoții lui).

La fratele său la doctorul Liviu Mureșanu și la nepotul său Dr. Teofil Tanco să mai găsesc câteva portrete. Tâmpla-iconostasul bisericii din comuna Mititei (jud. Năsăud) este lucrată toată de Mureșanu.

În fine învățătorul Sabin Sohorca din Sângeorz-Băi se află în posesiunea unui portret, reprezentând un cavaler medieval.

*

Deoarece grănicerii știu să cinstească așa cum se cuvine memoria înaintașilor, suntem de părere ca toate aceste lucrări de artă să fie colecționate și date în păstrare muzeului grăniceresc și să se facă un studiu amănunțit asupra vieții, personalității și operei, drept omagiu, acestei reprezentative figuri culturale care a fost o mândrie a graniței năsăudene pe pământul Moldovei.

Publicăm mai jos o conferință a ilustrului profesor ținută în 14 Septembrie 1923, cu prilejul deschiderii cursurilor la Aca-

demia de arte frumoase din Iași spre a se vedea spiritul care îl caracteriza.

Prea Cuvioase! Dle Director, Dlor Colegi, Dragii mei!

Este întâia și ultima dată când vorbesc cu ocaziunea acestei solemnități, adică la deschiderea cursurilor școalei de bele-arte, premergând rugăciunile noastre smerite pentru ajutorul și ocrotirea Celui vechi de zile.

Și întocmai cum un părinte când pleacă în depărtare, luându-și rămas bun dela ai sei atât de iubiți, nu uită a le da ultimile sfaturi ce le-ar putea folosi în viață, astfel și eu când mă despărțesc de voi, copiii mei sufletești atât de iubiți, Vă rog să primiți sfaturile mele părintești, după un șir de treizecișisase de ani de experiență ca profesor al acestei școli.

Ca să fiți oameni și să rămână amintiri frumoase din generațiuni în generațiuni de activitatea voastră pe terenul artelor, să știți că veți reuși numai dacă veți avea un suflet cultivat și nobilitat.

Trei condiții vi se recer a le poseda: Credința în Dumnezeu, demnitate în caracter și muncă asiduă. Aceasta este trinitatea nedespărțită, fără ea nice când nu veți izbuti.

Dumnezeirea, acea putere misterioasă, pe care noi nu o putem cuprinde cu mintea noastră mărginită, ci numai o presimțim, umple sufletele noastre de o admirațiune care se potențiază cu cât ne recunoaștem nimicnicia noastră infinită.

Aceasta stârnește în noi credința în Dumnezeu!

Toate însușirile frumoase emanază din sufletul care se înalță spre Divinitate și crede în ea. Ele se numesc virtuți pe cari tinerul cinstit prin lupte cu ispitele și pornirile rele trebuie să și-le însușască. De aici se explică pentru ce Pythagoreii au numit virtuțile armonia sufletului.

La cele patru virtuți cardinale stabilite de Plato și la cele unsprezece virtuți etice a lui Aristotele, cari au fost recunoscute de Neoplatonieni, s'au alăturat și Scolasticii, cari au mai adăugat cele trei virtuți creștine, adică: credința, iubirea și speranța.

Când sufletul se înalță spre Dumnezeu oțelirea caracterului se evidențiază, el ușor cerne binele de rău și conduce la fericirea omenească, după cum profesa renumitul filosof Socrate.

Demnitatea în caracter, câștigată prin o voință tenace și o hrană puternică, este expresiunea unui sentiment sublim, care stârnește respect și venerațiune.

El nu trebuie să se plece în mocirla ce acopere în mare parte putregaiul societății fără nici un ideal și care va dispărea fără nici o urmă.

Ca să rămână tot în sferele curate, el trebuie să desvolte o

muncă asiduă. Această muncă va aduce totdeauna roadele ei bine-făcătoare, dacă nu imediat, cu siguranță însă mai târziu.

Acuma se naște întrebarea cum să desvoltați această muncă în direcțiunea artistică pe care ați îmbrățișat-o.

Aici vin eu acuma, care am trecut atâta timp prin valurile vieții, adeseori foarte furtunoase, dar am rămas integru cum mă vedeți, numai mulțumită credinței în Dumnezeuire, demnității caracterului și muncii asidue.

Și viu cu toată dragostea de părinte sufletesc și vă spun în câteva cuvinte tot ce cred că vă poate folosi, ca să mergeți pe calea sănătoasă și să nu alunecați în haosul anarhic ce vă încunjoară.

Cel mai mare pictor l anticității, Apelle, avea ca maximă: »nulla dies sine linea«, adică să nu treacă nici o zi, fără ca să desemeze sau să picteze. Iată cel mai însemnat sfat dat indirect artiștilor din partea celui mai strălucit geniu al picturii. Și deși a fost atât de mare, modestia i-a caracterizat toată viața.

Cu cât veți pătrunde detaliurile vieții artiștilor mari, veți recunoaște că numai acei, cari au avut un suflet curat, au putut să se apropie în lucrările lor de frumosul absolut. Așa dar caracterul moral și curățenia sufletului ridică pe artist ca să cuprindă, să simtă și să reproducă frumosul. Un caracter imoral, furtunos, reclamă și nestatornic nice când, nici măcar sporadic, nu poate reproduce frumosul curat.

Deci lucrările frumoase emanează numai dela un suflet artistic nepângărit. Istoria artelor ne este martoră. Artiști mari, talentați, geniali totdeauna s'au ridicat peste comun, ei nicicând nu s'au scoborit la pasiuni degradatoare. Acestea le-au lăsat pe seama mediocrităților, cari prin însinuări, favoruri, lingușiri parvenind în viață s'au ridicat la o înălțime nemeritată, ca îndată până când trăiau sau imediat după moarte să li se dărime numele și să dispară pentru totdeauna.

Artistului mare, care a îndurat vitregimea vieții, după sute de ani, i se recunoaște meritul și este înălțat și apoteozat, căci să știți »adevărul totdeauna iasă la iveală și nici o faptă în lume nu este fără răsplată«.

Recunoscând aceste ca niște adevăruri statornice și indiscutabile, ca niște axiome, să vedem acum în ce direcțiuni să vă desvoltați munca artistică.

Terenul acesta e foarte vast. Cu cât artistul în decursul timpului și-a hrănit mai intens spiritul, adăugându-și cunoștințe olositoare, cu atâta terenul lui de activitate este mai extins. Cu ât orizontul lui este mai mărginit, cu atât munca lui este mai uțin considerată.

Noi știm că cele mai înalte conținuturi de pictură sunt cele religioase, mitologice, istorice și alegorice, — cele mai joase sunt peisagele, florile, fructele și natura moartă.

Ei bine, dragii mei, pentruce avem noi așa puțini pictori istorici, sau mai bine zis nu avem de loc, iar toate bodegele, toate crâșmele și toate antreturile gem de peisage? Răspunsul este foarte simplu: le lipsește hrana spirituală corespunzătoare.

Dela un pictor istoric, de exemplu, se pretinde ca să știe istoria, religia, mitologia, istoria artelor, arheologia și multe altele, — numai atunci el poate crea. Altcum se tortură, face, șterge, iar face, iar șterge și nu se alege cu nimic bun. El trebuie să știe desemna fără greșeli, să fie stăpân pe o tehnică iscusită în colori, să aibă un sentiment înalt pentru frumos și o fantazie bogată. Toate acestea pot să lipsească peisagistului epidemic.

Cine îl poate controla pe peisagist dacă copacul ce l-a pictat a fost mai drept sau mai strâmb, mai gros sau mai subțire; dacă ceriul a fost mai deschis sau mai întunecat? Și atunci, fiindcă avem un public aproape nepregătit, tot ce iese din mâna lui este bine primit.

Dar acești peisagiști-ciuperci se feresc ca de foc ca să animeze peisagele lor, cu vreun stafaj. Peisagele lor totdeauna sunt pustii, casele lor dărăpănate, totdeauna părăsite, nici un om, nici o altă viețuitoare nu vezi în jurul lor. De ce?

Răspunsul e dureros; sau sunt lucrările unor diletanți, și în cazul acesta tot putem fi cu ei indulgenți, sau sunt lucrările unor ușuratici, cari împinși de specula neomenoasă, de râvna de a se îmbogăți prin orice mijloace au uitat de cultul ce și l-au ales în splendidul templu al artelor, îl dejosesc la industrie și comerț aproape neonest. Să ne înțelegem, — e altceva a lucra pentru industrie și comerț și altceva a face artă curată.

Un alt sfat de mare însemnătate îl avem dela un pictor foarte renumit, contemporan cu Alexandru cel Mare. El s'a chemat Nichiaș.

Cel mai mare defect al pictorilor ambițioși este gloria nemeritată după care râvnesc. Cu cât sufletul artistului este mai mic, cu atât mai mult aleargă după laude nemeritate, după reclame. În ziua de astăzi există o droaie de critici nechemați, cari în loc să se aprofundeze în specialitățile lor, fac pe cunoscătorii de artă și improvizează laude umflate pentru pictorașii-ciuperci, ca să le evidentieze produsul lor pseudo-artistic, sau ca să-și poată vinde marfa lor pentru gloată. Acești critici literați o fac sau de complezanță pentru un prieten al lor rămas încă necunoscut, sau în schimbul unei recompense, mai totdeauna cu o lucrare de artă de a nemuritorului! În oricare caz acțiunea acestor critici este de condamnat, aproape criminală, căci ea contribuie la demo-

ralizarea caracterelor artistice și aduce un rău imens tineretului pe care pe nedrept îl laudă. Acesta devenind încrezut, este pierdut pentru totdeauna pentru artă. Nu puneți, vă rog, nici un pond pe aceste apucături de neguțatori necinstiți, desprețuiți atari laude, cari mai totdeauna sunt niște opintiri literare efemere.

Am citit atari laude, din partea preținșilor critici de artă, mai totdeauna cu repulsiune, cari scriu la brașoave de ți milă de ei. Voiu da un singur exemplu, recent, călduț. În luna lui Septembrie anul acesta, iată cum un critic de artă își expune fabricatul său într'un jurnal cotidian (evreesc) jidovesc. Din câteva cuvinte veți recunoaște competența lui în ale artelor. El începe: »Expoziția Dlui X din Strada Lăpușneanu este o manifestare artistică în afară de programul oficial al școalelor de arte frumoase. Domnul X n'a mers cu estompă și creioane Harthmuth numărul 1, 2 și 3 într'o casă cu geamuri mari, pentruca, între patru pereți, să învețe a picta, după cărți postale, subiecte date cu pagina sau cu metru, ca o bucată de memorizare...«

Vă cruț, dragii mei, mai mult nu vă citesc ce a scris.

Dar ascultați, pentru Dumnezeu! superficialitatea gândirii acestui mare critic al artelor. Ne spune că acest artist n'a mers cu estompă, creioane Harthmuth numărul 1, 2 și 3, pentru ca să învețe a picta. Așadar după mentalitatea criticului pictura se face cu estompă și cu creioane numărul 1, 2 și 3. Afirmările de cărți postale, bucăți de memorizare etc. nu se lua ca o insultă adusă școalei, căci menirea noastră ca profesori nu poate devia în a învăța alfabetul artistic și pe cei bolnavi și cu totul atrofiați pentru artă, pretindă-se ei oricât de mari critici în ale lor!

Iubiți, dragii mei, însă chiar referitor la criticile cam înțepate, aduceți-vă aminte de Donatello marele sculptor realist din secolul al XV-lea, care a fugit de laudele dela Curtea din Mantova și s'a dus în Florența, unde critica, deși usturătoare dar era dreaptă. Desprețuiți reclamele, chiar când veți fi independenți, dar muncii cinstit cu pasiune, căci atunci veți avea un viitor frumos!

*

Și acum ca închiere, Vă rog, primiți ultimele sfaturi:

Muncii slăvind Dumnezeirea, care ne-a conservat atâtea veacuri, bătuți de uraganele atâtor oarde barbare, ca acum să fim uniți pentru totdeauna. Luptați pentru curățirea neghinei din această grădină a Românismului. Eternizați faptele înălțătoare ale Domnilor și Boierilor neamului, cari ne-au condus cu atâtea cumințenie. Perpetuați gestul sublim al Regelui nostru actual, mergând alătura cu poporul.

Aveți un cult pentru tot ce este frumos și înălțător în țara noastră și atunci să fiți siguri că încă veți contribui la purificarea atmosferei pestilențiară de care suntem încunjuțați.

Zorii înveselitori ni se arată, îmbunătățiri mereu se fac și avem cea mai firmă convingere că Ministrul nostru al Artelor, care e unul din cei mai culți și mai buni Români, va face totul ca artele să iee un avânt demn de împrejurările în cari am ajuns.

Bunul Dumnezeu să Vă țină sub paza lui sănătoși la minte și la trup și muncitori entuziasmați până la cele mai adânci bătrânețe.

Contribuțiuni la studiul unor asociații de plante ruderales

Iuliu Morariu

Studiul asociațiilor ruderales și culturale de plante, legate de activitatea omenească, de lucrări agricole sau așezări omenești s'a dezvoltat mai ales de vreun deceniu. Totuși, exemple concrete studiate până astăzi sunt destul de numeroase, prezentându-ne asociațiuni și alianțe bine individualizate din punct de vedere ecologic și precis caracterizate din punct de vedere floristic¹⁾ (8) așa că **Braun-Blanquet**, în colaborare **W. Gajewski**, **M. Wraber** și **J. Walas**, le-a putut reuni într'o clasă numită *Rudereto-Secalinetales*, apărută în 1936 într'o fascicolă (Nr. 3) a publicației »*Prodrome des Groupements Végétaux*«.

Cuprinde tovarășile de plante din cercul mediteranean de vegetație, în al cărui climat semiarid sunt mai tipice și mai bogate în specii caracteristice. În ținuturile Europei centrale, deci și în țara noastră apar unele din ele, dar mai sărace în astfel de specii, sau cu multe infiltrații streine, cu modificări de compoziție, ce uneori determină identificarea lor ca subasociații sau faciese.

Asociațiile ruderales au fost considerate ca nestabile sau cel puțin ca foarte eterogene, cu tendință de îmbogățire continuă în specii streine și adventive, deci greu de caracterizat și delimitat floristicește. Unde au existență locală mai îndelungată variabili-

¹⁾ Numerii din paranteze se referă la ordinea bibliografiei înșirate la sfârșit.

tatea dela an la an constă, sau în raporturi cantitative, deci în variația aritmetică a expresiei coeficienților de caracterizare, sau apariția și dispariția unor specii de importanță secundară.

La noi în țară, după cunoștința mea, nu au fost amănunțit analizate asociații ruderaie, ci cel mult semnalate, iar asociația *Car-duetum acanthoidis*, nu am întâlnit-o nici în literatura fitosociologică streină. În regiunile colinare a țării noastre, unde culturile alternează cu pășunea este așa de bine dezvoltată, mai ales în terenurile grase cu sol argilos-lutos, că și țărani localnici o cunosc, numind-o *scai*, *scăiuși*, *scăieși* sau *spini*, fiind improprie pășunatului. A doua asociație studiată este *Hordeetum murini*.

Studiul de față n'are pretenția de a fi o monografie fitosociologică completă a vreuneia din cele două tovărășii de plante cercetate, căci pentru aceasta trebuie timp, deplasări, aparate pentru determinarea factorilor ecologici și mai ales cheltuieli cărora foarte greu se poate face față, ci trebuie judecat ca o modestă prezentare preliminară. El va fi extins și intensificat în măsura în care timpul și împrejurările vor permite-o.

Cu această ocazie țin să mulțumesc și din acest loc dlui **I. E. Nyárády** pentru amabilitatea de a-mi revizui și chiar determina unele specii, iar dlui prof. **Tr. Săvulescu** pentru bunăvoința cu care mi-a făcut posibilă cercetarea literaturii fitosociologice, permițându-mi accesul în biblioteca laboratorului de fitopatologie a Institutului de Cercetări Agronomice din București. Traducerea germană a rezumatului dela sfârșit o datoresc colaborării dlui coleg **Gheorghe Lazăr**.

Asociația vegetală

Ochiul nostru distinge în natură numeroase și felurite grupuri de plante, între cari deosebiri și asemănări sunt de diverse grade. Unele, deși în regiuni geografice separate, prezintă acelaș aspect general și compoziție floristică foarte apropiată. Din compararea lor s'a născut ideea de asociație, ca fiind »o grupare de plante cu o anumită compoziție floristică« (6) după accepțiunea școalei numită de fitosociologi züricho-montpellierene. În enunțarea primitivă, **Flahault** mai adaugă că trebuie să prezinte o

»fizionomie uniformă«¹⁾ și să crească »în condițiuni staționale de asemeni uniforme« (22). Acentul a rămas și se menține, însă, pe *compoziția floristică*.

Asociația vegetală este admisă ca unitate fundamentală a Sociologiei vegetale sau Fitosociologiei. Noțiunea de asociație este abstractă ca și noțiunea de specie, dar este tot atât de necesară progresului științific, »unitatea fundamentală este în toate științele experimentale, condiția primordială a clarității și exactitudinii în în comparația și subordonarea obiectelor de studiu« (23).

O asociație este reprezentată în natură prin Petece de vegetație, omogene ca aspect și compoziție, numite *indivizi de asociație* (**Pavillard**), *Bestand* în limba germană, *stand* în engleză sau *pâlc local de asociație* (2, 6, 22, 31). Determinarea și recunoașterea asociației vegetale se bazează pe analiza indivizilor de asociație, cari în sânul aceleiași asociații trebuie să prezinte remarcabilă omogenitate în ce privește mai ales speciile caracteristice de toate gradele. Evident nu există două pâlcuri vegetale perfect identice, după cum în sânul unei specii nu există doi indivizi exact la fel. Analiza floristică trebuie »să o completăm prin interpretarea biologică a datelor analitice« (9).

Nu toată lumea fitosociologilor și geobotaniștilor este de

¹⁾ Fizionomia vegetației sau înfățișarea peisajului vegetal este determinată de *forma biologică* a speciilor ce compun asociația. Vorbind de o plantă forma biologică, cuprinde toate adaptările ei la mediu, cari hotărăsc statura ei normală, portul ei. Aproape general admis este sistemul pe temei ecologic a lui *Raunkiaer* bazat pe mijloacele de apărare a plantei în anotimpul cel mai neprielnic (greu), care după regiuni poate fi iarna friguroasă sau vara arzătoare. Apărarea privește mai ales mugurii și țesuturile embrionare, cu viață latentă în această perioadă critică. Clasificarea tipurilor se face după poziția ce au aceste organe față de suprafața pământului în: *Fanerofite* cu mugurii așezați la înălțime mai mare de 25—30 cm deasupra pământului, *Chamefite* cu mugurii așezați la sub 25 cm înălțime, *Hemicriptofite* cari au mugurii alipiți de suprafața pământului, *Geofite* sau *Criptofite* cu organe subterane (bulbi, tuberculi, rizomi), *Hidrofite* cu organe perene sub apă și *Therofite* plante anuale cari petrec anotimpul critic sub forma de semințe sau spori. Proporția centesimală a diferitelor tipuri biologice ne dă *spectrul biologic* (exprimat numeric sau grafic) al asociației sau regiunii caracterizând-o din punct de vedere fitoclimatic.

acord asupra noțiunii de asociație¹⁾, ci unii susțin termenul de *formațiune* cu toate eforturile ce se fac pentru o înțelegere comună (**Du Ritz, Rübel**(31), etc.). În ultima ședință a secțiunii geobotanice a congresului din Amsterdam, ținut în anul 1935, s'a căutat să se pună la punct unele probleme pentru a stabili o înțelegere universală și definivă asupra valorii și raporturilor reciproce între cele două noțiuni de *asociație* și *formațiune*. În urma discuțiilor raportului făcut de **Pavillard**, s'a redactat de către **Braun-Blanquet, E. Du Rietz** și **R. Northagen** următoarele concluzii în sensul școlii züricho-montpellierienne, care s'au și acceptat în întregime în ședința solemnă din 7 Septembrie. Iată aceste concluzii(23):

1. Termenul de *asociație* în sensul fitosociologilor scandinavi să fie întrebuințat pentru a designa unitățile de vegetație bazate mai ales pe dominanță în diferite strate.

2. Termenul de *asociație* să fie întrebuințat pentru a designa unitățile de vegetație bazate mai ales pe speciile caracteristice și diferențiale în sensul fitosociologilor züricho-montpellierieni, sau cel puțin pentru unități de același ordin și importanță. Se pot întrebuința termenii de *subasociație* și *facies* pentru unități de ordin inferior.

3. Sociatiile și asociațiile pot fi reunite în *alianțe*, în sensul celor din Zürich-Montpellier, iar acestea în unități superioare.

Se poate vorbi de un *fragment de asociație*. Acolo unde vegetația prezintă raporturi indiscutabile cu o anumită asociație dar este incomplet dezvoltată din oarecare cauze ca lipsa de spațiu, lipsa condițiilor staționale potrivite sau influența modificatoare a omului.

Studiul asociațiilor vegetale se poate face *static*, când studiem caracteristicile actuale și compoziția actuală a unei asociații, stabilind importanța speciilor din sânul ei și legile după cari se asociază sau *dinamic*, când nu ne mulțumim să-i cunoaștem numai starea actuală, ci îi urmărim evoluția în timp, ținând pâlcurile

¹⁾ **Henri Gaussen** (14) chiar contestă importanța asociației vegetale, afirmând că nu merită să fie »pivotal geobotanice«, iar grupările vegetale le numește după **Del Villar sinecii**, caracterizându-se fiecare printr'o anumită fizionomie și lista plantelor ce o compun sau *simfitie*.

sub observație continuă mai mulți ani consecutivi. Paralel înregistrăm variațiunile și influența factorilor naturali și artificiali, numai așa ne putem da seama de înălțuirea fazelor dinamice și determinismul lor.

Dacă urmărim și surprindem icoana vegetației unei asociații, în diferite perioade ale unui an, avem *aspectele de sezon*.

Metoda de lucru

Pe teren studiem indivizii de asociație, pe cari îi apropiem de un tip ipotetic ideal, care este asociația, sau acesta reesă din studiul mai multor pâlcuri locale de asociație. Orice pâlc de vegetație, spre a ne da seama cărei asociații aparține îi facem analiza fitosocială, care comportă stabilirea unor *caracteristici analitice: abundență, dominanță, sociabilitate, densitate, frecvență, stratificație, vitalitate, periodicitate* și *caracteristici sintetice: constanța fitosociologică și fidelitatea* (6,29). Intr'un pâlc de obicei se notează în lista floristică două din caracteristicile analitice, fiecare printr'o cifră în dreptul numelui fiecărei plante din asociație. Caracteristicile sintetice se stabilesc în raport cu alte asociații ale unei regiuni (constanța), sau în sânul asociației (fidelitatea).

Am adoptat în acest studiu notațiunea școalei din Zürich-Montpellier, adică cu întâia cifră am notat abundența+dominanța, stabilite din vedere în suprafețe de o anumită întindere și exprimate printr'un singur coeficient, după o scară combinată astfel:

- + = indivizi foarte puțini, grad de acoperire foarte mic.
- 1 = număr de indivizi potrivit (mic sau mare), acoperire mică.
- 2 = indivizi numeroși sau foarte numeroși, acoperire mică, sub $\frac{1}{20}$ din suprafață.
- 3 = indivizi numeroși, acoperind $\frac{1}{4}$ până la $\frac{1}{2}$ din suprafață.
- 4 = indivizi numeroși, acoperind $\frac{1}{2}$ până la $\frac{3}{4}$ din suprafață.
- 5 = specia acopere mai mult de $\frac{3}{4}$ din suprafață.

Abundența ne dă noțiuni asupra numărului de indivizi dintr'o specie ce intră în populația vegetală a unui pâlc. Se obține fie prin numărarea indivizilor fiecărei specii, lucru anevoios mai ales într'o populație densă, fie prin simplă apreciere cantitativă, eva-

luând cu aproximație, ceea ce ne dă rezultate expeditiv și satisfăcătoare.

Se numește *dominantă* într'o asociație, specia sau speciile dătătoare de ton (fizionomie), prin număr, vigoare și tendință de uniformizare prin concurență în stratul respectiv. »Pentru un mare număr de specialiști dominanța și gradul de acoperire (Deckungsgrad) au intrat în sinonimie« (22). După **Raunkiaer** formula gradului de acoperire trebuie să fixeze cantitativ caracterul fizionomic al vegetației. Criteriul imediat diferențial al tovarășiilor vegetale îl constituie, după unii cercetători dominanța, după alții acest drept se cuvine speciilor caracteristice și diferențiale. Adeseori înaintea calculelor și măsurătorilor, dominanța este busola de orientare în complexul covorului vegetal. Se stabilește printr'un raport procentual al suprafeței acoperite de indivizii speciilor din pâlcul vegetativ studiat. Am dat-o mai sus în scara combinată.

Sociabilitatea ne arată modul de grupare sau dispersiune a speciilor într'o populație vegetală. Ne poate aduce foloase în lucrări descriptive cu mare extensiune în spațiu. În notațiunile fitosociale se exprimă prin coeficienții din coloana doua. Adoptând modificările dlui prof. **Al. Borza** am notat cu al doilea coeficient *frecvența* = *prezența locală*, deoarece »modul de îngrămădire a unei specii este în mare parte un caracter specific, care de fapt variază relativ puțin în acelaș mediu« (4).

Frecvența este o noțiune cantitativă și statistică, ce se exprimă prin raportul între numărul patratelor în care specia este prezentă și numărul total al careurilor cercetate, când analiza se face pe suprafețe mici. Se mai poate stabili și printr'un proces de sinteză mintală (4, 32), închipuindu-ne suprafața de studiu, sau suprafața întregului pâlc de asociație împărțită în 10 părți egale și să apreciem în câte din aceste suprafețe găsim specia respectivă reprezentată cel puțin printr'un individ. Ne dă gradul omogenității în repartitia speciilor după o scară cu 5 trepte.

1 =	specia prezentă în mai puțin de $\frac{1}{20}$ din suprafață.
2 =	» » » 20% până la 40% » »
3 =	» » » 40% » » 60% » »
4 =	» » » 60% » » 80% » »
5 =	» » » 80% » » 100% » »

Abundența, dominanța, sociabilitatea, densitatea și frecvența sunt caractere cantitative, iar stratificația, vitalitatea și periodicitatea sunt caractere calitative.

Constanța socială a speciilor este un număr ce ne arată repartitia lor în asociația studiată și anume este expresia proporționalității prezenței lor în sânul asociației. Ca valoare sinecologică se identifică cu *prezența generală* raportată la o regiune. Stabilirea ei sintetică reiese din comparația listelor floristice a indivizilor de asociație. Se înseamnă la dreapta tabloului într-o coloană aparte după următoarea scară (6, 29):

- 1 = specie prezentă, foarte rară, accidentală.
- 2 = » » în mai puțin de $\frac{2}{5}$, fără a fi foarte rară.
- 3 = » » » $\frac{2}{5}$ până la $\frac{3}{5}$ din indivizii de asociație.
- 4 = » » » $\frac{3}{5}$ » » $\frac{4}{5}$ » » » »
- 5 = » » » $\frac{4}{5}$ » » $\frac{5}{5}$ » » » »

În tovrășiiile studiate de mine, având caracter preliminar, numărul releveurilor fiind mic, mi-se pare insuficient spre a stabili acest caracter, dealtfel evaluarea lui este facultativă după unii autori.

Fidelitatea socială se leagă de ideea repartiției speciilor între asociațiuni. Adaptarea lor ecologică și sociologică poate reeși din cercetări dinamice sau dintr'o bogată documentație floristică regională. Ne dă prețioase indicațiuni asupra legăturilor dintre asociații și speciile lor, »este manifestarea sociologică cea mai expresivă a ecologiei specifice«. Speciile proprii unei asociații găsesc maximum de propășire în sânul ei, ele pot trăi și în alte asociații înrudite (caracteristice alianței sau grupărilor de ordin superior). Fidelitatea se notează după **Braun-Blanquet** printr'o scară cu 5 grade, grupate în trei categorii, întrebuițându-se aproape exclusiv acestea astfel:

a) Caracteristice

5 = *exclusive*: specii cari se întâlnesc (aproape) exclusiv într'o singură asociație.

4 = *elective*: specii trăind cu precădere într'o anumită asociație.

3 = *preferente*: specii aflătoare în mai multe asociații totuși preferând o anumită tovrășie.

b) **Tovarășe**

2 = *indiferente*: specii crescând îmbelșugat în mai multe asociații.

c) **Accidentale**

1 = *străine*: specii cari nu apar decât întâmplător într'o asociație.

Cazul cel mai fericit, este de extremă adaptare sociologică, când speciile trăiesc numai într'o singură asociație, ceea ce în realitate se întâlnește extrem de rar, speciile trăind în mai multe asociații dar cu alți coeficienți. Determinarea fidelității e problemă grea, »cere mult discernământ și o documentație floristică extrem de abundentă«, reeșind din comparația tovarășiilor unui ținut, este un caracter sintetic de importanță practică superioară altor atribute morfogice ale asociației (22).

Diagnoza asociațiunilor bazându-se pe speciile caracteristice, ele sunt un fel de »revelatori sistematici« cari permit identificarea și delimitarea indivizilor de asociație, precum și confirmarea prezenței unei asociații sau a unor fragmente de asociație.

Din cercetările mele lipsesc date asupra microflorei, acea vegetație cuprinsă sub numele de edaphon, asupra algelor cărora li se atribuie recent mare importanță (15), și în genere asupra criptogamelor, precum și măsurători de factori ecologici, determinări de pH. atât de utile în astfel de studii, iar altitudinea o dau prin evaluări aproximative după harta 1/75.000.

AS. HORDEETUM MURINI

Această asociație e răspândită în țara noastră în regiuni de șes semiaride mai ales pe margina drumurilor, a străzilor, pe terenuri virane învecinate, sau pe lângă căile ferate. Nu intră în lunecile umede a văilor nici nu urcă la altitudini mai mari. Se menține în apropierea satelor și orașelor. Analiza din tablou, făcută în anul 1938, se referă la următoarele locuri.

1. In Bdul Mihail Ghica, București, lângă Depozitul Sanitar, o fâșie pe marginea străzii, din care am analizat (Mai—Iunie în

mai multe rânduri) aproximativ 200 m². Am ținut-o sub observație din primăvară până în toamnă. Fiind ruptă vegetația cu mâna în mai multe rânduri, iar mai târziu păscută cu cai, s'a dezvoltat greu, n'a crescut înaltă ci a rămas pipernicită. La începutul lunii iunie pe o bună porțiune vegetația a fost îndepărtată prin tăiere cu sapa, rămânând pământul gol prăfos. Aci până toamna s'a regenerat altă vegetație.

2. O fâșie îngustă de 1/4 m și lungă de vreo 20 m am analizat-o în Str. Aviator Stâlpeanu.

3. În Bulevardul Mărăști, se află pâlcuri discontinui, din cauza porțiunilor săpate și semănate cu plante ornamentale. Se mai află astfel de pâlcuri cu extensiune și densitate variată pe terenurile virane situate la întretăierea cu Str. Sănătescu și cu Str. Sandu Aldea. Am analizat (5 VI) total vreo 200 m². Și aci am văzut un țaran »lăptar« rupând »iarba« cu mâna pentru a o da calului »de ce să stea degeaba pe margina șoselei?«

4. Frumoase pâlcuri dense am găsit în Alea Școalei de Agricultură atât pe marginea de lângă Ștrand cât și pe cea de către Arena sportivă. Făcea impresia unei sămănături. Am analizat (5 VI) 100 m².

5. Pâlcuri analizate la Constanța (21 VI), lângă linia ferată ce duce în port¹⁾ și pe marginea drumului ce merge dela gară în port.

6. Pâlcuri analizate la Cluj (10 VII), în str. Uzinei electrice și Arenei sportive, suprafață de 50 m².

Am mai văzut asociația fără să-i fac analiza în București lângă podul Grant, pe cheiul Dâmboviței și în comuna Crevedia-Vlașca lângă sediul circumscripției C. A. M.

Pentru aspectul de toamnă am revăzut și examinat pâlcurile în ordinea coloanelor la următoarele date 1 la 8 IX, 2 și 4 la 10 IX, 3 la 12 IX, 5 la 3 IX și 6 la 29 VIII.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Tot pe terenurile ruderalizate dinspre port am văzut și *Onopordetum acanthii*, fără să-i fi putut face analiza fitosocială. Aceeași asociație am mai găsit-o la Balcic (1936), sub dealul dinspre nordul orașului, împreună cu unele specii caracteristice ca *Reseda lutea* L, *Lapulla echinata* Gilib. etc.

Periodicitate

Urmărită în desfășurarea ei anuală, asociația aceasta își începe dezvoltarea din primele zile călduroase al primăverii cu *Hordeum murinum* care încolțește chiar toamna, dacă factorii externi îl favorizează se dezvoltă binișor. Totuși aspectul vernal n'are caractere pronunțate, în afară de rari exemplare de *Taraxacum officinalis*¹⁾, *Capsela bursa pastoris*, *Lepidium draba* și *Sissymbrium sophia*, cari înfloresc prin Martie—Mai, prea puține ne mai rețin atenția. Un aspect estival se accentuează în lunile Mai—Iunie prin *Hordeum murinum*, *Malva silvestris*, *Balota nigra*, *Matricaria chamomilla* ș. a. La începutul lunii Iulie *Hordeum*, este copt și se diseminează (cel puțin în terenurile aride din vechiul regat), iar până în toamnă și paele au dispărut descompuse.

În luna Septemvrie nu mai găsim decât un remarcabil aspect autumnal, reprezentat mai ales prin *Atriplex tataricum* și *Cynodon dactylon*, cu *Amarantus retroflexus*, *albus*, *Portulaca oleracea*. Acest aspect se prezintă uneori în pâlcuri așa de compacte încât examinate după perioada de maturitate și diseminare a plantei dătoare de nume, *Hordeum*, ne face impresia că avem în față o asociație de *Atriplex tataricum*, din cauza dominanței acestei plante, cu atât mai mult cu cât uneori apare în pâlcuri impresionante pe locuri ruderaie și maidane unde nu crește *Hordeum murinum*, iar vegetația însoțitoare arată mai mare nitrofilie. Dl profesor **Al. Borza** a semnalat găsirea unei asociații de *Atriplex tataricum* în Insula Șerpilor din Marea Neagră (3, 5), este posibil ca aceste pâlcuri să aparțină aceleiași asociații, dar precis nu putem afirma, din cauza lipsei unui studiu fitosociologic amănunțit. În tot cazul pâlcurile învecinate alcătuite din cele două plante se concurează reciproc, disputându-și prioritatea dreptului la viață.

La Cluj această asociație are o desfășurare anuală mai lentă, rămânând în întârziere față de București și Constanța cu vreo

¹⁾ Această plantă, la București, din cauza condițiilor microclimatice, are o foarte largă perioadă de înflorire, așa am găsit-o în zile frumoase și însorite, la 24 Dec. 1937 în mai multe locuri în Parcul Domeniilor și în grădina Institutului de Cercetări agronomice, la 24 Februarie am găsit-o în Parcul Regele Carol al II-lea, în mai multe exemplare înflorite și cu fructe mature, pe o pantă mică, cu expoziție sudestică situată la marginea lacului Herrăstrău.

Hordeetum murini

Numărul de ordine	1	2	3	4	5	6	Observații
Suprafața analizată în m ²	200	5	100	80	20	50	
Caracterist. asociației:							
<i>Hordeum murinum</i> L.	5.5	4.5	5.5	4.5	4.5	4.5	Ptru această specie foarte rară în as. toată rezerva. Găsit un singur exemplar și nu în pâlce tipic.
<i>Malva silvestris</i> L.	1.2	—	1.2	2.3	1.2	1.3	
<i>Erodium ciconium</i> (L.) Wild	—	—	—	—	+1	—	
<i>Centaurea calcitrapa</i> L.	—	+	—	—	—	—	
Caracteristice Alianței:							
<i>Lolium perenne</i> L.	—	+1	3.3	4.4	+1	3.4	
<i>Atriplex tataricum</i> L.	4.5	—	2.2	3.1	1.2	1.1	
<i>Sisymbrium officinale</i> (L.) Scop.	+1	—	1.1	+1	—	1.1	
<i>Portulaca oleracea</i> L.	2.2	—	+1	1.3	—	—	
<i>Xanthium spinosum</i> L.	1.1	—	—	—	—	1.1	
<i>Chenopodium opulifolium</i> Schrad.	—	+1	—	—	—	+1	
<i>Chenopodium vulvaria</i> L.	—	—	+1	—	—	+1	
Caracterist. Ordinului:							
<i>Amaranthus retroflexus</i> L.	3.3	—	1.1	2.2	+2	1.2	
<i>Capsella bursa pastoris</i> (L.) Medik	3.5	2.3	+1	+1	—	1.1	
<i>Sisymbrium sophia</i> L.	2.2	—	1.1	+1	1.2	1.2	
<i>Ballota nigra</i> L.	—	—	1.1	1.2	—	+1	
<i>Onopordon acanthium</i> L.	3.1	—	—	+1	+1	—	
<i>Atriplex patulum</i> L.	—	+1	+1	1.1	—	—	
<i>Amaranthus albus</i> L.	1.2	—	+1	—	—	—	
<i>Solanum nigrum</i> L.	—	—	+1	—	—	+1	
<i>Fumaria officinalis</i> L.	—	+1	—	—	—	—	
<i>Chenopodium hybridum</i>	—	—	—	—	—	+1	
<i>Poa annua</i> L.	1.1	—	—	—	—	—	
<i>Arctium minus</i> (?) (Hill) Bernh.	—	—	+1	—	—	—	
Caracteristice clasei:							
<i>Poligonum aviculare</i> L.	1.1	—	3.2	3.5	—	—	
<i>Ledipium draba</i> L.	+1	+1	1.1	1.2	1.3	1.1	
<i>Chenopodium album</i> L.	—	—	2.2	1.3	—	—	
f. lanceolatum Mühlb.	—	—	1.1	+1	—	—	
<i>Setaria viridis</i> (L.) Pall.	—	—	—	—	—	—	

Numărul de ordine	1	2	3	4	5	6	Observații
Suprafața analizată în m ²	200	5	100	80	20	50	
Tovarășe							
<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers.	3.3	—	4.5	3.3	1.1	—	
<i>Plantago lanceolata</i> L.	—	+1	1.1	2.3	—	—	
<i>Convulvulus arvensis</i> L.	3-44	1.1	1.2	2.3	—	1.1	
<i>Matricaria chamomilla</i> L.	+1	+1	1.1	—	2.4	+1	
<i>Erigeron canadensis</i> L.	—	—	2.3	1.2	—	—	
<i>Carduus acanthoides</i> L.					+1	1.1	
<i>Taraxacum officinale</i> Web.	+1	—	+1	1.1		+1	
<i>Cichorium intybus</i> L.					+1	+1	
<i>Sisymbrium orientale</i> Torner	+1				+1	+1	
<i>Lepidium ruderae</i> L.	1.1	—	+1	—	—	+1	
Accidentale:							
<i>Medicago lupulina</i> L.			+1			+1	
<i>Trifolium repens</i> L.			+1	—	—	2.2	
<i>Artemisia absinthium</i> L.			+			+	

În afară de aceasta am mai găsit accidentale de mai puțină importanță repartizate astfel: coloana nr. 1, *Cannabis sativa* L. +1, *Eruca sitiva* Lam. +1, *Portulaca grandiflora* Hock +1; în col. nr. 2, *Heliantus tuberosus* L. +1, *Pharbitis hispida* Choisy +1; în coloana nr. 3, *Achillea collina* Becker 2.2, *Berteroa incana* Oc. 1.1, *Verbena officinalis* L. +1; în col. nr. 4, *Erodium cicutarium* (L.) L'Hérit. 1.1; în col. nr. 5, *Centaurea diffusa* Lam. +1, *Anthemis austriaca* Jacq. +1; în col. nr. 6, *Bellis perennis* L. +1, *Xanthium strumarium* L. +1, *Daucus carota* L. +1, *Urtica dioica* L. +1.

2—3 săptămâni. Când am cercetat o (10 VI), abia dădea în pârgă, iar la sfârșitul lunii August se mai aflau spice cu maturitate întârziată, deși în majoritate își încheiase ciclul de vegetație diseminându-se. Fiind aci umezeala mai mare s'au desvoltat unele specii mezofile tinzând la o înțelenire cu mult *Lolium perenne* și *Trifolium repens*, contribuind la aceasta pășunatul și călcatul. Pășunatul în tinerețe sau ruperea o întârzie în desvoltare, o pipernicește și lungește perioada de coacere, iar cositul (cheiul Dâmboviței) mai produce și răirea. Pășunatul continuu și călcatul sunt cauze modificatoare.

Condițiuni ecologice și dinamice

Sunt câteva probleme ce trebuiesc disecate aparte în studiul fiecărei asociații și cari se lămuresc din analiza factorilor ecologici și interpretarea biologică a listei florale sau din observații aparte. O primă întrebare este asupra rolului sociologic al diferiților cohabitanți din sânul asociației, în ciclul anual al vieții. »Care este importanța lor pentru transformările succesive ce se petrec în sânul asociației noastre«(9). Evident spre a pătrunde această funcțiune genetică sociologică a întregului ansamblu de populație vegetală trebuie să cunoaștem cât mai mult suprafața ce ocupă asociația într-o regiune, numai atunci ne putem explica »cum se edifică, cum se menține și cum se degradează«(21) o grupare soială de plante. Aceasta fiind finalitatea pragmatică către care tindem prin studii de sociologie vegetală, sau putem desprinde unele învățăminte sinecologice.

Concluziile ecologice sumare așa cum se desprind din observații asupra vegetației ca ansamblu, prin comparații și (fără măsurători de factori cu aparate speciale), sunt următoarele: se instalează de preferință pe terenurile mai aride ale câmpiilor noastre, pe margini prăfuite de străzi și șosele, a căror arșiță și uscăciune îi priesc mult. Se pare că protecția gardurilor și copacilor rari de pe marginea șoselelor îi creiază condițiuni microclimatice tinzând spre un optim, determinând pâlcuri prospere și compacte de *Hordeum*, chiar dacă analitic marea densitate exclude din speciile componente și tinde să se transforme în pajiște omogenă continuă ca o semănătură, ca o holdă (col. 4). Din contră cu cât factorii ecologici generali sau microclimatici se îndepărtează de optim cu atât speciile ce o compun sunt mai eterogene, numărul

accidentalelor și dezagregatelor crește. Micșorarea aridității și creșterea umezelii¹⁾ produc modificări tinzând la închegarea unei pajiști cu *Trifolium repens* și *Lolium perenne*, mai ales acolo unde coincid cu pășunatul și călcatul.

La București apare mult *Lolium perenne* amestecat cu *Hordeum murinum*, sau precedându-l și pe terenuri de construcție intrate în raza orașului, îngrădite și necultivate, chiar dacă nu sunt păscute sau călcate; uneori se amestecă cu *Bromus sterilis*.

Progresând ruderalizarea prin aruncare de gunoaie, moloz, sau pământ în aspectul de primăvară apare mult *Lepidium draba* iar în cei de toamnă cu *Atriplex tataricum* și specii de *Chenopodium*.

Extensiunea pâlcurilor acestei asociații variază anual în funcție de factorii climatici și inmixtiunea omenească (călcare, pășunare, rupere, tăiere, etc.). Variațiunile pot aduce dela an la an chiar o ușoară modificare a coeficienților sociali.

În terenul de lângă Depozitul Sanitar, desgolit de vegetație, în lunie, în 8 Sept. am notat în vegetația regenerată pe suprafața de 20 m²:

<i>Amaranthus retroflexus</i>	4.5
<i>Cynodon dactylon</i>	4.4
<i>Portulaca oleracea</i>	2.3
<i>Myosurus minimus</i>	2.2
<i>Atriplex tataricum</i>	1.1

Din observații mai reese că la București și în împrejurimi în denudări de vegetație prin amestecuri antropogene ca nivelări, săpături, exploataări, chiar în terenuri de cultură abandonate aceasta e vegetația ce se desvoltă la început cu un adaos de alte câteva specii, dintre cari mai însemnate *Amaranthus albus*, *Heliotropium europaeum*, *Setaria viridis*, *Hibiscus ternatus*, *Chenopodium*, etc.²⁾

¹⁾ Din cauza acestor condițiuni, cred, nu apare în Valea Someșului, în vechiul ținut grăniceresc.

²⁾ Pe marginea străzilor din cartierele periferice, apar și alte plante ruderales, așa am găsit *Amaranthus adscedens* Lois., în str. Aviator Stâlpeanu, Muntenescu, Splaiul Independenței, etc. *Amaranthus crispus* Lesp et Thévén., în str. Costache Sibiceanu, Vasile Gherghel, Impăcării ș. a. ambele necitate de Panțu în temeinica lui lucrare (20) și nici în completarea publicată în anul 1931, tot la Academie.

Adeseori se întâmplă ca aceste buruieni să birue chiar semănături de ierburi făcute pentru împăjiștirea piețelor publice, grădinilor, sau bulevardelor, dacă nu se ține seamă ori se ignorează factorii climatici și exigențele sociale a vegetației.

De asociația tipică mediteraniană, se deosebește prin prezența extrem de redusă sau chiar dispariția unor specii caracteristice nu numai din cele cari lipsesc total din flora noastră, ci chiar din cele aflătoare (*Centaurea calcitropa*, *Erodium ciconium*, *Diplotaxis tenuifolia*, etc.)

AS. CARDUETUM ACANTHOIDIS

Studiul acestei asociații început în vara anului 1937, când am făcut pe îndelete mai multe releveuri de 1—2 m². La stabilirea caracteristicilor sociale am procedat prin numărare, începând cu speciile mai înalte dominante și eliminându-le treptat spre a nu acoperi și masca pe cele de etaj inferior. Tot din cauza aceasta nu se pot analiza suprafețe mari dintr'odată. Am continuat în vara următoare, totuși n'am putut răspunde tuturor întrebărilor ivite în cursul studiului, dar nădăjduiesc că cel puțin în parte vor putea fi clarificate prin continuarea cercetărilor.

Terenul studiat se află în regiunea colinară a Văii Someșului Mare în hotarul comunelor Mocod și Zagra, deci pe afluentul Valea Zăgrii (jud. Năsăud), și anume:

1. În lunca văii »La Mori« pe întâia terasă, între grădini, pe conul argilos de dejecție, dintre km 4—5, pe mălăiște.
2. Tot acolo pâlcuri cu mult *Leonurus marubiastrum*.
3. Deasupra pantei (coastei) de lângă drum în »Fățata«, pe a doua terasă.
4. Pe terasa primă dar mai sus, lângă »Cioroiul lui Hrihor«, loc mai umed.

Aceste releveuri au fost analizate în prima fază a cercetărilor mele (prima jumătate a lunii August 1937).

Continuând în vara 1938 (9—10 August) am întrebuințat metoda general folosită de fitosociologi, evaluarea după principiile fitosociale de cari am vorbit mai sus. Terenul studiat se află în teritoriul comunei Mocod partea numită »La Râpă«, astfel:

5. Imediat deasupra »Râpei« propriu zisă, spre capătul din jos. Teren mai slab, mălăiște mult călcată, cu început de înțelire prin necultivare.

6. În »Poeniță« aproape de culmea împădurită (sub pădure), teren cu miriște, ce înainte de cultivare cu grâu fusese îngrășat probabil cu oile.

7. Tot acolo, mai jos spre »Valea Nadului«, mălăiște pe o coastă recent desțelenită prin tăierea tufișurilor de spini (*Crataegus monogina*, *Prunus spinosa*) ce creșteau acolo și mai cresc și astăzi pe alte porțiuni vecine.

Cred că asociația aceasta se poate încadra în clasa Rudereto-Secalinetales, cel puțin într'o subdiviziune mai îndepărtată de cele din regiunea mediteraneană din cauza climatului. În tot cazul numărul însemnat de specii caracteristice clasei ne arată afinități incontestabile. Trebuie însă să o punem într'o alianță nouă *Carduion acanthoidis*, poate și un ordin aparte (*Carduetalia*?). Pentru aceasta unele specii tovarășe se introduc în clasă cu rangul de caracteristice pentru regiunea noastră. Cercetări viitoare vor aduce, cred, clarificări în această privință.

Condițiuni ecologice și dinamice

Asociația am observat-o în regiunile de deal a județelor Someș și Năsăud. Se instalează pe terenuri argiloase cu puțin humus, provenit din îngrășare cu bălegar sau putrezirea plantelor, continuu amestecat cu solul din cauza lucrărilor culturale (arat, prășit). Este legată de porumbiștile productive (numite aci mălăiști), ce intră în sistemul calcatural de exploatare, adică un an cultivat »țarină«, și unul pășune »imaș«. De prisos să mai spun că asociația apare în anul de imaș. Mai rar (când terenul ar produce porumb și pentru grâu e prea gras) o întâlnim pe terenurile ce au fost cultivate cu grâu »miriști« și atunci cu mare infiltrație de specii streine.

Vegetația aceasta se remarcă prin *Carduus acanthoides*, care formează un strat de etaj superior dominant prin cantitate și înălțime (ajunge înălțimea omului 1,80 m) atât de evident că sătenii o numesc »scai«, nume dat acestei plante. Numele dat de mine este traducerea numelui popular, așa cum recomandă unii geobotaniști.

Un facies însemnat, dar cu întindere restrânsă, este cu *Leonurus* datorit îmbogățirii solului în substanțe organice prin gunoie

Carduetum acanthoidis

Numărul de ordine	1	2	3	4	5	6	7	Observații
Altitudine în m	353	350	351	368	495	450	415	
Expoziție	E-SE	E	E	E	V	S-SV	V	
Inclinație	2-3°	0-2°	0-1°	4-6°	4-5°	0-5°	25-20°	
Suprafața analizată în m²	5	2	1	1	13	10	10	
Caracteristice și dom::								
<i>Carduus acanthoides</i> L.	5.5	3.3	4.4	2.2	3.4	4.5	5.4	
<i>Ranunculus sardous</i> Cr.	4-5.5	5.5	1.1	2.2	2.4	1.3	+1	
<i>Setaria glauca</i> (L.) R.et.Sch.	3.4	4.5	5.5	4.4	2.5	2.5	1-2.5	
<i>Convolvulus arvensis</i> L.	4.5	2.3	2.2	1.1	1.3	3.5	1.4	
<i>Anagallis arven-sis</i> L.	3.5	3.5	3.5	1.1	2.5	1.3	1.4	
<i>Euphorbia exigua</i> L.	+1	—	—	1.1	2.5	—	1.2	(?)
Caracteristice Alianței								
Ordinului și Clasei:								
<i>Polygonum aviculare</i> L.	3.4	4.4	1.1	3.4	+1	1-2.5	+1	
<i>Anthemis cotula</i> L.	3.4	4.4	+1	4.5	1.2	2.2	1.1	
<i>Agropirum repens</i> (L)Beauv	3.3	4.4	1.1	2.2	—	2.5	1.3	
<i>Plantago media</i> L.	2.2	2.2	1.1	2.2	1.1	1.5	—	
<i>Plantago lanceolata</i> L	—	—	1.1	1.1	1.5	1.3	1.2	(?)
<i>Erigeron canadensis</i> L.Scop.	—	1.1	+1	+1	+1	+1	+1	
<i>Cirsium arvense</i> L. Scop.	+1	—	—	1.1	+2	3.5	1.2	
<i>Cirsium lanceolatum</i> L.								
Scop.	+1	—	—	—	+1	1.1	—	
<i>Chenopodium album</i> L.	4.4	2.2	1.1	—	—	—	—	
<i>Poa annua</i> L.	2.2	2.2	2.3	2.3	—	—	—	
<i>Polygonum persicaria</i> L.	—	2.2	+1	1.1	—	—	+1	
<i>Stachis germanica</i> L.	—	2.2	1.2	—	—	—	—	
<i>Leonurus marrubiastrum</i> L.	4.5	5.5	—	—	—	—	—	
<i>Stachis annua</i> L.	—	+1	1.1	—	1.2	+1	1.1	
<i>Prunella vulgaris</i> L.	—	—	1.1	—	2.4	2.5	1.1	
<i>Echinocloa crusgalli</i> (L.)								
R. et. Sch.	2.2	—	+1	1.2	—	—	—	
<i>Lolium perenne</i> L.	+1	+1	+1	—	—	—	—	
<i>Capsella bursa pastoris</i> (L.)								
Medik	2.2	3.3	+1	—	—	—	—	
<i>Echium vulgare</i> L.	+1	—	+1	—	2.4	—	+1	
<i>Sonchus arvensis</i> L.	—	2.3	1.1	—	1.3	1.3	+1	
<i>Salvia verticillata</i> L.	—	+1	—	—	+1	+1	1.1	(?)
<i>Onopordon acanthium</i> L.	1.1	—	—	—	—	—	—	

Numărul de ordine	1	2	3	4	5	6	7	Observații
Altitudine în m	353	350	351	368	495	450	415	
Expoziție	E-SE	E	E	E	V	S-SV	V	
Inclinație	2-3°	0-2°	0-1°	4-6°	4-5°	0-5°	20-25°	
Suprafața analizată în m²	5	2	1	1	13	10	10	
<i>Malva silvestris</i> L.	+1	—	—	—	—	—	—	
<i>Stachis palustris</i> L.	1.1	+1	—	—	—	+1	—	
<i>Veronica persica</i> Poir.	2.3	—	—	—	—	—	—	
Tovarășe								
<i>Trifolium repens</i> L.	2.2	2.3	1.1	1-2.2	1.3	3.5	1.3	
<i>Medicago lupulina</i> L.	1.1	1.1	+1	+1	2.5	1.5	1.4	
<i>Verbena officinalis</i> L.	+1	1.1	—	+1	—	+1	—	
<i>Vicia cracca</i> L.	+1	—	—	—	1.2	+1	+1	
<i>Medicago falcata</i> L.	+1	—	—	—	2.3	+1	+1	
<i>Trifolium campestre</i> Schreb.	—	—	+1	—	1.2	+1	+1	
<i>Mentha pulegium</i> L.	—	3.4	—	—	3.4	1.1	—	
<i>Mentha silvestris</i> L.	—	—	—	1.1	1.3	2.4	—	
<i>Equisetum arvense</i> L.	+1	3.3	—	1.2	1.2	—	—	
<i>Crepis rhoeadifolia</i> M. B.	1.1	—	+1	—	1.4	1.4	1.3	Poate caracteristica unei unități super.
<i>Chrysanthemum leucanthemum</i> L.	+1	—	+1	—	+1	1.2	1.3	
<i>Daucus carota</i> L.	1.2	—	—	+1	1.3	1.4	—	
<i>Satureja acinos</i> (L.) Scheele.	+1	—	+1	—	1.2	—	+1	
<i>Achillea millefolium</i> L.	1.1	+1	—	—	1.1	—	—	
<i>Euphorbia platyphilla</i> L.	2.4	3.4	—	+1	—	—	—	
<i>Euphorbia stricta</i> L.	—	—	—	—	1.3	+1	+1	
<i>Trifolium arvense</i> L.	—	—	1.1	—	—	+1	—	
<i>Trifolium pratense</i> L.	—	+1	—	—	2.5	—	—	
<i>Verbascum blattaria</i> L.	+1	—	—	—	+1	—	—	
<i>Inula britannica</i> L.	+1	—	—	—	1.2	+1	—	
<i>Viola arvensis</i> Murr.	—	—	—	—	+1	1.3	—	
<i>Cichorium intybus</i> L.	+1	—	—	—	+1	1.3	+1	
<i>Bromus commutatus</i> Schrad.	+1	—	+1	—	—	—	—	
<i>Taraxacum officinale</i> Web.	+1	—	—	—	—	2.5	—	
<i>Bupleurum temussimum</i> L.?	2.1	—	—	—	1.1	—	—	
<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L'Hérit.	—	—	—	—	+1	+1	—	
<i>Lepidium campestre</i> (L.) R. Br.	—	—	2.2	—	—	—	—	

Numărul de ordine	1	2	3	4	5	6	7	Observații
Altitudine în m	353	350	351	368	495	450	415	
Expoziție	E-SE	E	E	E	V	S-SV	V	
Inclinație	2-3°	0-2°	0-1°	4-6°	4-5°	0-5°	20-25°	
Suprafața analizată în m²	5	2	1	1	13	10	10	
<i>Roripa silvestris</i> (L.) Bess.	+1	—	—	+1	—	—	—	
<i>Galingsoga parviflora</i> Cav.				3.4				
<i>Kickxia elatine</i> (L.) Dum.			1.1	—				
<i>Potentilla anserina</i> L.	+1			+1				
<i>Cerastium anomalum</i> W. et K.	2.3	2.4	—	—	—	—	—	
Accidentale								
<i>Pastinaca sativa</i> L.						1.4	+1	
<i>Centaurea austriaca</i> Wild.							+1	
<i>Centaurea micranthos</i> Gmel					1.3	+1	—	
<i>Potentilla aurea</i> L.				+1				
<i>Agrostis tenuis</i> Sibth.					2.5	+1	—	
<i>Erythraea centaurium</i> Pers.					+1	+1	—	
<i>Hypericum perforatum</i> L.						+1	+1	
<i>Linaria vulgaris</i> Mill.						+1	+1	
<i>Equisetum silvaticum</i> L.					+2	+2	—	
<i>Dianthus armeria</i> L.						1.2	+1	

Mai apar și alte specii accidentale provenind din asociații streine, după compoziție, dar așezate în vecinătate geografică, așa în coloana nr. 6, *Veronica serpyllifolia* L., *Verbascum phlomoides* L., *Fragaria collina* Erh., *Potentilla recta* L., *argentea* L., *silvestris* Meck., *Sonchus oleraceus* L., *Melilotus officinalis* (L.) Lam. În nr. 7, *Euphorbia cyparissias* L. 1.2, *Scabiosa ochroleuca* L. Nu lipsesc nici unele plante alimentare rămase din culturile anului precedent ca *Solanum tuberosum* L. (nr. 7), *Helianthus annuus* L. (nr. 1 și 7) și *Triticum vulgare* Vill. (nr. 6).

mai puternică cu bălegar. Gradul de umiditate a solului și probabil variațiunea pH-ului sunt determinanții esențiali ce modifică compoziția, căci cu creșterea înclinației terenului și sărăcirea în îngrășămintă apar *Stachis germanica*, *Echium vulgare*, *Kickxia elatine* etc.

Dacă argila e mai compactă și amestecată cu nisip, tovărășia tinde să se modifice prin creșterea frecvenței unor specii ca *Anthemis cotula*, *Plantago media*, *Setaria glauca* etc.; însoțite de umezeală mai mare apar *Galingsoga parviflora*, *Cirsium arvense*, *Bidens*. În teren nisipos *Carduus* se reduce și apare mult *Verbas-cum phlomoides*.

Asociația își datorește structura și compoziția actuală exclusiv omului. După clasificarea lui **Chevalier** (11) s'ar încadra în categoria asociațiilor »derivând din lucrări culturale continui«. Este o tovărășie artificială și efemeră determinată de un anumit sistem de cultură cu anumite plante, se menține prin îngrijiri culturale date cerealelor și ameliorări de sol prin îngrășare cu gunoi de grajd, sau prin oi. Incontestabil că lăsată să se păcănească fără amestecuri antropogene nu reprezintă decât o scurtă fază, dintr'un lanț evolutiv de transformări ce duc spre un climax silvatic (»s'ar reconstitui în asociații mezofile **Warming**«) care a fost dislocat prin culturi și pășuni din neolitic până astăzi. Observația și deducțiile ne spun că acest climax ar fi un făget pur sau amestecat cu stejar (gorun).

Valoarea asociației ca pășune

Orice lucrare am cerceta spre a ne da seama de valoarea asociației ca pășune ne arată un procent mare de buruieni nehră-nitoare pentru vite și păgubitoare pentru agricultură, micșorând mult producția de cereale. Pășunatul miriștilor și ogoarelor nu se admite într'un sistem rațional de exploatare, judecându-se foarte aspru: »ogorul nu are drept la existență, decât dacă este lucrat în permanență, în caz contrar el trebuie cultivat cu plante de nutreț, căci nimenea nu va putea afirma în mod serios că nutrețul ogoarelor este mai valoros, decât cel cultivat. Iar dacă se justifică, cum fac sătenii, această practică cu îngrășarea ogorului, prin oi, trebuie să răspundem că o Leguminoasă anuală recoltată ca nutreț îngrășă pământul cel puțin atâta, cât îl îngrășă țârla« (33).

Ierburile hrănitoare pentru vite (gramineele și leguminoasele), copleșite de buruieni cresc greu, în genere mai mici și mai puține decât ar crește fără acest tutorat asfixietor al scăieților ghimpoși. Chiar iarba ce crește nu o pot paște vitele, numai de mare nevoie, căci se înțeapă.

Buruienile mai secătuiesc pământul de materii hrănitoare, iar în anul de țarină înăbușe semănăturile și umplu bucatele păioase de buruieni scăzându-le valoarea. Miriștile lăsate fânațe naturale se reconstituiesc greu în pajiște cu multe buruieni, dând nutreț de calitate inferioară, chiar dacă se curățesc scaii primăvara. Porumbiștile evoluiază și mai greu, dar aproape nimeni nu le lasă. În multe locuri pajiștea tânără, în care se transformă, este un *Agrostidetum tenuis* cu foarte mult *Daucus carota* (*face numai căreji*).

Dacă în unele părți s'a făcut ceva pentru distrugerea buruienilor sau o mai înțeleaptă exploatare a pământului, în unele comune din Valea Someșului se face totul spre a nu ieși din făgașul primitivismului și rutinei, a cărui expresie se sintetizază în »așa am apucat din bătrâni, așa să rămână«.

Țăranul mai calculează și astăzi bogăția în vite după numărul capetelor ce poate crește nu după calitate, valoarea efectivă sau prețul produselor obținute. Cu toate străduințele specialiștilor creșterea vitelor extensivă este în floare. Fraza are valabilitate și în ce privește concepția despre pășune: să fie multă, vitele să parcurgă mult loc, cât despre ameliorări în pășunile de hotar nici pomină, buruienile sunt într'o îmbelșugată huzureală cu scăieții cât omul. Cele mai frumoase tovarășii de scăieți le întâlnim pe cele mai fertile terenuri, căci cele mai sterpe sunt pârlouge cu alte buruieni inutile. Mai trist e fenomenul acolo, unde sătenii sunt constrânși să-și lase proprietățile imasă, deși n'au picior de vită în ogradă.¹⁾

¹⁾ Atragem atenția autorităților în drept, asupra unor măsuri foarte arbitrare luate în unele comune (mai ales în Nepos și Zagra), cari tind să întroză domnia bunului plac și o primejdioasă mentalitate comunistă, cari s'au menținut cu sprijinul autorităților locale în sistemul politicianist al partidelor, dar care trebuie să ia sfârșit într'un regim de autoritate și dreptate. Comuna nu permite întoarcerea brazdei (ogorirea), nu permite îngrădirea proprietăților particulare ce cad în sistemul calcatural, obligând pe proprietari să le țină

Diseminarea și asociațiile ruderaie

În lucrările fitosociologice mai noi (9, 17) se dă o deosebită atenție mijloacelor de răspândire a plantelor, ele arătându-ne căile posibile de imigrație și cucerire a unei asociații într-o regiune oarecare. Problema o tratează mai ales **Müller**, în mai multe lucrări, dintre cari una în colaborare cu **Molinier**, este în curs de publicare.

Multe din speciile asociațiilor noastre au diseminare foarte activă, prin intermediul omului și animalelor, prin ele însăși, sau multe fiind polichore (cu mijloace multiple de răspândire). *Hordeum murinum* se diseminează, pe loc imediat după maturitate (luna Iulie), la adăpostul paelor și a speciilor asociate, fructele se ascund în pământ, favorizate și de stratul de praf ce se depune stârnit de vehicule. În umezeala ploilor din Septembrie germinează ajungând până la sfârșitul lunii Octombrie câțiva centimetri lungime. Dintr'un loc într'altul se răspândește cu plantele de nutreț, se știe obiceiul de a pune nutrețul vitelor de jug sau ham pe marginea drumului.

Fără a insista mult asupra chestiunii, remarcăm după observațiile și experiențele diferiților cercetători că semințele multor specii păstrează foarte bine puterea de germinație după trecerea prin tubul digestiv al păsărilor, ba chiar unele cum sunt cele »nitrofile« din genurile *Urtica*, *Amaranthus*, *Poligonum*, dau indivizi mai viguroși (asupra capacității germinative a semințelor trecute prin tubul digestiv al mamiferelor chestiunea e controversată încă). În orice caz păsările sunt un agent foarte activ și sigur de răspândire pentru multe specii eudozochore, transportându-le în același timp la distanțe mari.

În pășunile de imaș (Carduetum) animalele cu blană, păr, lână pot răspândi multe specii. În lâna oilor totdeauna se găsesc

pășune, fără a li se plăti nici $\frac{1}{10}$ din valoarea produselor ce ar obține prin cultură.

În vara 1938 cel mai sărac om din comuna Zagra, având o singură bucată de pământ, a cărat în spate nule și pari, a îngrădit-o să cultive cereale și zarzavat. Oamenii primăriei în frunte cu primarul i-au tăiat gardul și l-au dus să facă o întăritură la drum, distrugându-i cu vitele tot ce cultivase în grădină. E ușor de înțeles că astfel de măsuri nu sunt de loc liniștitoare și creiază o stare de spirit primejdioasă.

diaspore (unități de diseminare) de *Carduus*, *Cirsium*, *Xanthium* și uneori de *Daucus carota*, *Bidens* ș. a.

Importante sunt egretele de perișori și scvamele composeelor minunat adaptate anemochoriei. *Galingsoga parviflora*, grație achenelor mici cu membranele calicinale scvamoase, putându-se răs-pândi prin vânt, prin ancorare pe hainele oamenilor, prin lâna oilor, cu plantele furajere, pătrunde repede prin văile umede, tot mai sus spre munte¹⁾ (în 1938 am găsit-o în com. Suplai, jud. Năsăud). În văile regiunilor colinare, peisajului de toamnă cu »codru ruginit« și »lumină pală«, o notă particulară îi dau fructele de *Carduus* și *Cirsium*, plutind în adierea vântului, împreună cu borangicul fin al funigielor.

Bibliografie

1. **Allorge, P.** Les association végétales de Vexin français. Rev. gen. de Bot. XXXIII et seq. 1921.

2. **Borza, Al.** Câteva noțiuni de fitosociologie. Pădurea-stepa ierboasă. Lupta între aceste două formațiuni. Soc. de mâine. Cluj 1924.

3. — Die Vegetation und Flora Rumäniens. In »Guide de la Six. Ex. Phytogeogr. Int. Roumanie 1931«. Cluj 1931.

4. — Studii fitosociologice în Munții Retezatului. Bul. Grăd. Bot. Cluj 1934.

5. — a) Contribuții la cunoașterea vegetației și florei Insulei Șerpilor.
b) Noi contribuții la cunoașterea vegetației și florei Insulei Șerpilor. Amân-două în Bul. Soc. de Șt. Cluj 1924—25.

6. **Braun-Blanquet.** Pflanzensoziologie. Berlin 1928.

7. — Prinzipien einer Systematic der Pflanzengesellschaften auf flo-ristischer Grundlage. St. Gallen 1921.

8. — Prodrome des groupements végétaux. Fasc. 3 Rudere-to-Secaline-tales. In colab. cu **W. Gajewski, M. Wraber et J. Walas.** Montpellier 1936.

9. — La Chênaie d'Yeuse méditerranéene (Quercion ilicis). Mont-pellier 1936.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ **Al. Borza.** Oaspeți nechemați în flora noastră. Unirea, Blaj 1917, Nr. 1.
V. Homei. *Galingsoga parviflora* Cav. și *G. Aristulata* Bickn în România. Bul. Grăd. Bot. Cluj. Vol. XIII (1933).

Iuliu Morariu. Noi numiri populare românești de plante. Arhiva Someș-șană Nr. 23. Năsăud 1938.

10. **Brandza, D.** Prodomul florei române. București 1879—1883.
11. **Chevalier, A.** Les associations végétales. In **Emm. de Martonne** Traité de Géographie Physique. Vol. III Biogéographie. Paris 1927.
12. **Cernescu, N. C.** Facteur de climat et zones de sol en Roumanie. București 1934.
13. **Enculescu P., Seidel Th., Protopopescu-Pache Em. J.** Privire generală asupra solurilor din Ardeal, Bucovina și Basarabia. An. Inst. Geol. al României. București 1926.
14. **Gaussen, H.** Géographie des Plantes. Paris 1933.
15. **Guinochet, M.** Etudes sur la végétation de l'étage alpin dans bassin supérieure de la Tinée (Alpes Meridionales). Lion 1938. SIGMA Nr. 59.
16. **Jovet, P.** Evolution après abandon de culture, des champs du Valois. Bull. de la Soc. Bot. de France 1937.
17. **Lemée, G.** Recherches écologiques sur la végétation du Perche. Rev. Gén. de Bot. 588—1937 et seq.
18. **Luquet, A.** Recherches sur la Géographie botanique du Massif Central. Les colonies xérothermiques de l'Auvergne. Aurillac 1937.
19. **Molinier, R., Müller, F.** La dissemination des espèces végétales. Rev. Gén. de Bot. Nr. 590—1938 et seq.
20. **Panțu, Z. C.** Contribuțiuni la flora Bucureștilor și a împrejurimilor. p. I—IV. București 1908—12.
21. **Pavillard, J.** Cinq an de Phytosociologie. Montpellier 1922.
22. — Éléments de sociologie végétale. Paris 1936.
23. — La nomenclature phytogéographique devant le congrès d'Amsterdam. Montpellier 1935.
24. **Pax, F.** Pflanzengeographie von Rumänien (Nova Acta). Halle 1929.
25. — Grundzüge der Pflanzenverbreitung in Karpathen. Vol. I—II, 1898—1908.
26. **Porcius, F.** Flora fanerogamă a fostului district al Năsăudului. Extras din »Transilvania« Sibiu 1881. Ibid. »Anal. Acad. Rom.« VII, 2.
27. **Prodan, I.** Flora României. Cluj 1923.
28. **Prodan, I., Petrini, E.** Principalele plante de nutreț din România. Cluj 1924.
29. **Reynaud, M. A.-Beauverie.** Le milieu et la vie en commun des plantes. Paris 1936.
30. **Rübel, E.** Geobotanische Untersuchungsmethoden. Berlin 1922.
31. — Betrachtung über einige pflanzensoziologische Auffassungsdifferenzen, Verständigungsbeitrag Schweden—Schweiz. Zürich 1925.
32. **Safta, I.** Contribuțiuni la studiul fitosocial agricol al fânețelor din județul Cluj. Extr. Anal. Int. Cercet. Agr. al României, vol. VIII an. VII. București 1936.
33. — Pășunile și fânețele, îngrijirea și exploatarea lor. Cluj 1937.
34. **Săvulescu, Tr.** Die Vegetation von Bessarabien mit besonderer Berücksichtigung der Steppe. Bul. Agr. vol. III. București 1927.

Beiträge zur Kenntnis einiger ruderaler Pflanzengesellschaften (Rumänien)

(Zusammenfassung)

In dieser Untersuchung vorläufigen Charakters habe ich mich mit einigen Pflanzengesellschaften befasst, die der Klasse der Rudereto-Secalinetales angehören. Die erste ist *Hordeetum murini* Br. Bl. und wurde zu Bucarest, Constanța und Cluj analysiert. Von der typischen mittelländischen Form unterscheidet sie sich sowohl durch die wegen der abweichenden Witterungsbedingungen eingetretene Verarmung an charakteristischen Arten, als auch durch die grosse Fülle, in welcher das als facies anzusehende *Atriplex tataricum* sich ihr in dem Herbstaspekt gesellt.

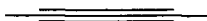
Sie kommt ausschliesslich in trockenen sonnigen Gegenden des Flachlandes und der Ebene vor, wo sie die Ränder der staubigen Wege und Landstrassen einnimmt, und fehlt in feuchteren Tälern und an höher gelegenen Orten.

Die zweite Pflanzengesellschaft, *Carduetum acanthoidis*, das in den Dörfern Mocod und Zagra im Bezirk Năsăud analysiert wurde, ist auf wasserreicheren und in den Tälern hügeliger Gegenden heimisch, vornehmlich auf wenig abschüssigen Landstrecken mit lehmigem, für den Maisanbau gedüngtem Boden. Der Ausdruck *Carduetum acanthoidis* ist die wörtliche Übersetzung des vom Landvolke gegebenen Namens, denn die Dorfbewohner bezeichnen diese Pflanzengesellschaft als »scai« (Stachel-Distel). Meines Erachtens dürfte sie der Rudereto-Secalinetales Klasse zugeteilt, allein in einen besonderen Verband, vielleicht auch eine Ordnung eingereiht werden.

Die Gesellschaft als solche wird hier künstlich durch die beim Maisanbau erforderlichen Feldarbeiten unterhalten und bleibt an ein primitives (»calcaturales«) Wirtschaftssystem gebunden, in dem ein Jahr des Getreideanbaues (»țarină«), mit einem des Brachliegens als Viehweide (»îmaș«) abwechselt.

Wegen der Stachel, mit denen der *Carduus* versehen ist und wegen der überwuchernden Unkräuter ist der Wert dieser Gesellschaft als Weidepflanze äusserst gering.

Viele Arten, die in diesen Gesellschaften eine wichtige soziologische Rolle spielen, verbreiten sich leicht durch Endozoochorie, Epizoochorie, Anemochorie und sogar Polychorie.

Comunicări

Iuliu Morariu: **Iulian Marțian, o figură culturală și educativă**

Ardealul de ieri avea mulți conducători și îndrumători ai vieții intelectuale și năzuințelor românești, oameni dintr'o bucată, rasă din care mai există și astăzi reprezentanți, dar numărul lor pare a scădea. Unul din aceștia a fost și maiorul în rezervă *Iulian Marțian*, stins din viață la 26 Oct. 1937. În jurul lui nu s'a făcut mult sgomot, fiindcă n'a activat în politică, repugnând moravurile postbelice, arivismul și setea de îmbogățire pe orice cale. A fost un muncitor intelectual modest și retras, nu s'a înghesuit la onoruri, deși le merita, nu s'a bătut pe piept ca mare român, deși era; n'a ieșit în for să recolteze uimirea și laudele vulgului, dar îl cunoștea multă lume publicistică și intelectuală fie personal, fie după numele autentic românesc, cu rezonanță romană.

În drumul spre adăpostul liniștei și veșniciei din »Comoară«, cimitirul Năsăudului, a fost însoțit de prieteni și de intelectualii orașelului, mult popor, prieteni și cunoscuți din jur, din Bistrița și Cluj, aducând prin plecarea frunții un pios omagiu în fața sicriului ce cuprindea septuagenara încheere de viață, zbucium intelectual și frământări de a lămuri probleme, de a scoate în zarea actualului fapte și tălmăciri din trecutul Țării Năsăudului, cum îi plăcea să numească acest colț de impetuoasă și vrednică viață românească a Ardealului. Din acest magnific cortegiu de pietate n'au lipsit școlile, încadrându-l așa cum numai tradiția nă-

săudeană ştie să cinstească şi înalţe. Mulţi am participat numai cu ochii sufletului şi cugetul îndurerat la plecarea lui fără întoarcere.

Om cu bogate rezerve şi resurse materiale, nu s'a sbătut spre a le face acestea productive, să-i poată mări capitalul, să-i acumuleze bunuri şi să-i aducă noi averi. Fiindcă neglijă afacerile, a fost adeseori speculat şi înşelat, iar unii agenţi şi funcţionari administrativi îl şicanau cu formalism excesiv, legal şi supralegal, spre a-l determina la tranzacţii din cari, conform sistemului, să poată »ciupi« ceva. Rezistând, i-au produs multe amărăciuni spre sfârşitul vieţii, când şi natura par'că-i deveni ostilă printr'o grea boală, punându-l chiar în unele apăsătoare încurcături, dar neizbutind a-l abate din matca unei hotărâte şi drepte atitudini. N'a fost înţeles de acei preţinşi intelectuali, scorobei ai materiei, cari nu urmăresc decât rotundirea averii pentru un comod trai animalic. Mulţumirile lui erau de esenţă spirituală superioară, aşa că cei mulţi şi neînţelegători nu găseau decât vorbe peiorative, dacă un dispreţuitoare, pentru preocupările lui de »hârburi, bolovani şi hărtoage«. Ce şi pot ei înţelege din vibraţiunile sufletului în faţa unui volum preţios, a unui document vechi, sau rămăşiţelor străvechi, ieşite la lumină din pământul scormonit al unei staţiuni revelatoare de viaţă din alte vremi, cari lui Marţian îi aduceau în ochi luciri de supreme bucurii? Pentru acele el le-a căutat şi adunat toată viaţa cu dragoste, în biblioteca ce era şi un mic muzeu şi unde îi plăcea să-şi petreacă timpul. Colectionar pasionat, dibuia cu un simţ deosebit prin anticării, prin podurile şi pridvoarele bisericilor documente, volume rare, sau inscripţii, menite peirii, necunoscute şi neapreciate.

Cunoştea multe staţiuni şi urme arheologice în Valea Someşului şi alte regiuni transilvănene, căuta printre tineri pe cineva pe care să-l poată introduce în repartiţia acestor comori ale ştiinţei, crezând că în vremi viitoare mai potrivite, cu mai multă înţelegere şi zel mai mare, să fie dezgropate tainele ascunse sub glia pământului. El însuşi a făcut săpături şi a găsit diverse obiecte preistorice, despre cari a publicat notiţe în diferite periodice din ţară şi străinătate, în acel »Repertoriu arheologic pentru Ardeal«.

Deşi descendent şi dintr'o spiţă grănicerească, după cum mi-a mărturisit odată, fiind născut în comună negrăniceră, n'a căutat

să valorifice și exploateze practic acest fapt, ba mai mult, avea ironii caustice pentru cei ce-și evaluau cu miligramul grănițerismul în sângele lor, considerându-se ei înșiși cu procente trecând de sută, spre a se putea instala paraziți ai trecutului glorios, pe averile și funcțiunile ținutului. În timp ce oamenii cari n'au ridicat starea morală și culturală a ținutului, a țărănimii, cu un grăunte de abnegație cu un șir, cari n'au sacrificat o centimă pentru progres, dar cari au profitat totul, cari pândeau ca șacalii, doar iese prada, doar se ivește împrejurarea spre a traduce în realitate visul devezei lor de viață »carpe diem«, prinde momentul, el refuza orice propuneri de a se înscrie într'un partid politic, de a ocupa onoruri, pentru a-și păstra libertatea cugetului, posibilitatea de a închea un articol, un studiu ca acela de geografie istorică intitulat »Țara Năsăudului înainte de înființarea graniței«, de a cerceta un fapt, de a urmări o idee, cari se pot face numai »procul negotiis«, în tănuita liniște a bibliotecii.

Obișnuit cu biblioteca-muzeu, în care adunase o viață întreagă multe volume importante, salvase multe acte de valoare istorică sau culturală, înmagazinase material mineralogic, petrografic și arheologic, și-a însușit corectitudinea și sinceritatea omului de științe, fără să fi adoptat pedanteria lui formală și rigidă. Adevseori spunea în față adevărul oamenilor superficiali, nesinceri sau meschini, de aceea în ochii unora trecea drept ursuz. Dacă te știa om corect, muncitor, sânguincios și cu preocupări cărturărești, nu exista carte, document, cunoștinți ce posedă, să nu ți le pună cu mare amabilitate la dispoziție, însoțite de binevoitoare îndrumări, ba era dispus chiar la servicii de ospitalitate și sacrificii materiale.

Cu pasiune de cercetător și pătrundere intelectuală, a strâns în cursul anilor, încă de pe vremea când era ofițer, frumoase cunoștinți într'o minte echilibrată, deși i-a lipsit pregătirea specială, fiind autodidact. Dacă în interpretări arheologice și filologice a ajuns uneori în antagonism cu știința oficială, ai cărei slujitori îl acuzau de diletantism fără suficient spirit critic, străduințele lui nu rămân mai prejos și mai puțin nobile, căci căuta cu erudită sânguință documente sprijinitoare. Nu trebuie totdeauna trecută activitatea cuiva numai prin aspra purificare în flacăra critice,

ci trebuie judecată și valoarea educativă, didactica a unei munci, nu numai rezultatul rece al valorii științifice intrinsece. Mai ales că și știința nu este decât o ingenioasă interpretare a faptelor observate, puse fiind în concordanță cu accepțiunea și coincidența logice, cari pot fi răsturnate în viitor de inteligențe mai lucide, cu interpretări mai ingenioase celor antecedente. Adevărul absolut nu există pentru noi, tot ce cunoaștem și știm este interpretarea inteligentă a observațiilor noastre. Teoriile sunt numai coordonări transcendente și logice ale acestor observații subiective.

Râvna, dragostea și pasiunea de muncă și cercetare dezinteresată, cercetare ce nu scontează beneficii sau situații, într'un timp când rezultatele practice și foloasele materiale sunt vânată cu ardoare nebună, când toată istețimea, calculul și viclenia sunt puse în serviciul luptei pentru existență, pentru concurența tuturor, au din punct de vedere educativ tot așa de mare valoare ca și studiile prin cari știința își spune »ultimul« cuvânt.

Academia Română i-a recunoscut și răsplătit truda de o viață, alegându-l membru de onoare. Modestia lui s'a opus încercării de a fi sărbătorit cu această ocazie de prietenii și intelectualii orașelului. Fastul și gălăgia sunt apanagii cari măgulesc vanitatea electoralilor și politicienilor, susținea el; deci cum să primească să i se ridice osanele, când n'a vrut să se înscrie într'un partid politic, să-l candideze, să-l facă prefect, ori să ahțieze după alte funcțiuni râvnite de mulți? Nu se împăca cu sistemul politicei democrate, cu votul universal care conferă egalitate electivă profesorului universitar și hingherului, cu revoltătoare echivalare în fața urnei, unde nu s'a prezentat niciodată.

Poate părea curioasă elogiarea unui dispărut modest, din pomenirea căruia nu speculezi nimic la bursa remunerației actuale și imediate, prin care nu cauți să te ridici tu însuși, să te »lustruești« pe tine, când tămăia vorbelor frumoase slăvește cu efuziune pitecantropi în viață, măgulindu-le ambițiile și înălțându-le slăbiciunile, căci ei pot deschide ca toiagul femeecat al lui Moise, izvorul unor beneficii materiale, o carieră rodnică, un drum în viață. Dar am căutat să-i reamintesc imaginea prin aceste puține șire, căci a fost nu numai o figură culturală, ci și un educator, prin faptă, prin atitudine dreaptă, fiind caracter sobru și hotărît,

cum puține sunt. Fără a fi profesionist, era un exemplu educativ viu, așa cum l-am cunoscut.

Astăzi când sufletul tineretului este cucerit tot mai mult, ca de o obsesie, de performanțele și exagerările arenelor sportive, când își caută idolii printre fotbaliști și boxeuri, când pe elevi îi găsești în buzunare și în bănci cu gazete sportive, în loc de pagini literare ori științifice, când discută, nu probleme ideologice nobile, de progres și avânt național, ci ultimele campionate și victorii fotbaliste, în termeni par'că împrumutați dela triburile africane, când chiar oficialitatea diferitelor țări tinde să stimuleze tot mai mult tendințele sportive și școala vieții, până la eclipsarea școlii de carte; se cuvine cu atât mai mult să cinstim pe luptătorii cu neștiința și întunericul. Muncitorii tăinuți, retrași în liniștea bibliotecilor și laboratoarelor, eroii culturii și progresului științific, în galeria cărora putem înșirui și pe academicianul Marțian, prin abnegația și râvna muncii lor, promovează și susțin spiritualitatea culturii majore a unui neam. Pentru mulți din aceștia nu există pensionare, în sensul trecerii într'o perioadă de odihnă cu țigări, cafea și nesfârșite vorbe de clacă; ci din contră, eliberați de obligațiile cotidiene ale unei funcții, servesc cu mai multă stăruință condeii deprins în tinerețe și ideile a căror nobil dinamism îi animă, până când neînduplecata lege a firii le opune categoricul ei veto. Se cuvine să ne închinăm totdeauna acestor înălțătoare exemple de luminoasă și senină muncă.

* * *

Teodor Ghițan: **Contribuțiuni la istoricul Văii Bârgăului**

Este destul de bine cunoscut, din date publicate anterior în »Arhiva Someșană«, că Valea Bârgăului n'a fost militarizată deodată cu comunele de pe Valea Someșului și a Șieului, în anul 1762, ci deabia la anul 1783—84, în timpul revoluției lui Horia. Deși la început Curtea din Viena se opunea, din motive religioase, de a militariza această vale, căci locuitorii din acest ținut erau de religie ortodoxă, totuși următoarele cauze au determinat pe Iosif al II-lea să încorporeze și comunele acestei văi Regimentului al 2-lea dela Năsăud:

1. Desele războaie purtate de Austria cu numeroșii săi dușmani, cereau mărirea din ce în ce a efectivelor unităților de linie și grăniceri. Prin încorporarea celor 8 comune de pe Valea Bârgăului s'au mai putut recruta de aici pentru Regimentul dela Năsăud, încă 2 companii.

2. Din cauză ocupării Bucovinei, în 1775, și din cauza luptelor cu Turcii în Moldova, Iosif al II-lea avea nevoie de a-și duce trupele prin o comunicație cât mai ușoară. Singurul drum care lega Transilvania de Bucovina, era cel din pasul Rodnei, care trece peste muntele Cucureasa, însă acesta era foarte anevoios pentru trecerea trupelor. Din acest motiv, Împăratul dă ordin ca să se deschidă o nouă comunicație prin valea Bârgăului, pasul Tihuța și Vatra Dornei. Această comunicație avea de trecut prin locuri mai favorabile transportării trupelor. Pentru construcția, întreținerea și apărarea acestei comunicații avea nevoie de oameni de nădejde pe cari nu-i putea găsi decât numai în ținutul Bârgăului, ținut care trebuia acum militarizat pentru acest scop. În vederea realizării acestui plan, înainte de militarizarea Bârgăului, se propusese chiar înființarea unui sat în pasul Tihuței, cu numele »Fântânelele«, însă planul a rămas în desuetudine.

3. Locuitorii și teritoriul Bârgăului formau înainte de militarizare moșia conților Bethlen, fiind legați ca robi de pământul acestor latifundiari unguri.

După ce s'a militarizat Valea Someșului și câteva comune de după Târg, Bârgăuanii au văzut starea din ce în ce mai înfloritoare a fraților lor, cari erau liberi și aveau marea cinste de a fi cătane împărătești; iar ca o consecință a acestui fapt, au depus dese rugăminți către comanda Regimentului din Năsăud de a fi și ei militarizați și a scăpa de sub jugul de sute de ani, aspru și nemilos al familiilor nobile ungare: Kemeny, Apaffi și Bethlen.

În urmare, din ordinul împăratului, comandantul trupelor de grăniceri din Transilvania a luat câteva măsuri premergătoare militarizării: a) Stabilirea de către contele Paul Bethlen și comisia Regimentului al 2-lea a hotarelor Bârgăului. b) Predarea oficială a ținutului de către contele Paul Bethlen, fiscului imperial.¹⁾

¹⁾ Contele Paul Bethlen a primit în schimbul moșiei Bârgău altă moșie în Banat, precum și o importantă sumă de bani.

Operațiunile acestea premergătoare au început cam pe la anul 1782, când împăratul Iosif al II-lea a făcut o inspecție a trupelor din Transilvania. În 19 Decembrie 1782 împăratul găsindu-se la Tg. Mureș, la sfatul contelui Paul Bethlen, consilierul său imperial, dă un ordin Tribunalului de Cluj-Mănăștiur, să pună la dispoziția contelui Bethlen toate documentele necesare pentru apărarea drepturilor sale în ceea ce privește satul Bârgău (Dörfer-Borgo). Nu specifică însă în vederea cărui fapt cere aceste documente, ci amintește numai »pentru apărarea drepturilor acestei familii«. Știind că în acest an s'au început negocierile de vindere și cumpărare a acestui ținut, între familia Bethleneștilor și Stat, deducem că în acest scop le-a cerut, pentru a-și putea demonstra și valorifica drepturile. Tribunalul de Cluj-Mănăștiur ca răspuns acestui ordin, caută prin arhivele sale toate actele în chestiune și le înaintează cu proces verbal familiei Bethlen.

În procesul verbal pe care-l public mai jos în acest articol, Tribunalul de Cluj-Mănăștiur trece mai întâiu ordinul împăratului prin care i se ordonă a cerceta susnumitele documente cu privire la hotarul satului Bârgău, care se află în arhiva Tribunalului.

Primul document datează din timpul lui Cristofor Bathori de Șimleu, principele Transilvaniei; nu spune anul, dar amintește numai că în ziua Sfinților Apostoli Iuda și Simion s'a desbătut procesul dintre nobilii Apaffi Leonard și Ștefan, proprietarii satului Bârgău, și a judeului Szabo Orban din Bistrița, pentru delimitarea hotarului dintre comuna Iad și Bârgău. Reiese de aici că pe aceea vreme Bârgăul era al familiei Apaffi și numai pe urmă a trecut în proprietatea familiei Bethlen. Reprezentantul familiei Apaffi la acest proces a fost Ioannes Boroslo de Ipp, care aduce un document vechiu de pe la anul 1579 prin care dovedește cari sunt hotarele între Iad și Bârgău, cari hotare au fost stabilite prin reambulare de o comisie mixtă atât din partea familiei Apaffi cât și din partea orașului Bistrița. În acest document se mai amintește că pentru demonstrarea drepturilor, părțile au utilizat documente datând de pe la anul 1400.

Al doilea document este chiar procesul verbal al comisiei de reambulare întocmit la anul 1579.

Din aceste documente reiese că pe la anul 1579 Bârgăul era

proprietatea familiei Apaffi, și tot Bârgăul consta numai din două sate, Bârgăul de Sus și Bârgăul de Jos (Unter-Borgo și Ober-Borgo). Aceste sate înainte de militarizare au luat numele de Borgo Joseni și Borgo Suseni.

În ordinul dat de Iosif al II-lea se amintește numai de satul Bârgău. Probabil din cauza necunoașterii prea bine a moșilor sale, contele Bethlen în informațiile date Împăratului pentru întocnirea ordinului, l-a numit în mod generic satul Bârgău prin care cred că înțelegea mai mult: dominiul Bârgău, adică proprietatea sa în sens juridic, fără să precizeze ceva despre Bârgăul de sus sau de jos.

Dacă în documentul din 1579 comisia mixtă amintește de Bârgăul de sus și de jos, probabil că aceasta cunoștea mai bine topografia ținutului, deoarece această comisie străbătuse cu piciorul hotarul de Vest al Bârgăului, împreună cu oameni din Bârgău și Iad. Originalul în latinește se găsește în posesia familiei Bethlen; după acest original s'a tradus în nemțește la anul 1784 alt exemplar de către Maiorul Carol de Heidendorf, fost ofițer în Regimentul de graniță, care a luat în primire ținutul Bârgăului dela contele Bethlen, și tot acest ofițer a organizat și militarizat cele 8 comune de pe valea Bârgăului. Actul în nemțește se găsește la dl învățător Hangan Gheorghe din comuna Bistrița-Bârgăului.

Redăm mai jos conținutul întregului proces verbal al Tribunalului de Cluj-Mănăștiur, dar numai în ceea ce privește delimitarea hotarului de Vest al Bârgăului.

Delimitarea hotarelor de Nord, Est și Sud se vor publica cu altă ocazie.

*

Delimitarea hotarului dintre Bârgău și comuna săsească Iad

(Traducere din limba latină)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Noi, Conventul Sf. Virgină Maria de Cluj-Mănăștiur, înștiințăm pe toți pe cari îi privește, că Excelența Sa Paul Bethlen, cel mai vechiu Consilier al Majestății Sale Imperiale, Regale Apostolice, Consilier Gubernial în Marele Principat al Transilvaniei, precum și în celelalte părți anexate; prezident la Scaunul Regal ca

reprezentant al întregii familii Bethlen în linie bărbătească, ne-a transmis unele scrisori ale Majestății Sale Împăratului nostru prea milostiv, Iosif al II-lea, rege al Ierusalimului, al Ungariei și al Boemiei, Arhiduce al Austriei, Duce de Burgundia și Principele Transilvaniei, cari scrisori au fost întărite cu obișnuita pecete a actelor judiciare, având următorul conținut:

Noi, Iosif al II-lea, din mila lui Dumnezeu, Împărat al Romanilor, Rege al Germaniei, Ungariei, Boemiei și Ierusalim, Arhiduce de Austria, Duce de Burgundia, Principe al Transilvaniei și Conte de Tirol; împărtășim credincioșilor noștri din Conventul Sf. Virgine Maria de Cluj-Mănăștiur, mila noastră Imperială.

Contele Paul Bethlen iubitul nostru Consilier gubernial și președinte la Scaunul Regal, ca reprezentant legal al întregii familii Bethlen în linie bărbătească, în marele nostru principat al Transilvaniei, ne aduce la cunoștință că la Conventul Domniilor-Voastre se află unele documente cu privire la hotarul satului Bârgău, cari sunt absolut necesare acestei familii, atât pentru apărarea drepturilor ei, cât și din cauză că în ele se găsesc trecute hotarele vechi și adevărate ale satului susnumit și ale altor localități situate în vecinătate.

Vă ordonăm deci a cerceta fără întârziere și imediat după primirea acestor documente cu privire la aceste hotare, cari se află la Conventul Domniilor-Voastre; să copiați documentul în special în ceea ce privește satul Bârgău și granița lui de câmp și să-l trimiteți cuvânt de cuvânt, fără a adăoga sau a șterge ceva.

Feriți-vă însă să înșelați sau să faceți altceva decât ceea ce vi s'a ordonat.

Dat în orașul nostru liber Tg. Mureș, 19 Decemvrie 1782.

II.

Supunându-ne ca niște smeriți credincioși acestui ordin Cezaro-Crăesc, cu profund respect am cercetat cu toată osteneala susnumitele documente de hotar și după o îndelungată cercetare, s'au găsit în »Arhivul« nostru, trei documente.

Primul are conținutul următor:

Noi, Cristofor Bathori de Șimleu, Voevodul Transilvaniei și Contele Secuilor, înștiințăm pe toți pe care-i privește că, în a patra sărbătoare a Sf. Apostoli Iuda și Simion, înaintea sărbătoarei Sf. Evanghelist Luca, chiar în timpul când a fost comemorarea Regelui Ungariei Ladislau, s'a deschis Tribunalul în mod solemn în prezența noastră, a proto-notarilor, a consilierilor și a celorlalți asesori pentru a fi judecate și desbătute procesele nobililor.

Înaintea Tribunalului a apărut respectabilul domn Ioannes Boroslo de Ipp, în numele și în persoana lui Apaffi, și ne-a arătat

unele documente iscălite de Georgius Vass de Țaga (Czege), prefect în județul Cluj, Baltazar Zalai, Thomas Omani de Țaga, Andreas de Cheresturi (Cristur) și Lan Gereb de Nagy Demeter, scrise pe o hârtie obișnuită și confirmate cu pecetea susnumitului Prefect.

În aceste documente era scris, că pe deoparte susnumiții Gheorghe Vass, Baltazar Zalai, Thomas Omani, Andreas de Keresturi și Lan Gereb, au fost delegați cu învoiala și consimțământul lui Ștefan și Leonard Apaffi, iar de altă parte judecătorul Orban Szabo din Bistrița în numele Senatului și al întregului oraș, să reambuleze¹⁾ să inspecteze și să indice noi (puncte) movile de hotar între satele lad care face parte din districtul Bistrița și Bârgăul de Jos și de Sus cari se află în județul Dobâca.

Aceștia s'au dus în ziua de Sf. Mihail (de atunci) la fața locului, împreună cu mulți însoțitori și bărbați competenți, au parcurs întregul teren interesat al susnumitelor localități, au căutat vechile puncte de hotar, stabilite după un document din 1400; au renoit acelea pe cari le-au mai găsit, au refăcut pe acele cari au fost stricate de tot, unde însă nu a mai rămas nicio urmă a fostelor puncte de hotar, acolo s'au făcut altele cu învoiala ambelor părți, iar unde nu s'au putut indica în bune condițiuni, din cauza situației locului, acolo s'a stabilit apa curgătoare ca hotar și stabilirea acestor puncte mărginașe a fost acceptată și recunoscută de ambele părți, cu hotărîrea ca acela care nu va respecta această învoială să plătească 1000 de ducăți.

Conținutul acestui document care încă a fost înmănat la rugămintea respectuoasă a acestora, este următorul:

Noi, Vass Gheorghe de Țaga, Omani Thomas tot de acolo, Andreas de Keresturi, Kalman Gereb din Nagy-Demeter, Lan Gereb, facem cunoscut celor pe cari îi privește conținutul scrisorii noastre, că în ziua de Sf. Mihail din anul 1579, am fost chemați pe de o parte de Ștefan Apaffi, înduratul nostru Voevod, judecător și consilier de curte la Deva și de Apaffi Leonard, iar de altă parte de judecătorul Szabo Orban din Bistrița, precum și de consilierii lui, pentru a corecta granița teritorului între satele lad, ce se ține de Bistrița — a cărui jumătate aparține domnului susnumit Apaffi, iar cealaltă jumătate Bistriței — și Bârgăul de sus și de jos, cari se află în județul Dobâca. Cauza pentru care am plecat la fața locului a fost deci de a corecta noi granițele între aceste sate, înaintea susnumiților patroni, prin bună înțelegere.

În ziua susnumită, ambele părți, cu persoanele amintite au plecat la fața locului cu mulți însoțitori din Bârgău și lad. Înaintea noastră a mers Ștefan Apaffi, peste diferite câmpuri până pe un

¹⁾ Reambula = a completa o hartă cu noi detalii, ce au mai apărut cu timpul, pășind dealungul mejdelor.

deal, de aci la un pârâu cu numele Steinbach (Kőpatak)¹⁾, unde s'a oprit Ștefan Apaffi, întrebându-l pe Gereb Filip din lad, ce nume poartă acest râu, și acesta răspunse: Kőpatak (Steinbach).

Ștefan Apaffi, auzând aceasta, protestă cu privire la granița satului Bârgău și scoase o scrisoare de reambulare, trecută la tablă și aflată printre scrisori vechi, alcătuite în 1400, pe care o citi procuratorul Lukatsi Deak din Bistrița înaintea noastră și documentul acesta indică pârâul Steinbach (Kőpatak) ca graniță între lad și Bârgău.

După aceasta scoaseră și Bistrițenii o scrisoare, datând cu câțiva ani mai înainte decât prima, în care se indica un Hargos kő, Krümmer Stein²⁾ ca graniță, însă pe care nu am putut-o găsi cu siguranță, cu toate că ne-am oprit pe mai multe dealuri spre Bârgăul de jos și în sfârșit se împăcară cei doi patroni și anume cei doi Apaffi cu Bistrițenii după o lungă ceartă, iar Apaffi Ștefan și Leonard le-au dat documentele înapoi, la fel și cei din lad, iar pământul interesat a fost lăsat să-l împărțim noi în două părți, ridicând mai multe puncte de hotar și anume în formă de cruci tăiate în pomi, grămezi de pământ și de pietre și de albia unui pârâu amintit, pe cari le-am transcris în acest document (act) cu următoarele condițiuni:

1. În viitor punctele mărginașe ridicate să formeze granițele între Bârgău și lad, deasemenea în viitor să nu alunge vitele prezente, ci de ambele părți să rămână accesibile, cum e obiceiul țării, între vecinii buni.

2. Dacă cineva a stricat punctele mărginașe, sau dacă va dușmăni pe cineva dintre patroni, acela va fi pedepsit la o amendă de 1000 florini de aur, care sumă o va lua cel ce s'a ținut de această invoială, dela cel ce nu s'a ținut de ea, conform legilor principatului.

3. Recolta acestor câmpuri, pe cari le-au pierdut acum ledenii, să fie anul acesta a lor, însă trebuie să se plătească anul acesta zeciuiala; în viitor ele vor rămâne necultivate, atât de ledeni cât și de Bârgoveni.

4. La termenul viitor, fiecare parte va transcrie cu pecetea principatului, acea scrisoare care am dat-o noi acum și pentru a cărei confirmare și observare am compus actul nostru încheiat și pecetluit, după ce ambele părți s'au împăcat înaintea noastră în ziua susnumită, în ceea ce privește hotarele amintite, care sunt următoarele:

Prima graniță începe dela Dealul Lung, din Șinca, din vârful dealului și vârful șoselei care merge spre Ilva, unde în drum se

¹⁾ Pârâu cu piatră, pietros.

²⁾ Piatră strâmbă.

găsește un fag mare și înalt, în care sunt tăiate patru cruci în patru părți. La rădăcina tulpinei se află o grămadă de pământ. Crucea dinspre Nord arată granița Ilvei, crucea dinspre lad, granița ladului, crucea dinspre Bârgău a Bârgăului, iar crucea dinspre Vrf. Muntelui arată Dealul Lung, care se întinde până înspre Vrf. Muntelui Heniu (Schneegebirge). Toate apele care curg din muntele Heniu spre Sud până la Dealul Lung, aparțin satului Bârgău. Acele ape care curg din Muntele Heniu spre Nord, formează granița Ilvei.

Dela granița aceasta am plecat în jos pe drumul din Șinca de unde jumătatea graniței dinspre Răsărit împarte în două hotarul Bârgăului, iar jumătate dinspre Apus granița ladului.

Tot pe valea susnumită din Șinca am coborît către Bârgău unde se află la dreapta drumului un fag, și în pomul acesta s'a tăiat o cruce, iar lângă tulpina lui se ridică o grămadă de pământ.

Tot pe acelaș drum am coborît mai departe pe locul unde la mână dreaptă se află un fag, în care s'a tăiat iar o cruce și lângă care se ridică iar o grămadă de pământ.

Tot pe drumul din Șinca am mers la vale până am găsit pe ambele margini ale drumului doi fagi albi și anume lângă povârnișul râpos, cari încă au fost prevăzuți cu grămezi de pământ, dintre care cea dela mână dreaptă arată granița ladului, iar la mână stângă granița Bârgăului.

De aici am coborît mai departe și am găsit în dreapta drumului un fag, în care era tăiată o cruce și lângă care era ridicată o grămadă de pământ, și de aici coborînd, am găsit la mână dreaptă, lângă drum un fag alb în care încă era tăiată o cruce și lângă care era ridicată o grămadă de pământ.

De aici mergând în jos, am găsit în dreapta drumului doi mesteceni, cu cruce și grămezi de pământ.

Venind mai în jos pe acelaș drum am găsit la mână stângă lângă drum, o grămadă de pământ și tot pe acelaș drum am ajuns până la așa numitul Pârâul Mare (Nagy Patak), unde se află o grămadă de pământ la mână dreaptă lângă drum, care coboară în pârâul care, curgând în jos spre Apus, formează granița ladului, iar coborînd spre Sud, acest Pârâu (Nagy Patak) în care curge pârâul Livezilor (Wiesenbach), acolo am ridicat un punct mărginaș din pământ și pietre, de acolo am mers unde se unesc două pârâie — Pârâul Mare și Feyer Patak. Coborînd mai departe am dat lângă acel pârâu de un drum pietros care trece pârâul. Acolo am părăsit drumul și am luat-o în sus pe dealurile lungi către Bârgăul de Jos, unde stă un mestecăn lângă drum la mână dreaptă și unde este o grămadă de pământ și de pietre, de aci, unde au fost tăiate într'un stejar două cruci, drumul se îndreaptă în jos spre Bistrița.

Înaintând mai departe pe susnumitul Dealul Lung, au fost tăiate într'un stejar două cruci și lângă tulpină se ridică o grămadă de pământ și de pietre.

De aici coborîm până la pârâul Muncel și peste acesta până în Wiesen-Grund (Câmpul Livezilor), unde a fost ridicată o grămadă de pământ la rădăcina unui pom.

De aici am mers mai departe în jos pe drumul care vine dela Bistrița și lad spre Bârgăul de Jos, iar unde se află lângă drum o piatră de hotar, de acolo granița înaintează mai departe lângă pârâu, unde se află o grămadă de pământ.

Dincolo de pârâu e tăiată o cruce într'un brad alb, și aci am trecut apa Bistriței și am ridicat pe malul Sudic o grămadă de pământ și de pietre.

De aicea ne-am dus mai departe și anume spre Sud și am ridicat lângă pârâul Pojen ultima grămadă de pământ.

Pârâul Pojen curge drept spre Răsărit și împarte granițele acestor două sate și anume: spre Răsărit aceea a Bârgăului, iar spre Sud aceea a Bistriței și a ladului.

Această scrisoare a fost eliberată la Bistrița, în Joia după Sf. Mihai a. d. 1579.

În marginea de jos era scris ca și sus: Georgius Vass m. p. prefect de județul Cluj.

După ce ne-a rugat Iohan Boroslo în numele lui Ștefan Apaffi, am extrădat acest document fără a adăuga sau a șterge ceva, decât ce a fost în original, susnumitului Ștefan Apaffi pentru apărarea drepturilor sale.

Dat în Cluj, în a 6-a zi după sărbătoarea răposatului Emeric, în anul 1579.

La mâna stângă era scris: citit, comparat și publicat conform originalului Ștefan Dolzai de Keresturi, judecător de Tribunal.

Aceste documente erau confirmate cu pecetea adevărată a alteței sale Principelui.

* * *

E. Păunel: Câteva date bibliografice

Di profesor E. Păunel din Cernăuți a binevoit să comunice directorului revistei noastre următoarele prețioase date și note:

Răsfoind numărul 22 al revistei D-Voastre, am cetit, la pag. 195—206, traducerea întocmită de d-l Iulian Marțian a unor pasagii din cartea »anonimă«: *Reise von Pressburg nach Siebenbürgen und von da zurück nach Pressburg.* Frankfurt u. Leipzig, 1793, și am consultat și începutul acestei traduceri, apărută în Nr. 11 al revistei, la pag. 36—44.

Cum lucrez, de ani de zile, la o bibliografie a călătorilor străini cari au trecut prin țările române, sunt în plăcuta situație de a putea adăuga câteva date bibliografice cari ar putea fi de interes cetitorilor acelei interesante contribuții la istoria Ardealului, din secolul luminat.

1. Anonimatul cărții a fost deslegat. În cunoscuta bibliografie: M. Holzmann und H. Bohatta, *Deutsches Anonymenlexikon*, 1501—1850, vol. III, Nr. 11745, e indicat drept autor un anumit Christoph Seipp, care, după Veress (vezi mai jos), a fost directorul teatrului din Bratislava.

2. Titlul exact nu începe cu cuvântul »Reise«, ci »Reisen« (plural).

3. Cartea e menționată și discutată la: a) N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători* ed. 2, vol. III, p. 9. b) A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*, vol. II, Nr. 789. c) Bogdan-Duică, în »Națiunea« Cluj, vol. III, Nr. 5 din 6 Ian. 1929, p. 1—2.

* * *

Iosif E. Naghiu: O relatare din sec. XVIII

Există un manuscris maghiar din sec. XVIII, care ne spune multe lucruri despre Țara Năsăudului. Manuscrisul se intitulează: »*Piastră ridicată spre veșnică pomenire*«. E scris de Petrichevich Horvath Francisc. Azi se găsește în proprietatea Baronului Petrichevich Horvat Artur. Dl prof. univ. Silviu Dragomir publică acest manuscris în limba maghiară ca anexa Nr. 75 a monumentalei opere: »*Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII*«. Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1930, p. 397—403. Voiu traduce acest manuscris important, fiindcă originalul e greu accesibil. »Arhiva Someșană« având misiunea de a publica tot ce se referă la trecutul Țării Năsăudului, are desigur și rolul de a ne da în traducere și eventualele documente sau manuscrise ce s'ar găsi risipite prin vreo operă generală sau prin diverse colecții.

Dl Silviu Dragomir pune în fruntea manuscrisului publicat în original, un titlu foarte potrivit și anume: »*Un cronicar ungar contemporan despre activitatea lui Buccow și despre unirea districtul Bistriței*«. Voiu traduce cât mai fidel textul de care vorbim și voiu adăuga și câteva note bibliografice.

1761. În anul acesta în fine a fost adus de comandant al Ardealului generalul Baron Nicolae Adolf Buccow, care a și făcut multe lucruri importante în Țara Ardealului. Printre altele pe cele 23 de comune ale orașului Bistrița, pe cari le locuiesc Românii cari s'au

revoltat mult timp pentru eliberarea și ruperea de jurisdicția Bistriței, prin cereri la Împărăteasa Maria Terezia le-a silit la unire (a încercat s'o ducă la îndeplinire el personal, dar a fugit cum a putut din aceea regiune muntoasă¹⁾. Le-a amenințat și cu armele prin câteva unități ale regimentului condus de groful Betleni Betlen Adam, general de husari, care s'a dus între ei (între Români de pe Valea Someșului) și a făcut execuții drastice. Comunele mai importante, mai mari și mai puternice ca Maieru, Sângeorz, Rebra-Mare, le-a aliniat pe stradă și s'au încercat toate amenințările. Poporul blestemat nu se clintea de lângă religea sa grecească. Preferau să moară. În genunchi rugau pe ostașii înarmați din jur să le tae mai bine capetele, decât să-i oblige a-și părăsi religia tradițională și a trece la unire. După ce nici cu încercarea aceasta n'a putut face nimic, satele s'au umplut de soldați cari le apăsau cu fel de fel de persecuții. Văzând Buccow că nu se dau învinși, și-a însușit o metodă mai subtilă, inițiând un mod și mai drastic. Face anume caz de pretențiile lor de libertate înaintate magistratului bistrițan, ca prefăcându-i în popor înarmat, prin legi militare să imblânzească poporul sălbatic și îndrăzneț, să-l obișnuiască cu supunerea, căci astfel ar ceda mai ușor.

Astfel aceia sunt eliberați de sub magistratul bistrițan și sunt supuși unei jurisdicții militare, războinice. Li se dau arme. Se împart în infanterie, cavalerie și dragoni, dar în scurt timp toți devin infanteriști. Comandantul lor e Baronul Enzenberg, mare politician, om celebru prin experiența sa bogată. Descinde în reședința militară impusă, în metropola aceluia ținut românesc, într'un sat situat cam la mijlocul (regiunii) și numit Năsăud. Acest sat românesc de pe Valea Someșului Mare, așa de mult s'a împodobit cu clădiri domnești, biserici, prăvălii, case în cari se fierbe bere, (în măsura în care i-o permite terenul) cu o repeziciune uimitoare, încât a devenit un oraș, cu târg propriu și colonizat cu tot felul de meseriași. Aci și în alte sate au fost trimiși din companiile regimentului ofițeri cari să aibă mereu rol printre ei, să-i trateze cu tot felul de supuneri și umiliri, și pe încetul să-i obișnuiască și cu unirea. Ceeace nu s'a putut face cu forța, s'a făcut prin vorbe frumoase. În felul acesta, acea regiune a Ardealului, militarizată, cu popu-

¹⁾ Face aluzie la răscoala lui Todoran.

lația mereu înarmată, s'a împăcat cu unirea și a devenit o provincie separată.

Intrând în acea regiune, la hotarul primei comune la Mocod, găsești pe malul Someșului Mare doi stâlpi foarte mari, cu inscripția celor două regimente. Munții Rodnei, minele și celebrele garduri de piatră rotundă, vopsite în roșu, case acoperite cu șindrile, având extrem de multe camere mari (ceceace înseamnă vitalitate) ne duc la apa acră (borcut).

Înainte vreme drumurile erau aproape impracticabile. Azi sunt pardosite cu piatră, drumurile înguste între stânci, sunt lărgite, le găsești între șiruri de copaci. La răscruci sunt înfipte cruci de lemn, sau se arată direcția cu degetul. În cursul drumurilor, prin diversele sate se găsesc fel de fel de movile verzi, acoperite cu diverse plante. Sunt de admirat digurile făcute împotriva cursului puternic și repede al Someșului.

Pe porțile dela casele soldaților numerotați, se găsesc table verzi, spre a conduce fără trudă pe vizitatori la gazdele lor. La capetele străzilor, sunt porți împletite. Ele nu arată numai vitejie, ci spun și numărul gospodarului care locuiește acolo. Dintre inscripțiile puse pe porți la Sângeorz am cetit următoarea:

Fraxineam portam fructicosaque moenia rides?

Pectora Romulidum moenia firma satis.

Adică: Râzi de poarta de frasin și de zidurile de tufă? Pieptul Romulizilor e zid destul de puternic.¹⁾

Prin mai multe realizări de acest fel, s'a mai înmuiat sufletul aceluia popor.

Anul trecut fiind la borcut în Rodna, am constatat din experiență, că dacă li s'ar mai da drepturi, s'ar întoarce la forma lor veche, la religia lor. Chiar față de ofițeri sunt binevoitori numai în aparență, nu din suflet. Viața le-a devenit tristă mai ales prin negoțul cu sare pe Someșul Mare făcut cu plute construite de ei. Au construit cu ei plute prin regiuni neumblate ale munților și apoi ca manevră, îi trimit cu plute încărcate, pe Someșul repede și înconjurat de stânci, până la Dej. Chiar mai mult,

¹⁾ O inscripție similară era în Năsăud la poarta lui Cossimelli. Vezi: I. Naghiu: Antonio Cossimelli, *Studii Italiene*.

după ce s'au distrus digurile domnilor cu mori, îi trimit cu sare în Ungaria, la anumite depozite și case de vânzare.

La prima organizare regiunea militarizată consta din 23 de comune, cari cuprindea ținutul dintre Valea Someșului Mare și Maramureș. Cum am amintit mai sus, grănicerii s'au împărțit în regimente de dragoni și de infanterie, dar din cauza sărăciei locuitorilor și a cheltuelilor ofițerilor așezați prin sate mai apoi s'au format numai unități de infanterie, iar exercițiile cu armele erau înlocuite uneori prin exerciții cu securi.

Se speră că decând Împărăteasa Maria Terezia a alipit la imperiul ei o parte din Moldova, vecină cu Ardealul, nu va fi necesară paza hotarelor (pentru care au fost făcuți grăniceri). Și dela ei se vor lua armele și vor fi întrebuințați la comerțul cu sare și la minele metalifere din Rodna. În felul acesta regiunea ar deveni a fiscului, cum era și în trecut și s'ar conduce de un administrator cu sediul la Năsăud. Dar cum se va realiza aceasta, nu se știe nici la Viena. Înainte cu un an au fost trimiși câțiva austrieci pentru inspectarea modului în care se fac plutele. Vizitară și văile alpine. În felul acesta s'a diminuat mult prestigiul și rolul ofițerilor.

Paginile cari urmează nu le mai traduc, nefiind în legătură cu ținutul nostru. Se referă la câteva certuri sângeroase din alte ținuturi.

* * *

Onisim Filipoiu: Două documente

I.

Un memoriu al Feldrihanilor către Br. L. Kemény

Interminabilele certuri ce au existat între Românii din satele de pe Valea Someșului: Ilva, Feldru, Vărarea (Nepos) și Rebrîșoara, pentru hotarele cu Sașii din Iad, Pintic (Slătinița) și Dumitra, au dat naștere unui proces multiseclar între acești doi vecini, cari din această cauză au ajuns și la conflicte armate.

Revista «Arhiva Someșană» a adunat și publicat mult material referitor la această cauză.

În cele ce urmează dau publicității o plângere a setenilor din Feldru către groful Kemény Laslău căruia îi arată cum li s'a fost luat »hotarul«¹⁾,

1) »Hotar« în înțelesul local == pământ, moșie, câmp.

precum și toate uneltirile Sașilor. Românii sunt revoltați și amenință că dacă nu li se va face dreptate, stabilindu-se vechea graniță ce a fost la cei bătrâni, ei vor face plângere Împăratului.

Urmărind un scop pur istoric, nu voi comenta acest document care ar prezenta și din alte puncte de vedere interes. Se găsesc aici particularități morfologice și sintactice specifice, cuvinte cari azi nu se mai întrebuințează sau se cunosc foarte rar¹⁾, sunt expresii și forme greoaie explicabile doar prin puțină obișnuință a sătenilor de a scrie.

Peste toate acestea voi trece, urmând a reveni asupra lor la timpul său.

În ceea ce privește anul când a fost scris acest document îl putem deduce, cu cea mai mare aproximație, știind anii când a guvernat Kemény Laszló, 1758—1762.

Ne putem opri pe lângă anul 1760, deci înainte de militarizare.

Documentul e important prin materialul său necunoscut. Pentru ca aportul ce-l aduce să fie și mai apreciabil și pentru ca să fie cercetat cu cât mai multă ușurință de către cei interesați în această materie, redau în transcriere din cirilică acest memoriu.

Rugăm pre milostivul Dumnezeu pentru fericita sănătate mării sale iakeklenți (sic) mării sale Do[m]nului grof Kimini Lasou²⁾. Rugăm și jăluim pentru rândul nostru săracilor oameni dela Feldru, din Gidicul (vidicul) Bistriți, precum ne-au luat Sașii o bucată de hotar precum și mărie ta ai auzit când ai îmblat în părțile noastre. Și noi știm dela moși și dela părinții noștri di[n] comuna Dumbrăvii: cât cură apele cătră noi iaste al nostru, cât loc cură apele cătră hotarul ladului, iaste a ladenilor. Iară ei ne-au luat și cât hotar cură apele în parte noastră până în sat. Și întâi când au intrat sasii în hotarul nostru cu acest meșteșug au intrat că au strâns sasii vașniță³⁾ de porci la pădurile lor și n'au avut apă să adăpe. Ce fiind purcarii lor din sat dela noi, din Feldru, i-au fost aducând în hotariul nostru și i-au fost adăpat în Vale Beri și în valea Târgului. Și le-au zâs sasii să nu aducă porci în hotarul Feldrului că i-or trage feldrihanii. Iară purcarii a zis că: »nu ne vor trage că noi sintem din Feldru și feldrihani ne sunt frați, alții ni's veri, alți cumnați și's toți frați noștri. Iară voi sasi când or veni oameni cei mai de cinste și judele, să-i cinstiți și vă rugați și ne vor lăsa că ne sintem prieteni și megieși aproape

¹⁾ Vezi cuvintele: vracniță, vașniță, a volutui, etc.

²⁾ Kemény Laszló, guvernează dela 1758—62.

³⁾ Vașniță = ciurdă de porci. Astăzi se întrebuințează din ce în ce mai puțin. L-am găsit în comuna Nepos și Feldru.

unii cu alții». Și sasi așe au făcut că, când au mers judele dela Feldru la târg și oamenii cari au socotit, i-au adăpat cu vin și i-au ospătat cu meșteșug, până au apucat de nu i-au oprit. Și văzând sasi că iaste hotaru cu apă și poeni și păduri bune, au mers la domni de Bistriță cu cinstiuri și ei fiind totdeauna cu domni de Bistriță, au eșit domni din oraș și le-au supt o bucată de hotar care iaste pădurile și i-au făcut sasi vracniță în gura Văi Beri în lunca Ghrighi și din vracniță în sus au făcut domni cu sila pe feldrihani de au făcut gard. Din vracniță¹⁾ în jos au făcut pinticani spe Pintic. Și au ținut așe câțava vreme și după aceia scornindu-se răutăți în țară și ai noștri având pe aceste locuri, care ni le-au lăsat în parte noastră, casă și șuri și poeți. Și cât au fost din gard către sat am ținut noi feldrihani locul, moșie dela moși și dela părinți noștri, și au imblat ciurzile noastre și ne-am ținut oile. Iară Sasi s'au dat marha în ernatic la oameni noștri cu plată și fiind răutăți în țară s'au rugat sasi către feldrihani să le ție și pe vară să le pască și or plăti. Și oameni noștri fiind nevoeși s'au bucurat la plată și le-au luat și le-au păscut și dă aceia al doile rând s'au sculat sasi și au dat cinstiuri pela domni și ne-au ținut și depe cela hotar de pe jumătate și după aceasta al treile rând s'au sculat sasi edeni s'au mai dat cinstiuri pela domni de Bistriță și l-au luat tot hotarul până în sat și au cerut sasi dela feldrihani tapșe pe loc și să de și dijmă. Tapșă au cerut șesăsprăzece florinți și oameni noștri n'au vrut să de și apoi sasi au dat hotarul unui arman în tapșă cu șesăsprăzece florinți de an și au ținut armanul locul patru ani. Și de trece o marhă a noastră o închide armanul și ne cere câte un mărieș sau doao zile de cosire. După aceasta văzând noi că și așe sântem mai de mare trăsură l-am luat în tapșe și cu dijme și l-am ținut patru ai. Apoi ne-au luat dealurile cu poenile și ne-au lăsat numai șesurile și l-am ținut câțava vreme. După aceasta ne-au luat și șesurile și nice în tapșe nu ni l-au dat și am dus bani șesăsprăzece florinți la iedeni și i-am înbiet într'o zi toată zuoa cu banii și n'au vrut să-i ia. După aceasta am mers la domni la tăl-naci și am dus bani și n'au vrut să-i ia. Și văzând noi aceste

¹⁾ Vracniță sau vraniță == poartă simplă construită din 3 scânduri și un brâu. Astăzi nu se mai fac,

am scos dieci crăești și am volotuit și am rămas săraci de doao sute de cară de mălai și de patruzăci de cară de fân și nevoile și greutățile ne păzăsc și sintem la mare greutate că n'avem loc pe ce să ne hrănim. Și am mers la domni să ne ție lege și n'am avut nice o dreptate. Și s'au sculat sasi și au venit ș'au împărțit locul. Judele nostru s'a sculat cu kițva oameni și i-a oprit cu puterea înălțati crăesii și cu a ecselesii guberniu și a toată țara și n'au vrut să să oprească și au pus și pe judele nostru l-au țipat, patru sasi au dat în jude și au sărit cu puterea și au legat pe jude și l-au băț(ut) și în tri locuri au vrut să-l spânzure, ducându-l din pădure și au *ucis* pre oamenii noștrii de au zăcut până la moarte și le-au luat cușmele și-ș răd de noi cum li voia. Și noi nu știm ce să facem că ne stăpănesc sasi și fac cu noi cum li voia. Și noao cușme sint și astăzi în lad. Și au pus *crivel* în urekile marhi și spini sub coadele cailor și așe le-au slobozit marha de bajocură. Pe jude l-au pus în ceră¹⁾ și l-au băgat în bold²⁾ de do ori. Și sasi au fost oameni în pace. Și cercăm dreptate să avem și noi pre pământ, că noi mai bun n'avem decât sufletul și facem cu sufletele noastre pe acest loc precum iaste (a) nostru dela moși și dela părinți și nimeni nu ne-au oprit de pe loc când l-au deschis părinți noștri. Și ne rugăm să avem milă la țară că noi la domni noștri milă n'avem. De aceasta ne rugăm noi săracii oameni dela Feldru, mesița A(u)gust 1 zile.

Iară în zilele trecute, fiind birău Dici și al doilea judecător Ianiaș Doiac, am mers noi feldrihanii și am pus 12 bani în masa tălnaciului și ne-am oprit pe țară și am zis că n'om da locul și am zis c'om merge la țară. Birăul au zis că ne-a băga în bold să nu căutăm altă judecată și omeni noștri fiind oameni proști și neînvățați s'au spăret și s'au lăsat, și ne rugăm dreptate la țară. Iară de n'om ave dreptate la țară, poate că s'or osteni săracii oameni și la înălțatu (împărat) cu știrea țării.

Adresa: Intru cinstită mâna mării sale domnului grof Kimini Laslău să să de mării sale.

Originalul se găsește în Arhivele Statului, subdirecția Năsăud.

¹⁾ în fieră, l-au ferecat.

²⁾ Pivniță, închisoare.

II.

Un alt document de o egală importanță este o scrisoare redactată în Poenile-Zăgrii și adresată directorului cauzelor fiscale, *Petrus Dobra*. Iată în întregime transcrisă din cirilică această scrisoare:

Milostiv și luminat Doamne, să fii Măria Ta, sănătos într-o cinstit și luminat scaun al Mării Tale. Ne rugăm milei și bună-tății Mării Tale ca unui Domn bun și milostiv.

Pentru rându-l nostru că am avut o moșie în Poeniile-Zăgrii depe moșul nostru și depe tatăl nostru și au zălogit-o tatăl nostru că au fost ajuns la neputință și fiind ai noștrii 8 frați am slujit și am făcut doi boi și am vândut boii în șesprezece florinți și am mai avut bani și am mers la acela om care au ținut moșia și l-am întrebat cu ce ți-au fost tatăl nostru dator, să-ți întoarcem banii, să ne luăm moșia înapoi. Iară el au zis că mai este 20 de florinți (v)bonaș. Și l-am chemat la judele să joare. Și el au jurat cu sufletul că este 20 de florinți (v)bonaș. Și am numărat banii 20 de florinți (v)bonaș și i-am dat înaintea a mulți oameni buni care sunt (dați) și acum. Și acum au murit bătrânii și el zice că au vândut-o în veci. Iară noi am cerut cartea și mărturie și el n'are cu ce mărturisi că nu vor nime să mărturisească cu sufletul că știu că nu-i vândută, fără au fost zălogită. Și acum ne-am ruga Domniei Tale să ne înveți și să ne ajuți. Și pentru aceasta ne-am ruga (Mării Tale) a întreba cu acui putere ține moșia și iosagul, s'o știm și noi că noi am dat banii și acum noi nici avem banii nici moșie. Drept, nouă nu ne trebuie banii fără să ne deie moșie înapoi precum au fost și mai înainte vreme, acea am pofti. Că noi ședem pe loc domnesc și avem prunci și ne temem să nu murim, să ne rămâe pruncii iobagi, că nu știe nimeni cât va trăi. Și acum am vini la mila Mării Tale să ne rugăm să te milostivești, Măria Ta, că sânt niște oameni săraci și n'avem cu ce ne judeca că am umblat la D(o)mni de Bistriță și ei au zis că noi nu avem nici o moșie, că moșie(a) este a lor, a Domnilor de Bistriță iară nu a no(a)stră. Iară noi am plătit-o de porție¹⁾ Împăratului și părinții noștrii. Numai scum, de puțină vreme, nu ședem acolo toți. Iară totuși un frate au mărș acolo și șede; și acela om șede acolo pe locul nostru, pe jumătate gredina noastre

¹⁾ Impozit.

și acum ne-ar fi voe să-l lepădăm de acolo, să ne așezăm toți acasă, să fim toți la moșia părinților noștrii, precum au fost moșii noștrii și părinții noștrii. Așa am vre să ne așăzăm și să plătim porție ce ne va ajunge, precum am mai dat și mai dinainte vreme. De aceasta ne rugăm Mării Tale să te milostivești Măritale, să fie pomană Măritale și părinților Mării Tale și a domnișorilor Mării Tale. Și pentru această moșie am dat doi boi de au plătit-o de dărăbănie. Dară de n'ar fi fost a noastre pentru ce am fi plătit-o moașa noastră Măriuța a lui Simion Iotravă, și pentru aceasta ne rugăm Mării Tale să ne faci o carte, să margă Domni să ne dea voe să vălătuim că (nouă) ne (e) teamă să n(e) ducem acolo că s'au lăudat că mă va băga în bold. Și pentru aceasta ne temem, că acela om au dat patru vite de oi numai să ție Domnii cu dânsul și a mai dat doi stupi, și a mai dat bani.

Și pentru aceasta, să fii Măria Ta sănătos, cu toată curtea Mării Tale în veci, amin.

Al Mării Tale slugi mai mici, anume Costin Poenaru și împreună cu fratele nostru, Dumitru și pentru mai mare credință am scris eu Ioniță dascăl din Beclean, me(s)iță Noemvrie 30 zile.

În ceea ce privește anul când a fost datat acest document, nu găsim nici o mențiune în textul românesc. Avem doar menționată luna, Noemvrie. Pe acelaș document însă, se găsește o rezoluție în limba latină, care ne indică o dată: 26 Septemvrie 1750.¹⁾ Dacă această mențiune s'a făcut în luna Septemvrie 1750, atunci anul în care a fost redactată scrisoarea, trebuie să fie, dacă nu acesta, în cel mai rău caz anul precedent, deci 1749.²⁾

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Prasens causa etc. Budatelke, 26 Septembrie 1750. Petrus Dobra director.

²⁾ Originalul se găsește în Arhiva grănițarească din Năsăud.

Muzeul năsăudean

Donățiuni

(Septembrie—Decembrie 1938)

1. Dela *Istituto di cultura italiana*, București, diverse cărți.
2. Dela dl *Vittorio Gava*, actualmente în Năsăud. Diverse cărți, 48 volume.
3. *Absolvenții* din 1898 ai liceului din Năsăud un tablou cu fotografiile lor și a profesorilor lor, la finele anului școlar 1937/38.
4. Dela dl *Onisim Filipoiu*, student universitar, două portrete în relief, de carton presat, a Regelui Carol I și a Reginei Elisabeta, cari au fost multe zeci de ani proprietatea botanistului Florian Porcius din Rodna până în 1908, când au devenit în posesia d-lui *Petru Filipoiu* din Șanț, care le-a dăruit, în Septembrie 1938, »Muzeului năsăudean«.
5. Dela dl Locotenent *Teodor Ghițan*, dela Batalionul grănițesc de gardă regală din Bistrița, un tablou reprezentând luptele dela Bistrița, în 1849, între grănițerii năsăudeni, împreună cu armata rusască venită în ajutorul Austriei, cu revoluționarii maghiari. Tabloul e o fotografie după originalul pictorului rus Willewald, care se află în muzeul din Kremlin-Moscova. Apoi fotografia căpitănului *Storch von Arben*, fost adjutant al Colonelului Urban, comandantul Reg. grănițesc în anii 1848/49.
6. Dela dl *Dr. Alex. Pop*, notar public-Cluj, fotografia familiei preotului Ioan Lazar din Năsăud și a redactorului Iacob Mușșianu, f. redactor al *Gazetei Transilvane*.
7. Dela elevul *Alex. Husar* din cl. VIII liceul Năsăud, o bancnotă de 50 coroane austro-ungurească, din anul 1914—2 Ianuarie. Wien.

8. Dela dl secretar al Regnei, *Grigore Onoae*, cărțile: Democrația creștină și Imnuri sfinte, de Anton Pecuraru, în câte 2 exemplare.

9. Dela *Ignat Berindei*, elev în liceul din Năsăud, o carte: Cazania (veche, fără titlu și an).

10. Dela dl *Flore Filipoiu*, dela Batalionul grănițesc din Bistrița, revistele: Revista Infanteriei, Anii 1934—38; România militară, Anii 1934—38; Monitorul Oastei, Anii 1933—38.

11. Dela doamna *Maria Dr. Victor Onișor*, Cluj-Corvinești, diverse manuscrise (14) de ale soțului D-Sale, fost profesor universitar în Cluj.

12. Dela d-nii *Ioan Șerban*, fost prefect și avocat din Năsăud, și *Emil Șerban*, avocat din Bistrița, 56 fotografii privitoare la familiile Mihailaș, Macavei, Șerban, Morariu, Hangea, Peicici, Anca.

13. Dela tipografia *Minerva* din Bistrița 2 fotografii: una a M. S. Regelui Carol II și voevodul Mihai și alta Statuia bardului dela 1848/49, Andrei Mureșianu; prin dl tipograf *Alex. Mureșianu* din Bistrița.

14. Dela dl *Florian Mureșian*, de prezent profesor la liceul industrial din Arad, 3 fotografii după tablouri de-ale D-Sale și 2 deseme relative la liceul din Năsăud.

Am primit apoi dela redacțiile următoarelor reviste și ziare:

a) *Buletinul Comisiunei monumentelor istorice* din București, Nrile 85—91; b) *Revista Agru* din Cluj, Anul 1938; c) *Tribuna Graniței* din Caransebeș, Anul 1938; d) *Revista Afirmarea* din Sătmăre, Anul 1938; e) *Revista Sic Cogito* Cluj, Anul 1938; f) *Revista Arhiva Someșană*, Nrile 17—24; g) *Ziarul Avântul* din Petroșani, Anul 1938.

*

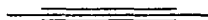
Direcția »Muzeului năsăudean« exprimă tuturor donatorilor cele mai călduroase mulțumiri pentru valoroasele d-lor donațiuni.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Publicație

Direcțiunea Publicității din Subsecretariatul de Stat al Propagandei pune în vedere tuturor particularilor și instituțiilor particulare, că toate cererile ce-i sunt adresate, trebuiesc să fie timbrate (8+1).

Celor netimbrate sau insuficient timbrate nu le va da curs, decât dacă se va plăti taxa îndoită, prin aplicarea de timbre mobile, conform art. 41 din legea timbrului și a impozitului pe acte și fapte juridice.

IULIU MOISIL

BIOGRAFIA
CĂPITANULUI ANTON COSIMELLI

și opera sa

POËMATION DE SECUNDA
LEGIONE VALACHICA

POEMA REGIMENTULUI
AL II-LEA GRĂNIȚERESC NĂSĂUDEAN

Tipărită pentru întâiași dată în limba latină în anul 1768
sub pseudonimul

COMES SILVIUS TANNOLI

Traducere în limba română (în 1925)

de

VASILE BICHIGEAN

f. director al liceului »G. Coșbuc«
din Năsăud

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Năsăud 1939

Antonio Cosimelli

Din marele număr de ofițeri, cari au servit în Regimentul al II-lea român de graniță din Năsăud, ofițeri străini, de deosebite naționalități, nemți, croați, francezi și italieni, vrem să amintim pe unul de naționalitate italiană: *Antonio Cosimelli*.

Din foarte puține date ce am putut afla, Cosimelli s'a născut în Roma. Pela 1762 era căpitan în Regimentul al II-lea român de graniță și ca atare a organizat chiar dela început compania a IX-a dela Năsăud și a rămas în amintirea grănițerilor ca un mare binefăcător al populației.

La 1 Noemvrie 1770 fu înaintat la rangul de maior, la 16 Martie 1778 vicecolonel, iar la 1785, după un serviciu de 23 ani, a eșit din »gremiul regimentului«, adică a trecut la penzie¹⁾.

*

În luptele necurmăte pe care locuitorii grănițeri din câteva sate le aveau mereu, din cauza lipsei de locuri de cultură agricolă, cu locuitorii sași din satele vecine, cari posedau teritorii vaste de cultură și pășuni, îndată după militarizarea românilor năsăudeni, comandanții regimentului au luat asupra lor apărarea grănițerilor

Notă. Această biografie s'a făcut pe baza lucrării despre »Poëmation de secunda legione valachica«, publicată de dl Vasile Bichigean, directorul liceului »G. Coșbuc« din Năsăud, în revista »Arhiva Someșană« Nrile 2 și 3 din 1925, p. 13—19 și 39—65 și Nr. 4 din 1926 p. 51—80 și alte izvoare.

¹⁾ Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Nr. 50 (înainte fost II Romanen-Grenz-Infanterie Regiment Nr. 17) de G. Ritter Amon v. Treuenfest. Wien 1882, p. 4 43, 46, 54 și în »Liber status animarum districtus militaris Rodnensis, 1765 (din Arhiva bisericii rom. cat. din Năsăud.

contra Sașilor și tocmai căpitanul Cosimelli a fost însărcinat mai întâi cu cercetarea și revizuirea teritoriilor militare și cu apărarea lor. Astfel a fost esmis Cosimelli și ca maior din partea comandai regimentului să ia parte într-o comisiune, însărcinată cu satornicirea unei linii de hotar dintre comunele grănițerești: Rebrîșoara, Nepos, Feldru și Ilva mică și comunele săsești: Dumitrea mare, Iad și Pintic, care erau în proces de două sute de ani. Relativ la aceasta comisiune avem din partea maiorului Cosimelli numai două acte memorii, unul dela 3 Septembrie 1771, datat din comuna Cepan și altul dela 13 Septembrie 1771 datat din Bistrița¹⁾.

Din partea Sașilor a fost, între alții și Michael Conrad de Heidendorf, notar în Medieș, care, în autobiografia sa, descrie activitatea acelei comisiuni și amintește că a luat parte și maiorul Cosimelli, despre care zice: »Domnul maior de Cosimelli, un roman (adică din Roma) învățat și cu deosebire un bun poet«. (Herr Obristwachmeister v. Cosimelli ein gelehrter Römer und besonders guter Dichter.²⁾)

*

Cu ocaziunea uneia din călătoriile sale în Ardeal, Împăratul Iosif al II-lea (1773, 1783 și 1786) incredințându-se că Românii sunt latini a exclamat: »*Salve parva nepos Romuli*« — adică »mântuit să fii micule nepot a lui Romul« exclamațiune pe care marele filoromân maiorul *Cosimelli* a eternizat-o, numind satul Lunca Vinului: *Parva*; satul Vărarea: *Nepos*; satul Strâmba: *Romuli*; iar satul *Salva*, de lângă Năsăud, cu acest nume existând încă din vechime³⁾.

*

Lucrarea cea mai de seamă însă, pe care Cosimelli ne-a lăsat-o, și care îi va eterniza numele, este poema intitulată »*Poë-mation de secunda legione valachica*« sub Carolo barone Enzenbergio, o odă scrisă în limba latină, în hexametre, sub pseudonimul *Comes Silvius Tanolli* și tipărită, întâiași dată în anul 1768, la cererea mai multor prietini »fermecați de eleganța și erudițiunea

¹⁾ Amândouă actele publicate în »Arhiva Someșană« Nr. 13 din 1930 p. 303—311.

²⁾ In »Archiv des Vereins für siebenbürg. Landes-Kunde. N. F. XVI Band. p. 679.

³⁾ *Treuenfeld*: Siebenbürgens Lexikon. Wien 1839, la articolul *Nepos*.

opusculului», de tipograful Samuel Sardy, din Sibiu. Mai târziu, la 1830, s'a tipărit o nouă ediție a acestei poeme la Oradea mare (Magno-Varadini) în »Officina typographica« Ioannis Tishy.

Amândouă edițiile au următorul cuprins:

1. O laudă în versuri, la adresa autorului, compusă de Zaccarias de Nenel, din care se vede adevăratul nume al autorului: Antonius Cosimellius.

2. O precuvântare către cetitori, redactată de tipograful-editor S. Sardy, în care se spune că autorul poemei este centurion (căpitan) în regimentul al doilea de graniță.

3. Urmează adevărata poemă.

4. O odă făcută de Anton Cosimelli către riul Someș.

5. O altă odă tot de Cosimelli către comandantul suprem Andrei Hadik.

*

Ediția din 1830 conține, afară de Poema, și așa numitele *Reflexiones IX*, care cuprind un scurt rezumat istoric, după Anonymus Belae Regis Notarius, apoi tratează, în liniamente generale, istoria militară a țării sub sistemele feudale, cu soldați mercenari, cu ostași de castele și frontiere. Urmează istoria regimentului al II-lea de graniță (p. 35—89) și în urmă se tratează istoria națională și religioasă a Românilor până la anul 1830.

Autorul acestor »Reflexiuni« nu este numit în ediția dela 1830. Au fost făcute însă de fostul secretar gubernial *Vasile Vaida*, născut în anul 1780 în comuna Glod (județul Someș de astăzi), dintr'o veche familie românească, venită — se crede — din vechiul Regat, ai cărei membrii au fost nobilitați, în anul 1616, de principele Ardealului Gavril Bethlen, și dăruți cu moșii în satele Glod și Frânceni. V. Vaida a făcut liceul în Baia-Mare, iar filosofia și studiile juridice în Cluj. După unele servicii în administrația țării, fu numit, în 1817, profesor de istoria dreptului penal în Cluj. Vaida a fost un distins bărbat din timpul renașterii naționalității noastre, în epoca de tristă amintire a feudalismului, un zelos apărător al intereselor neamului românesc și un harnic conducător al tinerimii române, atât prin cursurile sale, cât și prin îndrumările, ce le da în casa sa, larg primitoare de toată lumea românească. La 1821 se căsătorii cu Iosefina Méheși, fiica lui Vasile Méheși,

și acesta bun Român și autorul mai multor scrieri de valoare și de petiții de ale Românilor adresate Curții imperiale din Viena. La 1824 Vaida publică cursurile sale și anume: »Noțiunea dreptului și a legilor civile private din Transilvania«, Istoria acestor legi și Istoria dreptului transilvan. La 1829 fu numit secretar al guvernului reg. transilvan, în care timp a fost mâna dreaptă a ambilor episcopi români (unit și neunit) din această provincie în toate chestiunile politice și bisericești.

Având o dragoste deosebită pentru Regimentul al II-lea de graniță năsăudean, din cauza eroicelor fapte săvârșite în deosebite războaie de Români, în care reînviase virtutea militară romană, Vasile Vaida tipări din nou, în 1830, Poema lui Cosimelli-Tannoli, complectând prin ale sale *Reflectiones* istoria faptelor regimentului până în acel an. Asemenea publică și mai multe cuvântări rostite de dânsul la diferite ocaziuni ca profesor de drept.

În 1834 V. Vaida muri și cu dânsul unul din mai aprigi apărători ai drepturilor neamului românesc din Ardeal. La înmormântarea lui, oficiată de episcopul Blajului I. Lemeni, unul din asistenți ar fi exclamat: »A murit Hristosul Valahilor«. Din aceste cuvinte se vede marea influență ce a avut acest distins Român asupra desvoltării culturii românești în Ardeal, în grelele vremuri în care a trăit.

Aceste Reflexiuni se bazază pe multe documente, cari astăzi nu mai există. Sigur este că autorul a utilizat și istoria regimentului scrisă (dar care nu s'a tipărit) de fostul director școlar *Istrate* din Năsăud și copiată de locot. pens. *Petru Tanco* în anul 1830, care însă s'a pierdut în anii 1848/49, dar a mai primit multe informațiuni și dela fostul vicar episcopesc al Năsăudului, *Ioan Marian*.

*

În paginile următoare reproducem poema cu lauda, precuvântarea și cele două ode, amintite mai sus, atât în limba latină, cât și în traducerea românească făcută de domnul *Vasile Bichigean*, profesor și fost director al liceului »George Coșbuc« din Năsăud. Reflexiones însă nu le-am reprodus din cauza lungimii lor. Traducerea acestora în românește se află în Nrul 3 pag. 47—65 și Nrul 4 pag. 51—80 al revistei »Arhiva Someșană«, de unde le reproducem.

POËMATION
DE
SECUNDA LEGIONE VALACHICA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

Aequo accipe animo benevole Lector, reflexiones in Poë-
mation *Comitis Silvii Tannoli*, secundae Legionis valachicae
limitaneae Capitanei, in laudes Baronis Caroli ab Enzenberg,
Colonelli eiusdem Legionis, anno 1768 concinnatum, et
Cibinii typis **Samuelis Sárdy** publicae luci datum, positas;
ducent enim te in pleniorum opusculi cognitionem, doce-
bunt te rationem erectae Militiae, stabilis campestris aequae
ac limitaneae Transylvanicae; tempus item, et loca, varias-
que vicissitudines limitaneae hujus, quam Poëta describit,
Legionis, et cum nec tempus, nec occasio longiores narra-
tiones admittant, quo breviori Stylo in sequentibus habe.

Cetitorule binevoitor

»Cetitorule binevoitor, urmărește cu îngăduință aceste adnotări făcute la opera poëmatică a comitelui Silvius Tannoli, căpitan în regimentul al doilea de graniță român, operă compusă în anul 1768 în onoarea baronului Carol de Enzenberg, colonel în acelaș regiment, și publicată în Sibiiu în tipografia lui Samoilă Sardy. Aceste adnotări îți vor da o cunoștință amănunțită a opusculului amintit, îți vor arăta motivul pentru care s'a înființat miliția stabilă și de graniță din Transilvania, precum și timpul, locul și deosebitele peripeții ale regimentului de graniță cântat de poet. Fiindcă nici timpul, nici ocaziunea nu îngăduiesc o povestire mai pe larg, ascultată pe scurt cele ce urmează :

AD AUCTOREM

Sustine pauca loqui *Vates* de nomine *Magne*!
Seu quia magni fis, seu quia magna facis.
Seu *Comes* es *Tannoli*, aut es *Cosimellius* una
Grammate converso, fallor utroque nihil.
Haec sunt *Antoni*! clarorum facta Virorum,
Ut suus occulto Nomine splendor eat.
Tu facis, ut referant totum decus omne per orbem
Samusidae, illustres Martis honore Viri,
Hoc quoque jure *Tibi* datur, ut *Te Auctore* Benigna
Hoc coepit melius nosse *Theresa* Genus.
Felices, quibus hos liceat retinere favores,
Et curis, *Princeps Magna*, subesse Tuis!
Ergo quoad Sacri florebunt culmina Pindi,
Romulidasque feres Rodna superba tuos!
Semper honos Operi, *Vati* quoque debitus una
Nomine jam gemino nobilitatus erit.
Quid moror? æternum monumentum prostet honoris
Quod cerni a tota Posteritate queat.
Hinc *Mars*, hinc *Vates* saxo visatur in illo
Sculptus, cuique Sago par Toga semper erat.

Canebat

Zacarias de Nenel.

Către autor

»Ingăduie-mi, mare poete, să fac puțină amintire despre numele tău, fie că ai mare trecere, fie că îndeplinești lucruri mari. Nu mă înșel în judecata mea în nici un caz, fie că ești comitele Tannoli, fie că schimbând literele te numești Cosimellius. Aceasta este caracteristica bărbaților mari, că lasă ca strălucirea faptelor lor să se răspândească sub un nume fictiv. Tu, Antonius, ai meritul, că gloria Someșenilor, bărbați distinși în serviciul lui Marte, s'a lățit peste întreg pământul. Și aceasta ți-se poate atribui cu dreptul Ție, că prin mijlocirea Ta Maria Terezia a cunoscut mai bine acest neam. Fericți aceia, cărora le este îngăduit să se bucure de aceste favoruri și să stea sub îngrijirea Ta, Mare Impărăteasă! Astfel până când vor înflori culmile Pindului sfânt, și tu măreață Rodnă vei produce pe Romulizii tăi, deopotrivă va fi mereu cinstită această operă și autorul ei, cunoscut pretutindeni sub amândouă numele. Dar la ce să mai lungesc vorba? Vecinic să dăinuiască amintirea acestei lucrări importante, ca să o poată cunoaște și urmașii.

În piatră să fie gravat deoparte Marte, de altă parte poetul, care știe manua la fel sabia ca și peana«.

Dedicația făcută autorului poemei Cosimelli de către Zaharie de NeneI

AD SAMUSIUM

DE PONTE ILVENSI,

CAROLI BARONIS ENZENBERGII

Jussu Constructo.

Carpathicis exorte Jugis. furibunde Samusi!
Donec pauca loquar, siste parumper aquas,
Ante tuus nulla potuit furor arte domari;
Subjicis insvetò sed modo colla jugo.
Quique tuo nuper conspectu territus haesit,
Prosequitur laeta fronte viator iter.
Quis tamen haec ausit? tetram qui scilicet istis
Littoribus formam depulit, Ille fuit.
Ille fuit, mores per quem mutare feroces
Romulidas, et Avos cernis adire suos.
Ille tuo primus naves imponere dorso,
Atque novas docuit Quaestibus esse vias.
Hinc, hucusque tuos cum inglorius egeris annos,
Jam late resonat nomen in orte tuum.
Oh! quam felici gaudes modo sorte Samusi!
Quam tuus exiguo tempore crevit honos!
Interea tali frueris si victus honore,
Victoris quanto Gloria major erit!

Oda către Someș

»Furiosule Someș, răsărit în culmile Carpaților, oprește-ți puțin apele, ca să-ți spun ceva. Înainte vreme furia ta n'a putut fi îmblânzită prin nici un meșteșug; acum însă îți pleci gâtul subț jugul neobișnuit. Călătorul, care nu de mult stătea îngrozit de vederea ta, acum își urmează calea fără nici o grijă. Cine a îndrăznit să facă toate acestea? Acela, care a îndreptat cotiturile urâte ale țărmurilor tale, care, cum vezi, i-a îndemnat pe urmașii lui Romulus, să-și schimbe datinile sălbătice și să se apropie de străbuni și care cel dintâiu i-a învățat să plutească cu plute pe spațele tău și să afle noi căi de câștig. De aci încolo departe îți va răsună numele în lume, pe când până acum ți-ai petrecut anii fără mărire. Oh! Someșule, de ce soartă fericită te bucuri acum! Cât de mult ți-a crescut slava în scurt timp! Dacă tu învins te bucuri de o astfel de cinste, cu cât mai mare trebuie să fie gloria învingătorului«.

Oda către Someș cu ocazia terminării podului dela Ilva mică, făcut din porunca baronului Carol Enzenberg.

EXCELENTISSIMO COMITI
ANDREAE ab HADIČK,
SUPREMO PER TRANSILVANIAM ARMORUM PRAEFECTO etc.
SECUNDAM LEGIONEM VALACHICAM PRIMUM PERLUSTRANTI,
Milites ejusdem Legionis.

Hanc nisi victrici Portam, *Vir maxime*, Lauro,
Sed tantum agresti surgere fronde vides.
Parce, triumphales, Atavorum insignia, rami
(Proh pudor!) in viles transiliere vepres.
Non tamen immemores penitus virtutis avitae
Nos piget antiquas rursus adire vias.
Haud melior fuerat primorum forma Quiritum,
Cum patria instruxit Romulus arte viros.
Oh *Tu!* qui toto jam num celeberrimus orbe,
Vix, *Tua* quo major gloria crescat, habes:
Ne mentem contemne bonam; nos castra sequemur
Si *Tua*, jam Nobis Romulus alter eris.

Canebat

C. SILVIUS TANNOLI.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Imprimatur.

M. Varadini 20. Sept. 1830.

LADISLAUS GEDEON m. p.
Reg. Distr. Libror. Revisor.

Odă lui Andrei Hadik

»Mare bărbat, această poartă ce o ai înaintea Ta, e ridicată nu din crengi de laur, simbolul biruinței, ci din frunze comune. Fii iertător, dacă în locul ramurilor de triumf, insignille străbunilor, s'au pus (oh! rușine!) copăcei de puțin preț. Aducându-ne bine aminte de virtuțile strămoșești nu stăm la îndoială să urmăm din nou căile vechi. N'a fost mai strălucitoare frumuseța primilor Quiriți, când Romulus i-a deprins în arta națională. Tu, care depe acum ești foarte renumit în întreagă lumea, abia cunoști pe cineva, care să te întrecă în mărire. Nu nesocoti gândurile noastre bune. Celor ce vom fi soldați în tabăra ta Tu ne vei fi al doilea Romulus«.

Odă închinată, de către soldați regimentului al doilea de graniță, lui Andrei Hadik, comandantul suprem al armatelor din Transilvania, cu ocazia primei treceri în revistă a acestei legiuni. Oda este scrisă în distihuri, de autorul Poëmatic-ului: Silvius Tannoli (Antonius Cosimellius).

POËMATION

DE

SECUNDA LEGIONE VALACHICA

Undique præruptis, qua Dacia vergit ad Arcton
Rupibus, et nigris adoperti culmina silvis
Aërium attollunt longo caput ordine montes,
Aemula quos inter, velut insuperabile vallum,
Imperia, et metam prudens natura locavit.
Arboreas hic nulla comas violare bipennis,
Nullaque mortalis vestigia figere gressus
Ausit adhuc, pedibus tantum loca trita ferarum.
Desilit ingenti summa de caute fragore,
Spumantesque ima secum sub valle volutat
Rivus aquas tenuis nondum formatus in amnem,
Samusium appellant. It pauper, saxaque lambens
Exiguos latices cupido passim aggerat alveô.
Ast, ubi præcipites saltus, et inhospita linquens
Lustra, metalliferas Radnæ decurrit ad oras,
Jam robur capit usque novum, cornuque minaci
Torvus, et indomitis fertur rapidissimus undis.
Quis mala, quis clades, aut exitialia damna
Agrorum, pecorumque, atque insperata domorum
Excidia, ac luctus, demersaque corpora narret,
Cum sua montanis turgescunt Littora nimbis?
Aggeribus tunc nulla fides; immanis aquarum
Illuvies, medioque rotantia gurgite saxa,
Avulsaeque alto montis de vertice quercus
Cuncta trahunt secum, et campos populantur apertos.
Arcta quater senos, Radnae de nomine dicta

Poema regimentului al doilea român

În partea, în care Dacia apucă spre miazănoapte, un șir lung de munți formați din stânci prăpăstioase și acoperiți pe culmi cu păduri întunecate, își înalță în văzduh creștetele înalte. Pe aceștia natura înțeleaptă i-a așezat drept hotar și zid de apărare neînvins între împărății dușmane. Aci securea încă n'a îndrăsnit să se atingă de coroana arborilor; nici picior de muritor n'a lăsat urme prin aceste locuri călcate numai de fiarele sălbatice. Depe vârf de stâncă se repede în valea adâncă, cu vuet strașnic și cu apele-i vijelioase, un mic pârâu, ce încă n'a luat formă de râu, și care se numește Someș. La început e puțințel și prelingându-se printre stânci adună de pretutindeni în alvia-i lacomă ape neînsemnate. Dar îndatăce iese din codrii priporoși și văgăunele neprietenoase și ajunge în ținutul bogat în metale al Rodnei, prinde din ce în ce puteri tot mai mari, devine în sălbătăcia sa tot mai fioros și aleargă sprinten cu undele-i neîmblânzite. Cine poate spune relele, stricăciunile și pagubele grozave, ce le face în agrii și vite, prăpădul în case și vieți omenești, jalea amară, ce o pricinuieste, când umflat de ploi torențiale se revarsă din țărături? Atunci zădarnice sunt toate zăgăzurile, căci potopul înfricoșat de ape, bolovanii rostogoliți de volbura valurilor, arborii smulși depe vârfurile munților duc totul cu sine și pustiesc câmpiile întinse.

Valea strâmtă, numită Valea Rodnei, hrănește 24 sate. Pelângă cea mai mare parte din acestea curge Someșul

Vallis alit pagos, quos magna parte, furenti
 Samusius praeter sinousus labitur unda,
 Ast reliquos Clivi curvis anfractibus abdunt.
 Nec Cereri grata est regio, nec amica Lyaeo;
 Non equiti opportuna satis, minus apta quadrigis:
 Injucunda oculis, scatebrisque referta dolosis:
 Montibus inde altis, hinc saevo oclusus ab amne,
 Ullo qui nunquam passus se ponte domari,
 Saepe modo caret infelix alimenta parandi
 Incola, et, hostili velut obsidione, tenetur.

Has igitur prisca genti de stirpe Quiritum
 Romulidae terras habitant. Heu quanta nepotum
 Disparitas! quam vilescit venerabile nomen!
 Namque in maturam Imperio vergente ruinam
 Ingens Hunnorum Scythicis huc appulit oris
 Agmen, et adversae demum discrimine sortis
 Romani servile jugum subiere Coloni.
 Opprimit hos victor, cogitque ad vilia quaeque;
 Jamque greges Scythicos Romanus pastor agebat,
 Hunnicaque Ausonii ducebant plaustra bubulci
 Longaque cum lingua vitiarunt tempora mores.
 Ast fractae, fatis tandem ad meliora reversis,
 Incipiunt vires hominum revalescere, et ingens
 Spes rutilat, rerumque novus modo nascitur ordo.
 Jamque dies aderat, cura quo provida Adulphi*)
 Foecundata, uno ter binas Dacia mater
 Enixa est partu proles; informia primum,
 Nulloque inter se connexa ligamine membra;
 Artificis sed enim virtute, atque arte magistra
 Egregii, in pulchram mox instaurata figuram,
 Nam quotquot fuerant (dictu mirabile) massae

*) Adulphus Baro a Buccow.

șerpuitor cu undele-i furioase; celelalte sunt ascunse prin coclaurile întortochiatale ale dealurilor. Ținutul nu e priincios bucatelor, nici prielnic viței de vie; nu e destul de potrivit pentru călăreți, nici acomodat pentru care. E înfiorător la vedere și plin de cascade înșelătoare. Bietul locuitor adesea nu are putința să-și câștige cele necesare existenței sale și e încercuit ca și de un asiduu dușman, închis fiind de o parte de munții înalți, de altă parte de râul furios, care nu suferă să se dureze peste dânsul pod.

În aceste ținuturi locuiesc urmașii lui Romul, din vița veche a Quiriților. Dar vai, câtă deosebire între aceștia și nepoții lor! cum a degenerat marele nume! Când imperiul roman a pornit pe povârnișul decădinței, cete mari de Huni se abătură încoace, spre regiunile scitice, și coloniștii romani siliți de vitregia sorții luară asupra-le jugul sclăviei. Barbarul învingător îi ține subț călcâi și îi silește la lucrurile cele mai josnice. Acum păstorii romani începură să ducă la pășune turmele scitice, boarii ausonici mânăra carele hunice și cu trecerea timpului își strică limba și moravurile. În sfârșit însă, când soarta se întoarce spre mai bine, își recăpătară vigoarea pierdută, prinseră noi nădejdi; începu o nouă epocă cu altă orânduire a lucrurilor. Sosise ziua, când mama Dacia fecundată din înțeleapta îngrijire a lui Adolf¹⁾ a dat naștere la șase generațiuni²⁾; la început membre diforme, fără nici o legătură între sine. Dar mai târziu, prin talentul și dibăcia marelui maestru, s'au prefăcut în o făptură frumoasă; căci, minune, tot ce mai înainte fusese massă necioplită, subț mână dibace a aceluia s'a transformat în falange înarmate, cari aveau să apere pe mama lor de dușmanul vecin.³⁾ Intocmai precum

¹⁾ Adolf, baron de Buccow. ²⁾ Regimentele de graniță. ³⁾ E vorba de războiul de succesiune purtat de Maria Terezia.

Ante rudes, totidem armatas retulere phalanges,
 Finitimo Matrem quae tutarentur ab hoste.
 Sic, ubi deformes ulla sine imagine foetus
 Edidit, hos multo lingvae solet ursa labore
 In naturales effingere sedula vultus.
 Ergo immortales aevum ut reddantur in omne,
 Inventae Altrices teneris Legionibus aptae,
 Tresve satae Hunnorum claro de sanguine genti,
 Romulidum tres sorte datae, quarum altera ripis
 Insita Samusii miro jam robore crescit.

Pandite nunc Helicon Deae! vestroque faventes.
 Magnarum Vati causas ostendite rerum:
 Desidiam ut veterem exuerint, moresve feroces
 Samusidae; ut facies mutata sit ipsa locorum,
 Utque Ceres diro regnet bene juncta Gradivo,
 Quartus inxpletis cum vix eat orbibus annus,
 Tantane solerti concessa potentia dextrae?
 Principio novitate rei, et fulgore corusco
 Armorum percussi animi expavere, nec ultra
 Spem superesse rati, et vana formidine coeci
 Tristia degeneres agitabant mente Quirites
 Arva inculta jacent, laetissima prata putrescunt,
 Nec pecori accedit pastor, nec messor aristis,
 Nullaque fit clausis de more frequentia Templis.
 Quin etiam insana jam seditione frementes
 Arma invisa manu, exosique insignia Martis
 Projiciunt, pedibusque terunt, torvoque minantur
 Intuitu, at quorum major dementia menti,
 Armentis, Natisque, ac quod fuga nocte silenti
 Maturata sinit, nemoroso in monte receptis,
 Odrysii subeunt contermina Regna Tiranni.
 Quo ruitis, miseri? quas, stulti, quaeritis, aut quas,

ursoaica, dupăce a născut pui urîți și fără nici o formă, se trudește cu multă stăruință lingându-i să le dea înfățișarea firească. Astfel, ca aceste legiuni tinere să se facă nemuritoare pentru toate veacurile, s'au găsit crescătoare potrivite pentru ele, trei răsărite din sângele neamului hunic, iar trei trase la sorți din urmașii lui Romul. Dintre acestea din urmă a doua așezată pe țărmurii Someșului crește cu puteri minunate.

Deschideți acum, Muzelor, Heliconul! și inspirând pe poetul vostru, arătați-i cauzele faptelor mari: cum s'au desbrăcat Someșenii de vechea amorțală și de datinile sălbătice; cum s'a schimbat însăși fața locurilor; cum stăpânește Ceres în bună armonie cu grozavul Marte acum în al patrulea an, care încă nu și-a împlinit cursul; atâta putere i s'a îngăduit dreptei iscusite? La început sufletele, sguduite de aceste lucruri neobicinuite și de strălucirea puternică a armelor, au rămas înmărmurite și au crezut că nu le mai rămâne nici o nădejde; Quiriții păcătoșiți, orbiți de frica deșartă se gândiau numai la nenorociri. Ogoarele stau părăginite, livezile frumoase altădată se țelinesc, vitele nu mai sunt păzite de păstori, nici holdele nu au săcerători. Oamenii nu mai cercetează ca mai înainte bisericile, ce stau închise. Ba mai mult, în răsvrătire nebună murmură și aruncă armele urgisite și insigniile mult urîtului Marte; le calcă în picioare și amenință cu căutătură sălbatică. Aceia, cari sunt cuprinși de o nebunie și mai mare, ducându-și în muntele păduros vitele, copiii și ce-au putut lua cu graba și pe apucate în tăcerea nopții, trec în regatul vecin al stăpânitorilor odrîși.¹⁾

Unde fugiți, nefericiților? ce locuințe căutați? pentru ce vă părăsiți lăcașurile, voi cari aveți să treceți peste

¹⁾ Odrîșii, popor trac, care a locuit la izvoarele râului Marița.

Multo passuri graviora, relinquitis aedes?
 Arma lucrum, non damna ferunt: ne munera sortis
 Temnite, propensis neu vos opponite fatis.
 Sed veluti nimio cum febris adurit aestu,
 Atque ignem tota jam mente recepit edacem,
 Delirans furit aegrotus, medicamque repellit
 Indocilis dextram, et tantum nocitura requirit:
 Haud aliter stimulis furialis Erynnios acti
 Samusidae in praeceps, et deteriora trahuntur
 Consilia. His promptam, plebis miserata cadentis,
 Aerumnis Regalis opem THERESIA misit,
 Et CAROLUM afflictis jussit succurrere rebus.
 Olli delatus celeres honor addidit alas;
 Haud mora, jussa facit, patriasque Tyrolidis oras
 Deserit, impavidusque capit Legionis habenas.
 CAROLUS, exacto belli feralis agone,
 Hoc peperit sibi jure decus; namque abdita primum
 Summorum decreta Ducum, et molimina magna
 Solers jussorum factor, fidusque minister
 Adjutrice manu studuit protendere, at auctus
 Nobiliore gradu, alipedem nactusque cohortem,
 Quae vigil hostiles exploret cominus ausus,
 Praevalidum ingenium, virtutisque omina rara
 Prodigit; hinc Procerum, atque Ducum studiosa voluntas,
 Hinc honor, hinc veteris condebita prœmia facti.
 Illicet es CAROLI prima, atque potissima cura
 Militiae vigili scrutari mente Magistros,
 Et quid quisque queat, quis sit cujusque gerendi
 Censendique modus, prudenti pendere lance.
 Utque hominum non unus amor, non finis et unus,
 Cautior inque malum ruit hic, violentior ille,
 Sic statuit quaque appositos statione Ministros,

năcazuri și mai mari? Armele aduc folos, nu pagubă. Nu disprețuiți binefacerile sortii, nici nu vă puneți împotriva destinului binevoitor. Dar, precum bolnavul cuprins de focul mistuitor și de fierbințelile mari ale febrei, în aiureala sa se înfuriază, respinge cu încăpăținare ajutorul dat de medic, și cere tot ceea ce-i strică, întocmai așa și Someșenii, cuprinși de accese furioase, apucă calea primejdiei ascultând de sfaturi nesocotite. Împărăteasa Therezia, făcându-i-se milă de poporul pornit pe drumul pieirei, i-a trimis ajutor în nefericirea sa, poruncindu-i lui Carol să-l ridice din mizeria, în care se găsește. Vrednicia conferită îi dăte zor aceluia, fără întârziere împlinește porunca dată, părăsește pământul strămoșesc al Tirolului și plin de curaj ia în mână frânele legiunii. Carol, punând capăt tulburărilor pricinuite de războiul nenorocit, și-a câștigat mari merite. Ca executor iscusit al poruncilor date și ca slujbaș credincios s'a năzuit, ajutat de tovarășii săi, să ducă la îndeplinire hotărârile până atunci tănuite și strădaniile marilor comandanți. Dupăce a înaintat în rang și și-a câștigat o trupă sprintenă, gata să spioneze de aproape și cu multă băgare de seamă încercările îndrăznețe ale dușmanului, a dat semne de talent mare și de curaj rar. De aci simpatia frunțașilor și a comandanților față de dânsul; de aci cinstea și răsplata cuvenită faptelor mari. Pe dată grija cea dintâi și cea mai mare a lui Carol a fost să caute căpetenii cu mintea trează, cari să știe cumpăni cu multă chibzuială, ce poate fiecare și care e modul de gândire și lucrare al fiecărui. Căci dupăcum înclinările oamenilor și scopurile lor nu sunt la fel, ci unul merge spre primejdie cu băgare de seamă, altul se aruncă în ea cu nesocotință, astfel în fiecare post a pus slujbași potriviți, cari cu mijloace pacifice să întărească mulțimea șovăitoare, să-i arate ce îi este de folos și să îndepărteze dela ea tot ce e păgubitor.

Qui placido nutans firment solamine vulgus,
 Utilia inducant, atque officientia pellant.
 Hæc ferme admonitu repetit praecepta diurno;
 Hunc docet, hunc acuit, ciet hunc, hunc corripit, atque
 Multiplici metam sic tramite tendit ad unam.
 Obstupuere, novas mirantes undique formas,
 Romulidæ, atque ingens animo fiducia crevit.
 Jamque situ, et scabra rosus rubigine vomer
 Crebrior invertit terram, et splendescit ab usu,
 Multiplicatque pecus studio meliore reffectum.
 Mox ignotus adhuc quæstus amor, atque laboris
 Vividus assurgit, stimulisque potentibus urgens
 Torporem fugat ingenitum, atque in fœnore gaudet
 Pauperie hinc dura, hinc turpi terrore soluti
 Connubiis juvenes indulgent, armaque nuper
 Matribus, innuptis, et detestata puellis,
 Haud, hilari tractare, manu nova nupta recusat,
 Pulchrior et sponsus castrensi in veste videtur.
 Quin et militiae capti genialis amore
 Conveniunt pueri, et fictis laetantur in armis,
 Blaesaque non patriæ mutilantes verba loquelæ,
 Imbelli studia exercent Mavortia dextra,
 Densique incedunt, et ludicra prælia miscent;

At juvenes, quorum vegetae stant corpore vires,
 Veracis gaudent leges cognoscere Martis,
 Atque operi incumbunt, artesque imitantur Avorum.
 Bissenis etenim Legio distincta catervis,
 Quarum quaeque tribus, de more docenda, Magistris
 Tradita, solerti vigilis virtute Tribuni,
 Militis omnigeno veteris jam munere praestat.
 Pulchra videre oculis, triplici cum se ordine sistens
 Late Acies campos operit numerosa patentes.

Sfaturile date le întărește în suflete cu îndemnuri zilnice: pe unul îl învață, pe altul îl împintenează, pe unul îl trezește din amorțeală, pe altul îl mustră și astfel pe căi diferite tinde la aceeaș țință. Romulizii au rămas uimiți văzând această reformare a vieții lor și câștigară mare încredere în puterile proprii. Fierul plugului plin de rugină groasă de multă zăcere răstoarnă acum cu sânge brazdele și își capătă prin întrebuințare vechiul lustru. Vitele îngrijite cu multă dragoste sporesc. În curând se deșteaptă în ei și pofta de câștig necunoscută până acum și dorul înflăcărat de muncă. Mânați de îndemnuri puternice alungă amorțeala înăscută și se bucură de rodul muncii lor. Tinerii, scăpați de o parte de sărăcia apăsătoare, de altă parte de frica rușinoasă, prind a se căsători.

Tânăra soție acum nu se mai ferește să atingă cu drag armele, blestemate nu de mult de mame și de fiicele nemăritate și soțul li se pare mai frumos în haine de soldat. Ba și copiii, cuprinși de dragoste pentru serviciul militar fermecător, se adună împreună și își află plăcere în armele imitate după cele adevărate. Schilodind cuvintele gângăvite nu în graiul părinților lor se deprind cu puterile lor slabe în arta războiului, pășesc îndesat și se încaieră sglobii la luptă. Junii însă, ale căror trupuri sunt pline de viață și putere, simt o nespusă bucurie, că pot cunoaște legile veridicului Marte, se pun pe lucru și imitează meșteșugul străbunilor.

Regimentul împărțit în 12 companii, dintre cari fiecare este încredințată la trei instructori ca să primească instrucțiunea tradițională, condus de priceperea inimoasă a comandantului neadormit, își împlinește cu precizie toate îndatoririle ca și vechii soldați. Frumoasă privește, când mulțimea de soldați așezați în trei rânduri umple întreg câmpul întins. Atunci strălucește uniforma de culoare albă și albastru închis, învârstată din loc în loc cu podoabe

Tunc ferrugineus, niveusque refulget amictus,
 Quem rubeum frustatim intersecat ornamentum,
 Plumeaque Hungarico candescit crista galero,
 Atque repperusso, laedentem lumina lucem
 Ignivomi dant sole tubi; latus ense recurvo
 Cingitur, immoto erecti stant pectore vultus.
 Nec mora: se partes convertes miles in omnes,
 Multiplices docta discriminat impiger usus
 Armorum dextra, simulati exordia belli.
 At cupiens hostem propiore lacescere pugna,
 Agglomerat sese, densumque coarctat in agmen,
 Tristiaque alternis minitatur damna manipulis.
 Vox tonat irritans, en praepete dextera nisu
 Arripiens ante ora tubum, parat ignibus amplam
 Mortiferis aperire viam, mox ocyor Euro
 Inclinans, subitas sulphur fatale favillas
 Concipit, horrisono cœlum boat omne fragore.
 Ast ubi non dubiis patuit victoria signis,
 Hostilesque fugae jam terga dedere cohortes,
 Extemplo victrix lento titubantia passu
 Agmina persequitur Legio, alternisque manipuli
 Prosiliunt vicibus, probrosaue vulnera mittunt
 Si tamen hostiles, adversi crimine Martis,
 Aspectus vitare juvet, vestigia retro
 Improperata refert, faciemque animosa retorquens
 Fulminat, et poenas ingenti fœnore sumit.

Talia venturae ficta sub imagine laudi
 Fundamenta locat soboles rediviva Quirini,
 Et studio egregiis praeludit praecoce factis.
 His tamen haud CAROLI virtus operosa quiescit,
 Romuleisque Numae pacata laboribus addit
 Officia, et facinus mens perficit una duorum.

roșii, și se zărește de departe surguciul alb al coifului unguresc. Țevile puștilor cari varsă foc dau, în bătaia razelor solare, o lumină, care-ți ia vederile; soldații încinși la coaste cu săbii încovoiate stau nemișcați cu fețele pline de încredere. Conștii de folosul armelor știu să le manieze cu multă iscusință, când cere trebuința, putând să simuleze un început de războiu. Iar când doresc să atace pe dușman deaproape, se adună grămadă, se strâng în șiruri dese și îl amenință cu pierderi neplăcute. Comanda răsună întărtând la luptă, iar soldații cu mișcări repezi punând arma la ochi, se gătesc să deschidă cale largă focului omoritor; apoi plecându-se mai iute decât vântul, pucioasa aducătoare de pieire ia numai decât foc, și întreg văzduhul răsună de pocnetul înfricoșat. Când semne neîndoioase vădesc biruința și cetele dușmane dau dosul apucând la fugă, legiunea învingătoare urmărește cu pași agale oștirile șovăitoare, trupele se reped cu schimbul pe urma lor și le pricinuesc răni rușinoase. Dacă însă, din hotărîrea protivnicului Marte, e mai bine să se ferească a da față cu dușmanul, atunci se retrag cu încetul și întorcându-se din când în când fără frică îl fulgeră cu privirea și îl pedepesc cu vârf și îndesat.

Pe astfel de temelii își clădește în mod simbolic viitoarea-i glorie generația renăscută a lui Quirinus și cu o râvnă grăbită lasă să se întrevadă faptele-i mărețe de mai târziu. Neobositul Carol nu se mulțumește numai cu aceste dispoziții, ci la faptele războinice ale lui Romulus adaogă și îndeletnicirile pacinice ale lui Numa; o minte îndeplinește munca a doi oameni. Locuitorul de pe Someș, născut în mijlocul munților strămoșești, trăind din veliște tot în păduri și izolat aproape de orice societate omenească, avea imprimată pe frunte sălbătăcia primitivă, și îmbrăcat cu veșminte de rând și nelucrate, era neîngrijit pe întreg corpul; părul sbârilit îi acoperea toată fața, iar barba țepoasă

Montibus in patriis genitus, nemorumque perennis
 Indigena, atque hominum caetu prope dissitus omni
 Accola Samusii, nativam fronte gerebat
 Barbariem, et vili, informique obtectus amictu
 Corpore sordebat toto, lateque tegebant
 Impexi faciem crines, obscaenaque menti
 Canities; animi sed enim, morumque pudenda
 Rusticitas, et cunctarum ignorantia rerum
 Squallorem longe clamydum superabat, et oris.
 Ingemuit, miserans hominum lacrymabile damnum,
 CAROLUS, et valida parat obvius ire medela.
 Lenibus hinc monitis, hinc legis jure severae
 Svadet, et assiduus premit, alternaque tenaces
 Persequitur pugna tandemque exturbat abusus.
 Utque perennet opus, convulsaque stirpitus atra
 Dispereat labes, studiis, animisque juventae
 Formandis, doctae reserantur ubique palaestrae,
 Queis polluta nimis, fermeque oblita Deorum
 Belligio in priscum assurgat renovata vigorem.
 Sed nec litigii neglecta est cura forensis,
 Extorrisque diu populos Astraea revisit;
 Nam Procerum veneranda manus, dilecta Minervae,
 Consilioque potens, dicundo sedula Juri
 Assidet, et recta pendens oracula lance
 Debilium adtollit vires, reprimitque potentum.
 At CAROLUS totis munus Cereale lacertis
 Urget, et ignaro tradit praecepta Colono,
 Et, quae cura boûm, quis sit gregis, indicat, usus;
 Quo sata laeta modo spicis onerentur opimis,
 Ignotasque docet sulcis committere fruges.
 Non, mihi si lingvae triplices, totidemque canenti
 Ora forent, tenui complecti carmine possem,

îi da o înfățișare înfiorătoare. În schimbul acestei neîngrijiri de îmbrăcăminte și față era de o sfială și de o naivitate de suflet și de moravuri neîntrecută și neștiutor de multe lucruri. Carol, văzând situația vrednică de plâns a acestor oameni, fu cuprins de milă și se găti să o saneze cu toate mijloacele posibile. Când îi sfătuește cu blândeță, când îi amenință cu urmările grele ale legilor; neconținut stă la dânșii, pe cei îndărătnici îi ține din scurt înfrângându-le cerbicia, în sfârșit stârpește abuzurile, și ca opera sa să fie trainică și răul smuls din rădăcină să piară cu totul, deschide pretutindeni institute de învățământ pentru cultivarea sufletului și formarea caracterului tinerelor generațiuni. Dar mai ales dorește ca prin aceste așezăminte să redeștepte în sufletul oamenilor, cari aproape își uitaseră de Dumnezeu, vechiul sentiment religios atât de mult profanat. N'a trecut cu vederea nici chestiile judecătorești; dreptatea izgonită multă vreme se întoarce iarăși în mijlocul popoarelor. Un juriu de fruntași respectabili, aleși pe sprânceană, pricepuți în ale dreptului, face dreptate cu multă băgare de seamă și cumpănind cu cumpănă dreaptă spusele împricinaților apără pe cei slabi și înfrânează pe cei puternici. Carol promovează din toate puterile și cultura bucatelor și dă învățături țăranului nepriceput; îi arată cum se se îngrijească de vite, ce folos are de turme, cum pot da sămânăturile grase rod îmbelșugat și cum să încredințeze brazdelor semințe de roade necunoscute până atunci.

Nici de-aș avea eu, autorul acestei poeme, trei limbi și tot atâtea guri, n'aș putea cuprinde în opera mea sfaturile bune, câte le-a dat Romulizilor neciopliți foloasele mari ce le-a adus și câte mijloace de câștig a născocit. Să mai amintesc piețele, în cari se scot la vânzare tot felul de mărfuri și roadele însutite ce le-au avut în al șaptelea an? Sau morile, cari cu învărtirile repezi ale pie-

Quot rudibus praebet documenta, aut commoda gignit
 Romulidis, aut quas in lucrum excogitet artes.
 Quid referam, omnigenas Fora proponentia merces,
 Septimus immodico revehit quae fœnore Titan?
 Aut celeri segetem frangentes orbe molares,
 Samusidis pariter, pariterque opus utile Regi?
 Matris Eleusinae, quid, magno condita sumptu
 Tecta canam? ingrati quibus inclementia Bacchi
 Pensatur, quemve ille negat praestare liquorem,
 Usta redundanti seges ubertate rependit.
 Non ego constructas passim primoribus aedes,
 Publica nec memorem peregrinae accomoda genti
 Hospitia, aut medios resecantia compita campos
 Ordine dispositis quae utrinque repagula vallis
 Stipant, atque pecus teneris a frugibus arcent.
 Viderat abjegnīs montana cacumina silvis
 Affluere, intactasque situ marcescere pinus
 CAROLUS, atque novos actutum assurgit in ausus
 Ignotam reserare viam, explorataque nulli
 Textilibus tentare struit vada caeca carinis
 Samusii, et populi, Regisque extendere censum.
 Ardua martigenae caedunt pineta secures,
 Structurasque domos, miles jam navita factus,
 Robusta compage trabes contextit, et alas
 Remorum apponit. Stupefactae Najades audax
 Admirantur opus; stupet amnis et ipse, paratque
 Praescisus insvetae dare libera colla catenae.
 Provehitur ripis patrio sale classis onusta,
 Atque profanatus frendet sub pondere gurgis.
 Ipse regit cursum CAROLUS, laetoque paventes
 Affatu socios animat, nec spumeus illum
 Vortex aut crebra occurrens catadupa moratur;

trilor, macină bucatele, lucru deopotrivă de folositor Someșenilor și regelui? Să povestesc despre clădirile ridicate pe banii câștigați din vinderea bucatelor, cari compensează neîndurarea ingraturii Bacchus? Vinul, pe care acesta nu vrea să-l dea, este înlocuit cu marele belșug de cereale. Nu voi pomeni despre locuințele clădite în tot locul pentru ofițeri, nici despre hanurile primitoare de străini ori despre drumurile, cari trec prin milocul câmpurilor și despre îngrăditurile de țaruși așezate simetric de ambele părți ale drumului, cari îngrădituri înconjoară locurile și apără de vite sămănăturile. Carol văzu, că vârfurile munților sunt acoperite din greu cu păduri de brad, și înțelese că pinul nemișcat din loc nu are nici o valoare. Deci pe dată se apucă de întreprinderi neobicinuite aci: tăie drumuri prin locuri necunoscute, își construiește plute, cu cari se treacă peste vadurile necunoscute și nemai încercate până acum ale Someșului și astfel caută să sporească venitele poporului și ale regelui.

Urmașii lui Marte încep a tăia cu săcurea pădurile înalte de pin; soldatul prefăcut în plutaș, unește laolaltă cu legături puternice trunchii de brad, din cari se vor construi case și aplică la plute vâsle sprintene. Zânele de apă privesc înmărmurite această lucrare îndrăzneată; stă încrămenit însuș râul și hărtănit e nevoit să-și plece gâtul slobod sub jugul neobișnuit. Printre țarmurii râului înaintează plutele încărcate cu sare din patrie și luciul apelor scos din liniștea seculară freamătă sub povara purtată. Insuș Carol cârmuește mersul plutelor, și cu vorbe binevoitoare îmbărbătează pe soții fricoși; nici nu-l rețin în calea sa vâltorile spumegânde nici cataractele dese ¹⁾, ce le întâmpină în cursul râului. Lăsând îndărăpt hotarele muntoase ale Daciei, intră în alvia plină de pești a Tisei, ducând în regatul panonic mărfuri noi și câștigându-și astfel mare nume cu împlânzirea râului.

¹⁾ Căderile de apă pricnuite de iazuri.

Sed montosa retro linquens confinia Dacûm,
 Littoraque ingrediens placidi piscosa Tibisci,
 Pannonicis nova demonstrat commercia regnis;
 Et meritam a domito famam nanciscitur amne.

At pleno ut scateat praestans victoria fructu,
 Neu mage Romulidis aliqua sit parte timendum,
 Undique praevalidis vesanas comprimit undas
 Samusii aggeribus, vires adimitque nocendi.
 Nec satis: immenso nequicquam saepe labore
 Orsum aliis molitur opus, totumque recludit
 Radnensi firmis accesum pontibus orae.
 Heu quae non hyemis superata obstacula dirae!
 Quae non finitimae plane obluctantia gentis
 Consilia, aut longae tulerunt fastidia curae!
 Propositi tamen ille tenax haud cessat, et omnis
 Expers auxilii, solus molimina tanta
 Aggreditur, solique in opus commune vocati
 Samusidae; solique satis. Millena videres
 Robora, procerasque ornos, pinosque virentes
 Undique reptilibus per devia compita plaustis,
 Callem aptum nive dante, vehi; centena vicissim
 Artificum insudant industria brachia; fervet
 Interea multos labor haud casurus in annos.
 Substernenda dolant pars ligna, ingentia quercus
 Robora pars acuunt, et ferrum cuspidine firmant.
 Ast alii horrendam, atque immani pondere molem
 Sublimi intextam malo, centumque revinctam
 Restibus, adnixa certant attollere in altum.
 Verrum, ubi supremum feralis machina culmen
 Attigit, extemplo funes laxantur, at ille
 Pondere abacta suo, magno ruit impete, et ictu
 Subjectum horrissono terrae sub viscera robur

Iar ca rezultatul acestei învingeri strălucite să fie deplin, și ca Romulizii să nu aibă a se mai teme din nici o parte, înfrânează pretutindeni valurile furioase ale Someșului cu zăgazuri puternice, lipsindu-l astfel de puțința de a mai pricinui pagube. Nu se mulțumește numai cu atât; opera începută cu mare trudă, adesea în deșert, o continuă cu alte mijloace, și intrarea în ținutul Rodnei o face posibilă cu ajutorul podurilor puternice. Vai, câte piedici puse în cale-i de iernile grele n'a învins! Cât a avut de luptat cu planurile dușmănoase ale popoarelor vecine și câtă supărare i-au pricinuit grijile continue! Statornic însă în hotărîrea sa nu cedează, ci lipsit de orice ajutor, se apucă singur de treburi atât de mari și numai pe Someșeni, căci aceștia îi erau de ajuns, îi întrebuințează la muncă în folosul obștesc. Vedeai în tot locul coborînd pe căi neumblate nenumărați stejari, frasini înalți, pini verzi duși pe sănii cari alunecau repede pe zăpada prefăcută în pârție; sute de brațe de muncitori harnici asudă lucrând pe întrecute; e în toiu munca, care are să dureze mulți ani. O parte cioplesc lemnele, ce vor servi ca dușumele, altă parte ascut țaruși mari de stejar, al căror vârf îl întăresc cu fier. Alții, punându-și toate puterile, se silesc să tragă în sus un berbece înfricoșat, de o greutate enormă, legat de un catarg înalt cu sute de funii. Când această mașină înfiorătoare a ajuns în punctul cel mai înalt, deodată slobod funiile și aceea mînată de greutatea sa, cade cu putere mare, cu o izbitoră asurzitoare împinge parul în interiorul pământului și așa pun temelia podului stabil. Carol neobosit e față și supraveghează toate lucrările. Nu-l sperie zăpada rece, nici gerul mare; nici nu-l rețin plăcerile unei iubiri noi; ci se scapă de ademenirile logodnicei iubite, a cărei față și suflet natura le-a înzestrat cu un

Impellit, stabilisque locat fundamina pontis.
 CAROLUS indefessus edest, et singula curat.
 Non illum gelidæve nives, frigusque perurens
 Terrent, sive novi remorantur gaudia amoris;
 Sed SPONSÆ illecebris se se subducit amantis,
 Cui vultum, atque animum insigni natura decore
 Exornat, laudum minimum est sed forma suarum.
 Discite, Marticolæ! virtutem, et munere fungi.

Haec facies rerum, status hic, tum gloria praesens
 Romulidum, plebisque, diu, incrementa jacentis.

Dignare aspectu JOSEPH*) generose, sereno,
 Praesidioque fove crescentes Martis alumnos.
 Et decet, et fas est; illi tibi quippe fatentur
 Fortunam debere suam, manuumque tuarum
 Sese opus agnoscunt, et honoris diceris author.
 Praeterea ingentem connubia nuperna causam
 Adjiciunt, spectare TUOS in imagine vultus
 Dum datur, et NEPTIS ditati pignore gaudent.
 At si foedifragus quandoque irrumpere fines
 Audeat Austriacos hostis, TE prima Magistro,
 Promere bellacis discant monimenta vigoris,
 Caraque Moravo, sed formidata Borusso
 Dexterâ, monstret iter, veteres quod iere Parentes.
 Forsitan haec multos arbor despecta per annos,
 Quae manibus translata TUIS virtutis in horto
 Vivida jam surgit, CAROLI sudore rigata,
 Dignos parturiet fructus; radice sub ima
 Vis patria occultatur adhuc et nobile semen.

Canebat

Comes SILVIUS TANNOLI

*) Excellentissimus Baro a Siskovics, Supremus Rei Tormentariae Praefectus.

farmec deosebit. Dar pentru el frumuseța e de mai puțin preț, decât gloria sa.

Învățați, închinători ai lui Marte, să fiți curajoși și să vă împliniți datoria! Aceasta era înfățișarea și starea lucrurilor, aceasta slavă de pe atunci a Romulizilor și înălțarea poporului mult timp delăsat.

Binevoiește, nobile Iosife¹⁾, a-ți îndrepta privirile senine spre aceste vlăstare, cari acum se ridică, ale lui Marte și a-le lua sub scutul tău ocrotitor. Căci se și cade și e și cu dreptate. Doar ei toți recunosc, că ție-ți datoresc norocul lor și mărturisesc că sunt opera mâinilor tale, tu care ești întemeietorii slavei lor. Pelângă aceasta mai aduc ca un motiv de sprijin puternic și căsătoria de curând întâmplată²⁾, când li se îngăduie să privească în chip fața ta și se bucură îmbogățiți cu cheazășia nepoatei tale. Iar, dacă cândva dușmanul călcând în picioare alianța ar îndrăzni să năvălească în hotarele austriace, sub conducerea ta să învețe a scoate mai întâi semnele puterii războinice și cu dreapta plăcută Moravului, dar temută de Prusac, să arete calea, pe unde au mers strămoșii săi. Poate că acest arbore, desprețuit mulți ani, transplantat cu mâinile tale în grădina virtuților, va crește plin de viață și udat cu sudoarea lui Carol, va aduce roade vrednice. Forța strămoșească și sămânța nobilă stă încă ascunsă în rădăcina adâncă.

Traducerea opuscului: Poëmaticon, scris în hexamtru.

Compus de
Comitele Silvius Tannoli.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Baron Siskovics, comandantul suprem al artileriei.

²⁾ Carol baron de Entzenberg a luat în căsătorie pe Monica baroneasă de Siskovics, nepoata comandantului amintit mai sus.

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ CULTURALĂ

TABLA CUPRINSULUI

Vol. VII. — Nr. 24—25

1938—1939

(Cifrele latine indică broșura, iar cele arabe, pagina)

<i>Ciuruș Teodor</i> : Din însemnările lui Vasile Buzdug	XXIV 215
<i>Filipoiu Onisim</i> : Două documente	XXV 438
<i>Florescu Florea</i> : Un document maramureșan	XXIV 228
<i>Ghițan Todor</i> : Contribuțiuni la istoricul Văii Bărgăului	XXV 426
<i>Ionașc Ioan</i> : Relatări și tradiții istorice de pe »Valea Budacului« .	XXIV 219
<i>Matei Gheorghe</i> : Un profesor grănicer în Iași	XXV 386
<i>Moisil Iuliu</i> : Conștiința națională și eroismul grănițerilor năsăudeni	XXIV 144
O scrisoare din Roma	XXIV 197
Artemiu P. Alexi, 1846—1896	XXIV 235
Biografia lui Anton Cosimelli	XXV 447
<i>Morariu Iuliu</i> : Contribuțiuni la studiul unor asociații de plante ruderaie	XXV 397
Iulian Marțian, o figură culturală și educativă	XXV 422
<i>Naghiu Iosif</i> : Varia	XXIV 203
O relatare din sec. XVIII	XXV 435
<i>Păunel E.</i> : Câteva date bibliografice	XXV 434
<i>Sohorca Iustin</i> : Monografia școlilor din Sângeorz-Băi	XXIV 176
<i>Șotropa Virgil</i> : Înființarea graniței militare năsăudene 1762	XXIV 1, XXV 261
Spicuiți din cronica lui Cserei	XXIV 224
<i>Vaida Ioan</i> : Două acte remarcabile	XXIV 130
Ioan Maiorescu către Epp. Șuluțiu	XXV 376
Comemorări în Năsăud	XXIV 231
Muzeul grănițeresc năsăudean	XXIV 232, XXV 445
Publicație	XXV 446

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Inv. P. 75